

AUTEURS

Jolijn Broekhuizen
Freek Hermens
Maaïke van Kapel
Ron van Wonderen

Kennisplatform
Integratie &
Samenleving

februari 2016

EEN VERKENNING VAN DE MOGELIJKHEDEN

NAAR EEN SIGNALERINGSINSTRUMENT VOOR DE VOEDINGSBODEM VAN RADICALISERING IN WIJKEN

INHOUD

Samenvatting	4
Aanleiding en onderzoeksopzet	4
Behoeftenverkenning	5
Factoren die voedingsbodem voor radicalisering vormen	6
Ontwikkeling signaleringsinstrument	6
Onderzoeksvragen en opzet pilot	7
Bevindingen pilot	7
Evaluatie pilot en doorontwikkeling instrument in 2016	8
1 Inleiding	11
1.1 Mogelijke contouren instrument voedingsbodem radicalisering in wijken	11
1.2 Wat kan er mogelijk met de informatie uit het instrument gedaan worden?	13
1.3 Opzet verkenning en leeswijzer	14
2 Behoefte inventarisatie	16
2.1 Veldwerk en topiclijst	16
2.2 Behoefte aan een instrument dat voedingsbodem radicalisering signaleert?	17
2.3 Voor wie is het instrument geschikt?	18
2.4 Hoe wordt inzet nu bepaald?	18
2.5 Behoefte actualisatie	18
2.6 Beoogde respondenten	19
2.7 Kanttekeningen	19
2.8 Conclusie	20
3 Voedingsbodem radicalisering in wijken	22
3.1 Ervaren achterstelling en discriminatie	22
3.2 Slechte maatschappelijke positie, criminaliteit	23
3.3 Niet thuis voelen, zoektocht naar identiteit	24
3.4 Psychische problemen en verslavingsproblematiek	25
3.5 Weinig religieuze kennis en weerbaarheid	25
3.6 Gezinsproblematiek	26
3.7 Spanningen en een (gebrekkige) sociale cohesie in wijken	27
3.8 Triggerfactoren	27
3.9 Model	28

4	Bestaande cijfermatige gegevens	29
4.1	Beschikbare gegevens	29
4.2	Selectiemogelijkheden	30
4.3	Rekenmethode	31
4.4	Verificatie	31
4.5	Conclusie	31
5	Ontwikkeling signaleringsinstrument	32
5.1	Ontwikkeling vragenlijst	32
5.2	Operationalisatie factoren die zorgen voor een voedingsbodem voor radicalisering	32
5.3	Operationalisatie fasen van radicalisering en triggers voor radicalisering	34
5.4	Achtergrondkenmerken en evaluatieve vragen	34
6	Pilot in de wijk: opzet pilot	35
6.1	Selectie buurten en respondenten	35
6.2	Veldwerk enquête	35
6.3	Duidings- en evaluatiebijeenkomsten	36
7	Pilot in de wijk: samenvatting resultaten	38
7.1	Buurt A	38
7.2	Buurt B	40
7.3	Wat moet er gebeuren volgens jongeren?	41
7.4	Verschillen tussen de twee buurten	41
8	Pilot in de wijk: evaluatie	43
8.1	Belangrijkste sleutelfiguren voor input instrument en behaalde respons	43
8.2	Benadering respondenten.	44
8.3	Bij respondenten aanwezige kennis	46
8.4	Verbetering instrument	48
8.5	Opbrengst instrument	50
9	Doorontwikkeling instrument in 2016	51
9.1	Doorontwikkeling	51
9.2	Testen in een nieuwe pilot	52
9.3	Samenwerking en disseminatie	52
	Bijlage 1: Topiclijst interviews	53
	Bijlage 2: Benaderde en bereikte sleutelfiguren in twee onderzoeksbuurten	55

Samenvatting

Aanleiding en onderzoekopzet

Toenemende onvrede, gevoelens van uitsluiting, afkeren van de Nederlandse samenleving en eventueel hieruit voortvloeiende radicalisering vormen een zeer complex probleem in de huidige Nederlandse samenleving.

Radicalisering is niet alleen een probleem vanwege mogelijk terroristisch geweld (zoals recent bijvoorbeeld in Parijs plaatsvond). Voor de jongeren geldt dat de gevolgen van radicalisering hun positie en kansen in de samenleving, geestelijke gezondheid, en sociaal-emotionele ontwikkeling negatief kunnen beïnvloeden. Ook de samenleving komt door angst en wij-zij gevoelens onder druk te staan en polarisatie en segregatie tussen bevolkingsgroepen in de samenleving nemen toe.

Er is tot dusverre veel aandacht geweest en onderzoek uitgevoerd naar de voedingsbodem voor radicalisering: risico- en beschermende factoren. Deze richtten zich echter ofwel op de samenleving als geheel, ofwel op individuen. Het wijkniveau is tot dusverre nog niet geadresseerd. Dit terwijl preventie het beste lokaal kan plaatsvinden.

De huidige verkenning van een signaleringsinstrument voor de voedingsbodem voor radicalisering in wijken springt op deze leemte in door:

1. Na te gaan of er behoefte is aan een instrument dat op wijkniveau (trends in) de voedingsbodem voor radicalisering onder jongeren meet.
2. Na te gaan hoe een dergelijk instrument eruit zou kunnen zien. Welke factoren vormen gezamenlijk de voedingsbodem voor radicalisering bij jongeren? Moet het instrument bestaan uit zowel kwalitatieve en kwantitatieve informatie? Wat voor informatie is er over wijken beschikbaar en bij wie?

3. Het instrument beoogt de risicofactoren en de cumulatie hiervan in wijken vaststellen, vanuit de veronderstelling dat naarmate meer risicofactoren aanwezig zijn, en met name een stapeling van deze factoren, de voedingsbodem voor (en daarmee de vatbaarheid voor) radicalisering toeneemt. Het instrument geeft inzicht op welke plaatsen de risico's hoog zijn en de weerbaarheid laag. Het instrument richt zich niet op het signaleren van radicaliserende individuen. Zoals bekend, is radicalisering een zeer individueel en complex proces, wat tot gang wordt gezet door een variërend palet aan factoren.

De focus van het instrument ligt op de voedingsbodem voor radicalisering van islamitische jongeren. De gevolgen hiervan worden door velen op dit moment in onze samenleving als problematisch gezien, zowel op het gebied van veiligheid als op het gebied van het samenleven van verschillende bevolkingsgroepen in ons land. Andere vormen van radicalisering, zoals rechts- en dierenextremisme, blijven dus volledig buiten beschouwing. We richten ons op radicalisering in brede zin, dus niet alleen op extremisme, gewelddadige radicalisering of jihadisme.

De verkenning bestaat uit zes onderdelen:

1. *Behoeftenverkenning*

Het onderzoek start met een behoeftenverkenning: in 22 gesprekken zijn we nagegaan wat professionals vinden of zoeken in een instrument dat de voedingsbodem voor radicalisering in wijken inventariseert. Welke risicofactoren en wat voor informatie zou er in zo'n instrument een plek moeten krijgen? Welke organisaties of personen hebben relevante informatie voor het instrument?

2. *Vaststellen risicofactoren die voedingsbodem voor radicalisering vormen*

Op basis van een verkenning van literatuur en de interviews in de behoeftenverkenning zetten we de risicofactoren die deel uitmaken van de voedingsbodem voor

radicalisering en de triggerfactoren voor radicalisering op een rij.

3. *Verkenning bestaande cijfermatige gegevens*

In het onderzoeksproject is vervolgens nagegaan wat voor kwantitatieve gegevens er beschikbaar zijn in bestaande registratiesystemen en monitoren die bruikbaar zijn voor het in kaart brengen van de voedingsbodem voor radicalisering in wijken. We gebruiken Amsterdam hiervoor als casus.

4. *Ontwikkeling signaleringsinstrument*

Op basis van de onderscheiden risicofactoren die deel uitmaken van de voedingsbodem voor radicalisering en de triggerfactoren voor radicalisering ontwikkelden we een signaleringsinstrument: een gestructureerde vragenlijst om in wijken af te nemen.

5. *Pilot om signaleringsinstrument te testen*

In een pilot in twee wijken in Amsterdam testten we vervolgens het signaleringsinstrument. De vragenlijst is afgenomen onder sleutelfiguren in de wijken. Op basis van de bevindingen uit het instrument is een vertrouwelijke rapportage voor de gemeente gemaakt.

6. *Evaluatie signaleringsinstrument*

Er zijn drie duidings- en evaluatiebijeenkomsten gehouden met professionals, jongeren en de betrokken beleidsambtenaar om (de opbrengsten van) het signaleringsinstrument te evalueren. Enkele voorbeelden van vragen die in de evaluatie aan de orde zijn gekomen zijn: Bij welke sleutelfiguren in de wijk kan het beste informatie voor het instrument opgehaald worden en op welke wijze zijn zij het beste te benaderen? Over welke risicofactoren heeft men de meeste informatie? Op welke manier kan het instrument verbeterd worden?

Behoeftenverkenning

De eerste fase in de verkenning betrof een behoeftenverkenning. In 22 gesprekken met partijen die (mogelijk) een rol hebben in het tegengaan van radicalisering (bijvoorbeeld op het gebied van signalering, preventie en deradicalisering) is nagegaan wat professionals vinden van of zoeken in een instrument dat voedingsbodem voor radicalisering in wijken inventariseert. Wat voor informatie zou in zo'n instrument een plek moeten krijgen? Welke organisaties of personen hebben relevante informatie voor het instrument? Deze behoeftenverkenning heeft verschillende inzichten opgeleverd.

Ten eerste blijkt dat er bij het bepalen van de inzet van professionals of bepaalde beleidsmaatregelen op dit moment (nog) niet gebruik wordt gemaakt van een instrument dat gestructureerd de voedingsbodem voor radicalisering in wijken in beeld brengt.

Men gaat af op afzonderlijke gegevens die bekend zijn over een wijk, een gevoel over de wijk, signalen uit bepaalde wijken en gegevens over het aantal (potentiele) uitreizigers in buurten.

Ten tweede is gebleken dat veel partijen vinden dat een instrument om de voedingsbodem voor radicalisering op wijkniveau te meten interessante en relevante informatie kan opleveren. De informatie kan volgens de geïnterviewde professionals zorgen voor een gestructureerde check van het beeld dat men van de wijken heeft, het laat zien waar de risico's het hoogst zijn en zorgt daarmee voor een meer gefundeerde focus in de inzet van (eventuele) maatregelen.

Ten derde komt naar voren dat men denkt dat de informatie uit het instrument vooral geschikt is voor de gemeente. Van de gemeente wordt verwacht dat zij preventief inzet op het tegengaan van radicalisering. Input voor het instrument is volgens de geïnterviewden naast de cijfermatige gegevens op te halen bij veel verschillende organisaties en partijen in de wijk, zoals scholen, straatcoaches, jongerenwerkers, wijkagenten en het stadsdeel.

Ten vierde komen enkele kanttekeningen over het instrument aan de orde. Zo merken veel geïnterviewden op dat radicalisering eerder op individueel dan op wijkniveau plaatsvindt.

Hiernaast is een aantal geïnterviewden bang dat wijken een label krijgen of gestigmatiseerd kunnen worden als een instrument deze wijken onderling vergelijkt. Sommigen zien het instrument dan ook liever breder (ook kijken naar andere extreme groepen of naar sociale spanningen). Een aantal respondenten stelt al wel te weten in welke wijken er de meeste voedingsbodem voor radicalisering is. Ten slotte geven vrijwel alle partijen aan met name geïnteresseerd te zijn in gegevens vanuit de haarvaten van de wijk. Ze zijn minder geïnteresseerd in kwantitatieve gegevens uit bestaande monitoren en registratiesystemen, omdat deze waarschijnlijk minder actueel zijn en minder goed alle risicofactoren in kaart brengen die gezamenlijk de voedingsbodem voor radicalisering vormen.

Naar aanleiding van de behoeftenverkenning besloten de onderzoekers in dit project een instrument te ontwikkelen dat actuele gegevens over de voedingsbodem voor radicalisering ophaalt bij sleutelfiguren in de wijk. We pretenderen met de opgehaalde informatie niet te kunnen voorspellen hoeveel of welke individuen in een wijk radicaliseren. Wel beogen we op ditzelfde wijkniveau een eventueel verhoogd risico, een verhoogde vatbaarheid voor radicalisering te kunnen vaststellen. Beleidsmakers (van gemeenten) kunnen op basis van deze informatie zo nodig beslissen extra preventieve maatregelen in te zetten. In deze

verkenning is besloten een instrument te ontwikkelen dat op de voedingsbodem voor radicalisering in een specifieke wijk inzoomt. Het gaat dus niet om een instrument dat alle wijken in een gemeente met elkaar vergelijkt, bijvoorbeeld door middel van een index die een rangordening aanbrengt op basis van de mate van voedingsbodem in een wijk. Hierdoor wordt het risico sterk beperkt dat wijken een bepaald label krijgen.

Factoren die voedingsbodem voor radicalisering vormen

Op basis van een literatuurverkenning en informatie uit de interviews is gekozen om de volgende factoren in het signaleringsinstrument op te nemen om de voedingsbodem voor radicalisering vast te stellen:

- ervaren achterstelling en discriminatie,
- een slechte maatschappelijke positie, criminaliteit,
- niet thuis voelen, zoektocht naar identiteit;
- psychische problemen en verslavingsproblematiek,
- weinig (religieuze) kennis en weerbaarheid,
- gezinsproblematiek,
- spanningen en gebrekkige sociale cohesie.

Hiernaast brengt het instrument in kaart welke (inter)nationale triggerfactoren en katalysatoren van radicalisering een rol spelen in de wijk: bijvoorbeeld de strijd in het Midden-Oosten, aanslagen in Europa, complottheorieën en de aanwezigheid van ronselaren en andere personen met extremistische uitingen.

Ook tracht het instrument in kaart te brengen in hoeverre er volgens de respondenten sprake is van jongeren die zich in een

bepaalde fase van radicalisering bevinden. Een eerste fase kan zijn dat een jongere boos is op de Nederlandse samenleving, de laatste fase dat een jongeren bereid is tot ondemocratische actie en geweld (bijvoorbeeld door zich in Syrië of Irak aan te sluiten bij IS of een terroristische aanslag op Nederlandse bodem voor te bereiden).

Ontwikkeling signaleringsinstrument

Uit de behoeftenverkenning komt duidelijk naar voren dat kennis en informatie uit de haarvaten van de wijken onmisbaar zijn in een signaleringsinstrument dat een complex fenomeen als de voedingsbodem voor radicalisering in kaart moet brengen. Veel informatie zal immers niet uit de registraties en monitoren van de gemeenten naar voren komen. Bijvoorbeeld over hetgeen plaatsvindt in de moskee in de buurt, de aanwezigheid van ronselars, de sfeer op de scholen en in de wijken, in hoeverre jongeren in de wijken lijken te geloven in complottheorieën, en of er veel ervaren onrecht is. Dit soort informatie kan het beste verzameld worden bij sleutelfiguren in de wijken, zoals medewerkers van de gemeente, zelforganisaties, woningcorporaties, moskeeën, professionals zoals politie, mensen uit het onderwijs, jeugdhulpverlening, jongerenwerkers uit de buurt en bij ondernemers en bewoners die als sleutelpersoon in de wijk bekend staan.

We hebben in deze verkenning gekozen voor een gestructureerde vragenlijst om de informatie uit de buurten op te halen. Dit heeft als voordeel dat als het instrument in enkele wijken en/of gemeenten afgenomen wordt, de bevindingen uit het instrument met elkaar vergelijkbaar zijn: dat er enige referentie mogelijk is. Een ander voordeel is dat ontwikkelingen waar-

neembaar zijn indien het instrument op meerdere momenten in de tijd in dezelfde wijk wordt afgenomen.

De lijst met risicofactoren die voor een voedingsbodem voor radicalisering kunnen zorgen en de triggerfactoren voor radicalisering die op basis van literatuur en interviews is opgesteld (zie de vorige paragraaf) vormt het uitgangspunt voor de gestructureerde vragenlijst. Voor elke risicofactor en triggerfactor zijn één of meer items en/of vragen opgesteld.

De vragenlijst is getest in interviews met professionals, besproken met een lokale beleidsambtenaar radicalisering en polarisatie en voorgelegd aan een medewerker van Onderzoek, Informatie en Statistiek van de Gemeente Amsterdam, geselecteerd wegens haar ruime ervaring met het construeren van vragenlijsten.

Onderzoeksvragen en opzet pilot

Het ontwikkelde instrument is in een pilotproject in twee buurten in Amsterdam afgenomen. In de pilot hebben we voor de verkenning de volgende vijf vragen geformuleerd:

- Welke personen en organisaties kunnen het beste input kunnen geven aan het instrument?
- Wat is de beste manier om deze personen en organisaties te benaderen?
- Welke informatie over de voedingsbodem voor radicalisering is bij de sleutelfiguren in de wijken beschikbaar?
- Op welke punten kan het instrument nog verbeterd worden?
- In hoeverre vinden de professionals en betrokken lokale beleidsambtenaar de informatie die de pilot oplevert bruikbaar? Wat kunnen ze ermee en wat gaan ze er mee doen?

Zowel de selectie van onderzoeksbuurten als van respondenten heeft plaatsgevonden in samenspraak met de betrokken lokale beleidsambtenaar. De beide buurten zijn gekozen omdat ze ten eerste bekend staan als buurten die extra aandacht nodig hebben, ten tweede omdat in deze buurten een bestaand netwerk van professionals en bewoners aanwezig is (wat het gemakkelijker maakt om in korte tijd veel respondenten te werven), ten derde omdat in beide buurten relatief veel islamitische jongeren wonen en ten vierde omdat er in beide buurten relatief veel spanningen tussen bevolkingsgroepen bestaan (zo blijkt uit periodiek onderzoek van de gemeente¹). We hebben

ervoor gekozen de onderzoeksbuurten in deze overkoepelende rapportage buurt A en buurt B te noemen.

De personen en organisaties die zijn uitgekozen voor deelname aan het onderzoek zijn (met name) aangedragen door de betrokken lokale beleidsambtenaar. Deze sleutelfiguren beschikken waarschijnlijk over de meest relevante informatie over de voedingsbodem voor radicalisering in wijken. Het gaat om 87 professionals, ondernemers en (actieve) bewoners en jongeren: 48 uit buurt A, 29 uit buurt B en 10 uit beide buurten.

De professionals zijn middels een e-mail uitgenodigd voor een online vragenlijst. De e-mailadressen werden door de betrokken lokale beleidsambtenaar aangeleverd. De ondernemers zijn eerst in hun onderneming bezocht, waarna indien ze positief stonden tegenover deelname, hen per e-mail een online vragenlijst is toegestuurd. Bij twee ondernemers is de vragenlijst face to face afgenomen. Jongeren zijn benaderd via jongerenorganisaties in de buurten, voor deelname kregen zij tien euro. Bij enkele professionals, bewoners en jongeren is de vragenlijst face to face afgenomen in plaats van online. Verschillende respons verhogende acties zijn ondernomen: herinneringse-mails vanuit het Verwey-Jonker Instituut en de betrokken lokale beleidsambtenaar en een nabelronde.

Het veldwerk heeft geleid tot 49 ingevulde enquêtes: 29 voor buurt A en 20 voor buurt B, een totaalrespons van 56%. Dit zijn beperkte aantallen respondenten, dus de bevindingen moeten met enige voorzichtigheid betracht worden. Het gaat echter wel om vragenlijsten van sleutelfiguren uit de wijk, geselecteerd voor hun vermeende kennis van de wijk en de jongeren die daarin woonachtig zijn. Uit de enquête blijkt dat ongeveer de helft van de respondenten aangeeft (zeer) goed te weten wat er speelt onder islamitische jongeren en autochtone bewoners in de buurt. Slechts een aantal respondenten geeft aan niet goed te weten wat er onder hen leeft.

Bevindingen pilot

VOEDINGSBODEM

In buurt A hebben 29 respondenten het signaleringsinstrument ingevuld. Als we naar de voedingsbodem voor radicalisering in buurt A kijken dan valt op dat in deze buurt de risicofactor (ervaren) achterstelling en discriminatie het meest aanwezig is bij jongeren. Zo stelt drie kwart van de respondenten dat veel of (bijna) alle islamitische jongeren in de buurt vinden dat de politie hen ongelijk behandelt en zeven op de tien respondenten dat deze jongeren te maken hebben met discriminatie bij het vinden van werk of stage. In buurt A is volgens respondenten bij veel

¹ Factsheet Spanningen in Amsterdamse buurten (Onderzoek, Informatie en Statistiek gemeente Amsterdam).

jongeren sprake van gezinsproblematiek. Zo hebben volgens meer dan de helft van de respondenten islamitische jongeren uit de buurt ouders die niet goed begrijpen waar hun kinderen mee bezig zijn en bijna de helft geven aan dat deze jongeren opgroeien in een gezin dat met grote problemen kampt (zoals opvoedproblemen en armoede). Hiernaast kunnen jongeren zelden goed met hun ouders over hun problemen praten. Andere factoren die mogelijk kunnen bijdragen aan een voedingsbodem voor radicalisering in buurt A zijn dat jongeren zich niet thuis voelen, dat een deel last heeft van psychische problemen, dat jongeren weinig kennis hebben van de islam en onzeker zijn hoe te leven als moslim (weinig religieus weerbaar zijn) en dat islamitische jongeren weinig kans op een goede toekomst hebben. Tenslotte stelt een kwart van de respondenten dat autochtone buurtbewoners niet positief over buurtbewoners denken die uit een andere cultuur afkomstig zijn.

In buurt B hebben 20 respondenten het signaleringsinstrument ingevuld (maar veel vragen zijn door minder respondenten beantwoord). Volgens de respondenten zijn vooral de factoren 'weinig (religieuze) weerbaarheid', 'straatcultuur', 'gezinsproblematiek' en '(ervaren) discriminatie en achterstelling' aanwezig in de buurt. Deze factoren bepalen dus met name de voedingsbodem voor radicalisering in buurt B. Enkele voorbeelden. Meer dan de helft van de respondenten stelt dat jongeren in buurt B weinig kennis van de islam hebben en vier op de tien dat veel of (bijna) alle jongeren niet goed bij hun ouders terecht kunnen met vragen over de islam. Eveneens vier op de tien respondenten stelt dat er sprake is van een straatcultuur waarin het 'stoer' is om radicale uitspraken te doen. Hiernaast hebben islamitische jongeren volgens vier op de tien respondenten ouders die niet goed begrijpen waar hun kinderen mee bezig zijn en groeien deze jongeren op in een gezin dat met grote problemen kampt (zoals opvoedproblemen en armoede). En iets meer dan vier op de tien respondenten stelt dat islamitische jongeren uit buurt B zich achtergesteld voelen in de Nederlandse samenleving en vier op de tien dat jongeren denken dat de politie hen ongelijk behandelt (bijvoorbeeld hen vaker controleert).

TRIGGERFACTOREN

Respondenten uit beide buurten stellen dat jongeren in de buurt heftig reageren op internationale ontwikkelingen zoals de huidige situatie in het Midden-Oosten of aanslagen in Europa. De helft van de respondenten horen wel eens over (complot)verhalen die onder jongeren de ronde doen, zoals dat ISIS verzonnen is door de Amerikanen. Veel respondenten weten niet of er ronselaars in de buurt zijn of personen die een podium hebben voor het verkondigen van extremistische opvattingen. Slechts een enkeling stelt dat dit soort personen in de buurt actief zijn/waren.

SIGNALLEN VERSCHILLENDE FASEN RADICALISERING

Kijkende naar radicalisering als een proces dat uiteindelijk kan leiden tot geweld komen, zoals logischerwijze verwacht, de stappen aan het einde van dit proces volgens de respondenten relatief minder vaak voor in de buurten dan de stappen die meer aan het begin staan. Het meest denken respondenten dat moslimjongeren in deze buurten boos zijn op de Nederlandse maatschappij. Een minder groot, maar toch redelijk aantal respondenten geeft aan dat sommige of veel jongeren uit de buurten zich afkeren van de Nederlandse samenleving of gevoelig zijn voor extreme ideeën. Relatief weinig respondenten geven aan dat islamitische jongeren extreme ideeën ondersteunen of verspreiden of bereid zijn om ondemocratische middelen of geweld te gebruiken. Vooral bij deze laatste drie meer ernstige vormen van radicalisering geven respondenten vaak aan niet te weten hoe vaak dit voorkomt.

Evaluatie pilot en doorontwikkeling instrument in 2016

In een pilot in twee buurten in Amsterdam hebben we het ontwikkelde instrument getest. De belangrijkste kennis die we in de pilot hebben opgedaan bespreken we in deze samenvatting aan de hand van vijf evaluatieve vragen. We geven direct aan wat er met deze bevindingen gedaan zal worden in het project in 2016, waarin de doorontwikkeling van het signaleringsinstrument centraal staat.

Welke personen en organisaties in de wijken beschikken over de meest relevante kwalitatieve informatie over factoren die zorgen voor een voedingsbodem voor radicalisering in wijken.

De pilot leert ons dat er een divers palet aan relevante sleutelpersonen in de wijken bestaat. Ten eerste gaat het om professionals die zich in hun dagelijkse praktijk bezighouden met jongeren, bijvoorbeeld in het jongerenwerk, het onderwijs en het sportbuurtwerk. Ten tweede om professionals die beroepshalve (ook) te maken hebben jongeren uit de buurt, zoals wijkagenten, woningcorporaties, gebiedsregisseurs en zorg en welzijnsinstellingen. Ten derde vrijwillige en religieuze organisaties zoals zelforganisaties of een moskee. Ten vierde ondernemers en bewoners die als sleutelfiguur in de wijk kunnen worden gezien of sleutelpersonen binnen gemeenschappen en (actieve) jongeren. De evaluatie van de pilot laat zien dat bepaalde 'groepen' lastiger te bereiken zijn, namelijk ondernemers, sleutelfiguren uit lokale gemeenschappen en leden van de moskee. Er zijn dus werkzame methodes nodig om die groepen toch te bereiken.

Wat is de beste manier om deze personen en organisaties te benaderen en respons te verhogen?

De evaluatie van de pilot laat zien dat een goede introductietekst nodig is op het signaleringsinstrument. Dit voorkomt weerstand en werkt stimulerend voor de respons. De introductietekst kan aangeven dat het instrument beoogt om lokale overheden te helpen inzicht te krijgen in de voedingsbodem voor radicalisering in wijken. Het benoemen van problemen is nodig om de mate waarin deze problemen zich voordoen aan de orde te stellen, juist om islamitische jongeren te versterken. Belangrijk is verder dat de introductietekst duidelijk maakt dat de bevindingen uit het instrument vertrouwelijk worden behandeld, dat deze niet (of alleen geanonimiseerd) openbaar zullen worden gemaakt.

In de pilot is gebruik gemaakt van zowel het online als het face to face afnemen van het instrument. Het grootste voordeel van een face to face afname is dat de mogelijkheid bestaat moeilijke termen toe te lichten en eventuele onprettige gevoelens weg te nemen bij bepaalde gevoelige vragen, door toe te lichten waarom deze vragen in het onderzoek worden gesteld. Het voordeel van online afname is met name de beperkte tijdsinvestering, dat men de vragenlijst kan invullen op een tijdstip dat het hem/haar uitkomt en dat er geen (onbedoelde) invloed is van de aanwezige enquêteur.

Een manier waarop zowel een deel van de voordelen van het online afnemen als een deel van de voordelen van het face to face afnemen van het instrument behaald kan worden is door tijdens een reguliere bijeenkomst tijd vrij te laten maken om de vragenlijst in te vullen. Ten eerste levert dit in korte tijd veel respondenten op, ten tweede kunnen onderzoekers het (gevoelige) onderzoek nog eens goed toelichten en kunnen zij vragen direct beantwoorden. Deze methode lijkt vooral toepasbaar bij de doelgroepen jongeren en professionals. Bij ondernemers, bewoners en vrijwilligers kan deze methode alleen werken als zij in groepsverband bijeenkomen.

In 2016 wordt verkend of er voor sommige respondenten, zoals ondernemers, sleutelfiguren uit lokale gemeenschappen en leden van de moskee een 'light' variant van de vragenlijst beschikbaar kan komen. Ten tweede wordt nagegaan hoe onderzoekers beter zicht kunnen krijgen op de sleutelfiguren uit lokale gemeenschappen in de onderzoeksbuurten en hoe hen bij het onderzoek te betrekken.

Bij face to face afname van het instrument is het ten slotte te overwegen meertalige enquêteurs in te zetten.

Welke informatie over de voedingsbodem voor radicalisering is bij de respondenten in de wijken beschikbaar, wat weet men over triggerfactoren voor radicalisering en de mate waarin jongeren zich in verschillende fasen van radicalisering bevinden en op welke 'groepen' in de buurt hebben ze het beste zicht?

Over het algemeen genomen hebben de respondenten van het signaleringsinstrument een goed beeld van hetgeen zich in de buurt afspeelt. Wel zijn er enkele interessante verschillen te benoemen. Allereerst valt op dat respondenten beter op de hoogte zijn van de aanwezigheid dan van de ontwikkeling van factoren die bijdragen aan een voedingsbodem voor radicalisering.

Als we kijken naar afzonderlijke factoren, dan is men het beste op de hoogte van de aanwezigheid van gezinsproblematiek en het minst op de hoogte van de religieuze kennis en weerbaarheid van jongeren. Hiernaast weet het merendeel van de respondenten niet in hoeverre er ronselaren in de buurt actief zijn of andere personen die extreme ideeën uiten. Ook is er relatief weinig zicht op de mate waarin jongeren zich in bepaalde fasen van radicalisering bevinden, met name weet men weinig over de meer ernstige fasen van radicalisering.

De respondenten hebben het beste zicht op Marokkaanse jongeren, zo blijkt uit de pilot. Van de situatie van Turkse jongeren heeft men een minder goed beeld. Dit komt waarschijnlijk doordat er veel meer respondenten met een Marokkaanse dan een Turkse achtergrond woonachtig zijn in de twee onderzoeksbuurten.

Bij verschillende 'soorten' respondenten is verschillende informatie beschikbaar, zo laat de pilot zien. We zoomen hier in op jongeren en professionals, omdat dat de twee grootste 'groepen' respondenten betreffen². Jongeren zijn relatief goed op de hoogte van de factoren die een voedingsbodem voor radicalisering betreffen die jongeren aangaan (zoals ervaren discriminatie, weinig religieuze weerbaarheid en gezinsproblematiek). Ze hebben relatief veel kennis over de mate waarin jongeren in de buurt zich in verschillende fasen van radicalisering bevinden en hebben relatief veel zicht op jongeren die een zinvolle dagbesteding hebben (werk/opleiding). Professionals zijn relatief goed op de hoogte van de verhoudingen tussen autochtone bewoners en bewoners met een migrantenachtergrond en op jongeren in de buurt die met problemen kampen.

2 We onderscheiden ook (actieve) bewoners, vrijwilligers, ondernemers en zelforganisaties.

Op basis van deze bevindingen kunnen we concluderen dat het van belang is om verschillende soorten respondenten (voldoende) in het onderzoek te betrekken. Aangezien er verschillen zijn in het zicht dat men heeft, bijvoorbeeld op risicofactoren voor radicalisering, maar ook op verschillende 'groepen' in de buurt, is de kennis van verschillende soorten respondenten complementair aan elkaar. Hiernaast is het van belang om in te zetten op respondenten met verschillende etnische achtergronden.

Op welke punten kan het instrument verbeterd worden?

Uit de pilot en met name uit de evaluatie- en duidingsbijeenkomsten met professionals, jongeren en de betrokken lokale beleidsambtenaar is veel goede input gekomen voor een verbetering van het signaleringsinstrument. In 2016 gaan we voornamelijk bezig met de volgende wat grotere onderwerpen:

- **Verbreden onderwerp vragenlijst.**
Het instrument zal zoveel mogelijk verbreed worden door meer de gehele dynamiek in de wijk als onderwerp te nemen. Bijvoorbeeld door meer aandacht aan 'de ontvangende samenleving' te besteden (bijvoorbeeld aan de houding van autochtone bewoners) en eventuele beschermende factoren. Oftewel, de focus zal minder komen te liggen op de problematiek van islamitische jongeren in de wijk.
- **Verbeteren vraagstelling en inkorten vragenlijst.**
Er zal gekeken worden of er mogelijkheden zijn de vraagstelling in het instrument te verbeteren door terminologie te vergemakkelijken, door stellingen in vragen te veranderen en door meer open vragen te stellen. Ook zal gekeken worden naar mogelijkheden om de vragenlijst te verkorten (bijvoorbeeld door minder vragen over ontwikkelingen te stellen).
- **Varianten ontwikkelen van het instrument.**
Het doorontwikkelingstraject kijkt ook naar de mogelijkheden om meerdere varianten van de vragenlijst te ontwikkelen en op diverse doelgroepen af te stemmen. Professionals zouden bijvoorbeeld op een andere manier bevroegd kunnen worden dan ondernemers, bewoners en vrijwilligers. Bij die laatste groepen past mogelijk beter een light variant.

In hoeverre vinden de professionals en de betrokken lokale beleidsambtenaar de informatie die de pilot oplevert bruikbaar?

De evaluatie- en duidingsbijeenkomsten met professionals en de betrokken lokale beleidsambtenaar laten zien dat het instrument met name op twee punten een bijdrage levert:

- **Focus in beleid: prioriteit geven aan bepaalde factoren die kunnen zorgen voor een voedingsbodem voor radicalisering, inzicht in de te nemen preventieve maatregelen, urgentie creëren bij de politiek (bijvoorbeeld het aanvragen van middelen)**
- **Mogelijkheid het gesprek aan te gaan: op basis van de bevindingen kan een gesprek worden aangegaan met jongeren, ouders en professionals. Onderwerp van gesprek kan zijn wat er aan de voedingsbodem voor radicalisering gedaan kan worden of hoe jongeren weerbaar kunnen worden zodat de aanwezige voedingsbodem er niet toe leidt dat de jongere daadwerkelijk radicaliseert.**

De betrokken lokale beleidsambtenaar geeft aan dat het instrument meer bruikbare informatie zou opleveren als er aansluitend aan de resultaten zou worden ingegaan op mogelijke handvatten voor beleid. De professionals stellen dat het instrument voor hen meer zinvol zou zijn als het meer nieuwe informatie op zou leveren.

"...Under certain conditions, some individuals will more likely be influenced to harm both others and themselves. As long as conditions are perceived to be unjust and hopeless by vast populations on the ground floor, some individuals will very likely be influenced to climb the staircase to terrorism. The conditions on the ground floor must be improved if terrorism is to diminish."

(Moghaddam 2005, pp 167)".

Toenemende onvrede, gevoelens van uitsluiting, afkeren van de Nederlandse samenleving en eventueel hieruit voortvloeiende radicalisering vormen een zeer complex probleem in de huidige Nederlandse samenleving.

Radicalisering is niet alleen een probleem vanwege mogelijk terroristisch geweld (zoals recent bijvoorbeeld in Parijs plaatsvond). Voor de jongeren geldt dat de gevolgen van radicalisering hun positie en kansen in de samenleving, geestelijke gezondheid, en sociaal-emotionele ontwikkeling negatief kunnen beïnvloeden. Ook de samenleving komt door angst en wij-zij gevoelens onder druk te staan en polarisatie en segregatie tussen bevolkingsgroepen in de samenleving nemen toe.

Er is tot dusverre veel aandacht geweest en onderzoek uitgevoerd naar de voedingsbodem voor radicalisering: risico- en beschermende factoren. Deze richtten zich echter ofwel op de samenleving als geheel, ofwel op individuen. Het wijkniveau is tot dusverre nog niet geadresseerd. Dit terwijl preventie het beste lokaal kan plaatsvinden.

De huidige verkenning van een signaleringsinstrument voor de voedingsbodem voor radicalisering in wijken springt op deze leemte in door:

1. Na te gaan of er behoefte is aan een instrument dat op wijkniveau (trends in) de voedingsbodem voor radicalisering onder jongeren meet.
2. Na te gaan hoe een dergelijk instrument eruit zou kunnen zien. Welke factoren vormen gezamenlijk de voedingsbodem voor radicalisering bij jongeren? Moet het instrument bestaan uit zowel kwalitatieve en kwantitatieve informatie? Wat voor informatie is er over wijken beschikbaar en bij wie?

Het instrument richt zich op de voedingsbodem voor radicalisering van islamitische jongeren in brede zin, waarbij wijken het niveau van analyse zijn. Het gaat niet om het signaleren van radicaliserende individuen; het instrument beoogt niet het aantal radicaliserende jongeren in wijken te schatten. Zoals we weten, is radicalisering een zeer individueel en complex proces, wat tot gang wordt gezet door een variërend palet aan factoren. Wel beoogt het instrument risicofactoren en de cumulatie hiervan in wijken vaststellen, vanuit de veronderstelling dat naarmate meer risicofactoren aanwezig zijn, en met name een stapeling van deze factoren, de voedingsbodem voor (en daarmee de vatbaarheid voor) radicalisering toeneemt.

1.1 Mogelijke contouren instrument voedingsbodem radicalisering in wijken

In deze paragraaf schetsen we contouren van het mogelijke instrument om de voedingsbodem voor radicalisering in wijken te signaleren: waar richt het instrument zich wel of juist niet op?

RADICALISERING VAN ISLAMITISCHE JONGEREN IN BREDE ZIN

De focus van het instrument ligt op radicalisering van islamitische jongeren. De gevolgen hiervan worden door velen op dit moment in onze samenleving als problematisch gezien, zowel op het gebied van veiligheid als op het gebied van het samenleven van verschillende bevolkingsgroepen in ons land. Andere vormen van radicalisering, zoals rechts- en dierenextremisme, blijven dus volledig buiten beschouwing.

We richten ons op radicalisering in brede zin, dus niet alleen op extremisme, gewelddadige radicalisering of jihadisme. We hanteren hiervoor de volgende definitie van radicalisering:

"Het (actief) nastreven en/of ondersteunen van diep ingrijpende veranderingen in de samenleving, die een gevaar kunnen opleveren voor (het voortbestaan van) de democratische rechtsorde (doel), eventueel met het hanteren van ondemocratische methodes (middel), die afbreuk kunnen doen aan het functioneren van de democratische rechtsorde (effect)." Deze definitie is ontleend aan het rapport "Van Dawa tot Jihad" van de AIVD (2004).

FOCUS OP VOEDINGSBODEM ALS EERSTE STAP RADICALISERINGS PROCES

Radicalisering is een proces en bestaat zodoende uit verschillende fasen. Verschillende wetenschappers hebben dit proces in een model gevoegd. Enkele voorbeelden zijn: de trap naar terrorisme van Moghaddam (2005)³ het model van Mellis (2007)⁴ het model van Noppe et al. (2015)⁵ en het model van Gielen e.a. (2012)⁶. De voedingsbodem voor radicalisering speelt in elk van

deze modellen een rol. Moghaddam spreekt bijvoorbeeld over de voedingsbodem voor radicalisering wanneer hij ingaat op implicaties van zijn model voor beleid: "...under certain conditions, some individuals will more likely be influenced to harm both others and themselves. As long as conditions are perceived to be unjust and hopeless by vast populations on the ground floor, some individuals will very likely be influenced to climb the staircase to terrorism. The conditions on the ground floor must be improved if terrorism is to diminish." (Moghaddam 2005, pp 167)". En Melis (2007) onderscheidt in zijn model de voedingsbodem (frustratie, discriminatie, vernedering, vervreemding, onrechtvaardigheid), een vraagkant (men zoekt antwoorden op deze frustraties) en een aanbodkant (een aanbod aan radicale ideeën, rekrutering) van radicalisering. Gielen e.a. (2012) onderscheiden voedingsbodems, attitudes en gedrag.

In het signaleringsinstrument dat het doel vormt van deze verkenning richten we ons met name op de verschillende factoren die een voedingsbodem voor radicalisering kunnen vormen. Hiernaast besteden we ook aandacht aan de triggerfactoren en katalysatoren die ervoor kunnen zorgen dat een radicaliseringsproces (versneld) wordt ingezet en op de verschillende fasen van radicalisering waarin jongeren zich zouden kunnen bevinden (zie figuur 1.1).

Figuur 1.1 Model radicaliseringsproces

Belangrijk te benadrukken, is ten eerste dat het hebben of uiten van orthodoxe religieuze ideeën niet persé een probleem hoeft te vormen. Dit mag immers in een land met vrijheid van godsdienst en meningsuiting. Het wordt pas een (strafrechtelijk) probleem wanneer deze ideeën aanzetten of leiden tot geweld. Ten tweede dat een radicaliseringsproces op veel verschillende manieren kan worden doorlopen. Zo kan bij de ene jongere vroegtijdig schoolverlaten en weinig toekomstperspectief hebben bijdragen aan de voedingsbodem voor radicalisering, terwijl bij een andere jongere juist een rol kan spelen dat hij geen baan vindt, terwijl hij wel een goede opleiding heeft genoten.

- 3 Moghaddam FM (2005) The staircase to terrorism. A psychological exploration. American Psychologist, vol 60, no 2 161-169
- 4 Mellis, C (2007) Amsterdam and radicalisation: the municipal approach. In Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties en Ministerie van Justitie (Ed.), Radicalization in broader perspective (pp. 40-48). Den Haag: The national coördinator for counterterrorism.
- 5 Noppe J, Hellinckx J en Vande Velde M (2015) Polariseren en radicalisering: een integrale, preventieve aanpak. Associatieonderzoeksgroep Governance of Security.
- 6 Gielen, AJ, Van Wonderen R en Hermens N (2012). Ongelijkwaardigheid. Resultaten van een verkennend onderzoek in de regio Utrecht. Uitgave: A.G. Advies in samenwerking met Verwey-Jonker Instituut.

RADICALISERING IN WIJKEN

Het instrument richt zich op het inventariseren van de voedingsbodem voor radicalisering op wijkniveau, een zogenaamd collectief/geaggregeerd gegeven. Het gaat niet om het signaleren van radicaliserende individuen; het instrument beoogt niet het aantal radicaliserende jongeren in wijken te schatten. Zoals we weten, is radicalisering een zeer individueel en complex proces, wat in gang wordt gezet door een variërend palet aan factoren. Zo zal niet iedere islamitische jongere in een wijk met een voedingsbodem voor radicalisering radicaliseren en zal het ook mogelijk zijn dat een islamitische jongere radicaliseert in een wijk met op collectief niveau weinig voedingsbodem voor radicalisering. Wel wil het instrument risicofactoren en de cumulatie hiervan in wijken vaststellen, vanuit de veronderstelling dat naarmate meer risicofactoren aanwezig zijn, en met name de stapeling van deze factoren, de kans op en vatbaarheid voor radicalisering, oftewel de voedingsbodem voor radicalisering, toeneemt.

Deze systematiek komt overeen met de systematiek van de criminogeniteitsindex die in Amsterdam door de Leerstoel Veiligheid en Burgerschap van de VU en de gemeentelijke onderzoeksdienst OIS ontwikkeld is: een instrument dat op wijkniveau laat zien in hoeverre er sprake is van (een cumulatie van) criminogene factoren. In wijken met een criminogeniteitindex is de kans groter dat er veel criminaliteit is. Analyse laat zien dat er zoals verwacht een relatie is tussen de criminogeniteitindex en de Amsterdamse veiligheidsindex⁷.

Kortom: in deze verkenning is het dus niet de bedoeling een instrument te ontwikkelen dat voorspelt waar hoeveel radicaliserende jongeren wonen. We denken echter wel dat de kans op radicalisering groter is in wijken waar door een cumulatie van risicofactoren een voedingsbodem voor radicalisering aanwezig is.

Dat het instrument lokaal insteekt, betekent overigens niet dat we geen oog hebben voor het effect van nationale en internationale ontwikkelingen op de wijken. De invloed van deze ontwikkelingen op de lokale context kan onderdeel uitmaken van het instrument.

7 Boutellier H., Scholte R.D. en Heijnen M. (2009) Criminogeniteit in Amsterdam. Een nieuw concept, een monitor en een index. Tijdschrift voor veiligheid, afl 3, 30-51..

1.2 Wat kan er mogelijk met de informatie uit het instrument gedaan worden?

De informatie die uit het instrument voortkomt, kan op verschillende terreinen ingezet worden. Ten eerste om interventies gericht in te kunnen zetten, ten tweede om in bepaalde wijken meer aandacht te besteden aan het signaleren van radicalisering, ten derde kunnen de uitkomsten van het instrument als input dienen voor dialoog in bepaalde wijken.

1 Gerichter inzetten van interventies

Er kunnen verschillende soorten maatregelen onderscheiden worden om radicalisering tegen te gaan, generieke en specifieke preventieve interventies, curatieve interventies en repressieve interventies. We gaan hier allereerst kort op deze verschillende soorten interventies in, om vervolgens aan te geven hoe de kennis die een signaleringsinstrument voor de voedingsbodem voor radicalisering oplevert kan mogelijk bijdragen aan het gericht inzetten van interventies.

Generieke preventieve interventies: dit zijn interventies die wel kunnen bijdragen aan het tegengaan van radicalisering, maar die daar niet direct aan gekoppeld zijn. Ze worden bijvoorbeeld niet direct ingezet op radicaliserende jongeren, maar kunnen wel mogelijk van invloed zijn op de risicofactoren die de voedingsbodem voor radicalisering vormen. Een generieke preventieve interventie is bijvoorbeeld het tegengaan van (herkomst-specifieke) jeugdwerkloosheid, een open gesprek over attitudes op een school of het aanbieden van opvoedingsondersteuning in bepaalde wijken. Generieke preventieve interventies kunnen ook gericht zijn op zogenaamd 'overbruggend contact': trachten door het faciliteren van kennismakingsactiviteiten tussen personen van verschillende etnische herkomst, religie of subcultuur de tolerantie tussen groepen te vergroten. Het doel van dit type interventie is wederzijds begrip te stimuleren en (potentiele) animositeit weg te nemen.

Specifieke preventieve interventies: deze interventies zijn ook preventief, maar wel specifiek gericht op het tegengaan van radicaal gedrag van jongeren. Ze richten zich op specifieke jongeren die een verhoogd risico lopen op radicalisering en (soms ook) op hun ouders. Een voorbeeld van een specifieke preventieve interventie betreft het versterken van de weerbaarheid van risicjongeren: het gevoel van eigenwaarde van mentaal kwetsbare jongeren vergroten om hen weerbaarder te maken tegen radicale gedachten of beïnvloeding door radicale personen. Een ander voorbeeld van een specifieke preventieve interventie betreft het organiseren van bijeenkomsten voor ouders, over hoe zij kunnen begeleiden bij vragen van kinderen rondom actuele

onderwerpen, wij-zij-denken, polarisatie, het omgaan met discriminatie, radicaal gedachtengoed en het geloof.

Curatieve interventies: Indien er sprake is van signalen van radicalisering kan er hulp of zorg aan de jongere en/of zijn/haar ouders geboden worden (zogenaamde curatieve interventies). Dit kan plaatsvinden naar aanleiding van een hulpvraag van een ouder, maar bijvoorbeeld ook naar aanleiding van opgepikte signalen door professionals, zoals jongerenwerkers of scholen. Het actief mentoren van jongeren die zich in een (eerste) fase van radicalisering bevinden betreft ook een curatieve interventie. Hetzelfde geldt voor het begeleiden van ouders die het gevoel hebben de controle over hun kind te verliezen. Een laatste voorbeeld van een zware vorm van curatieve interventie betreft een de-radicaliserings- of disengagementtraject. Deradicalisering betreft het afzwerven van het radicale gedachtengoed, een cognitieve verandering. Disengagement betreft het beëindigen van radicaal gedrag: activiteiten of uitlatingen⁸

Repressieve interventies: betreffen (strafrechtelijke) maatregelen die genomen kunnen worden tegen personen die zich al verder in het radicaliseringsproces bevinden, bijvoorbeeld bij personen die voorbereidingen treffen om uit te reizen naar een oorlogsgebied, terroristische acties in Nederland plannen of anderen aanzetten tot het plegen van geweld. In het Actieprogramma Integrale Aanpak Jihadisme (2014)⁹ staan meerdere maatregelen genoemd, zoals: het Nederlandschap afnemen van onderkende uitreizigers die zich aansluiten bij een terroristische strijd-groepering of het innemen van Nederlandse reisdocumenten. In een wetsvoorstel (10-3-2015) noemt men de mogelijkheid vrijheidsbeperkende maatregelen te nemen zoals het instellen van een meldingsplicht of gebiedsverbod of een uitreisverbod.

Het instrument 'signalering voedingsbodem radicalisering in wijken' biedt mogelijk input voor generieke en specifieke preventieve interventies. Deze zouden in wijken waarin er sprake is van een cumulatie van risicofactoren meer prioriteit kunnen krijgen dan in andere wijken.

Indien er voor gekozen wordt de aanwezigheid van de voedingsbodem voor radicalisering periodiek te volgen, dan kunnen eventuele ontwikkelingen gesignaleerd worden in de aanwezigheid en cumulatie van risicofactoren in wijken. Hierdoor wordt het ook mogelijk preventieve (beleids-)maatregelen te nemen in

wijken, stadsdelen of steden waar de voedingsbodem voor radicalisering (sterk) toeneemt.

2 Extra aandacht voor signalering

In wijken waar een voedingsbodem voor radicalisering is, is de kans groter dat jongeren vatbaar zijn voor radicalisering. In dit soort wijken is het daarom van belang dat men extra alert is op het signaleren van processen van radicalisering. Er kan ten eerste voor gekozen worden om de professionals in deze buurten (bijvoorbeeld jongerenwerkers, docenten, wijkagenten) nader voor te lichten over signalen, bijvoorbeeld door hen een workshop of cursus aan te bieden. Ten tweede kan er extra aandacht besteed worden aan een goed netwerk van sleutelfiguren in de wijken met een voedingsbodem. Deze sleutelfiguren vormen de ogen en oren in de wijk en kunnen ook ingezet worden bij acute incidenten.

3 Aanleiding voor dialoog

De uitkomsten van het instrument kunnen gebruikt worden om het dialoog aan te gaan met bewoners in wijken waar een voedingsbodem voor radicalisering is gevonden. Zo kan er bijvoorbeeld in een bijeenkomst besproken worden of de gemeente, professionals, bewoners en ondernemers zich kunnen herkennen in de bevindingen van het instrument. Jongeren kunnen uitgenodigd worden om in gesprek te gaan met andere bewoners en de gemeente. Dit kan voor jongeren dienen als een 'uitlaatklep', op deze manier kunnen ze gehoord worden. De gemeente biedt dit de mogelijkheid een luisterend oor te bieden en gezamenlijk na te denken hoe de vatbaarheid voor radicalisering onder jongeren in de wijk het beste kan worden tegengegaan.

1.3 Opzet verkenning en leeswijzer

De verkenning bestaat uit zes onderdelen:

1. Behoeftenverkenning (hoofdstuk 2)

Het onderzoek start met een behoeftenverkenning: in tweeëntwintig gesprekken zijn we nagegaan wat professionals vinden of zoeken in een instrument dat de voedingsbodem voor radicalisering in wijken inventariseert. Welke risicofactoren en wat voor informatie zou er in zo'n instrument een plek moeten krijgen? Welke organisaties of personen hebben relevante informatie voor het instrument?

2. Vaststellen risicofactoren die voedingsbodem voor radicalisering vormen (hoofdstuk 3)

Op basis van een verkenning van literatuur en de interviews in de behoeftenverkenning zetten we de risicofactoren die deel uitmaken van de voedingsbodem voor

8 (AIVD 2010: disengagement en deradicalisering van jihadisten in Nederland).

9 Een uitgave van: het Ministerie van Veiligheid en Justitie, Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding en Veiligheid en het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid

radicalisering en de triggerfactoren voor radicalisering op een rij.

3. Verkenning bestaande cijfermatige gegevens (hoofdstuk 4)

In het onderzoeksproject is vervolgens nagegaan wat voor kwantitatieve gegevens beschikbaar zijn in bestaande registratiesystemen en monitoren die bruikbaar zijn voor het in kaart brengen van de voedingsbodem voor radicalisering in wijken. We gebruiken Amsterdam hiervoor als casus.

4. Ontwikkeling signaleringsinstrument (hoofdstuk 5)

Op basis van de onderscheiden risicofactoren die deel uitmaken van de voedingsbodem voor radicalisering en de triggerfactoren voor radicalisering ontwikkelden we een signaleringsinstrument: een gestructureerde vragenlijst om in wijken af te nemen.

5. Pilot om signaleringsinstrument te testen (hoofdstuk 6 en 7)

In een pilot in twee wijken in Amsterdam testten we vervolgens het signaleringsinstrument. De vragenlijst is afgenomen onder sleutelfiguren in de wijken. Op basis van de bevindingen uit het instrument is een vertrouwelijke rapportage voor de gemeente gemaakt.

6. Evaluatie signaleringsinstrument (hoofdstuk 8)

Er zijn drie duidings- en evaluatiebijeenkomsten gehouden met professionals, jongeren en de betrokken beleidsambtenaar om (de opbrengsten van) het signaleringsinstrument te evalueren. Enkele voorbeelden van vragen die in de evaluatie aan de orde zijn gekomen zijn: Bij welke sleutelfiguren in de wijk kan het beste informatie voor het instrument opgehaald worden en op welke wijze zijn zij het beste te benaderen? Over welke risicofactoren heeft men de meeste informatie? Op welke manier kan het instrument verbeterd worden?

2

Behoeftenverkenning

2

Een belangrijk onderdeel van de verkenning naar een instrument voor signalering van de voedingsbodem voor radicalisering in wijken betreft een inventarisatie van de behoefte naar zo'n instrument bij gemeenten, politie, jongerenwerkers, het onderwijs en andere relevante partijen.

De volgende vragen hebben we middels interviews getracht te beantwoorden:

1. Wat vinden van of zoeken professionals in een instrument dat de voedingsbodem voor radicalisering in wijken inventariseert?
2. Voor welke organisaties is zo een instrument met name interessant?
3. Welke risicofactoren die een voedingsbodem vormen voor radicalisering zouden in zo een instrument een plek moeten krijgen?
4. Welke organisaties of personen hebben relevante informatie voor zo een instrument?
5. Op welke wijze wordt op dit moment bepaald waar preventief wordt ingezet om radicalisering onder jongeren tegen te gaan?
6. Welke andere (kennis)behoefte is er bij de professionals?

In dit hoofdstuk wordt op de resultaten van de behoeftenverkenning ingegaan. Alleen de bevindingen aangaande onderzoeksvraag 3, de vraag over de risicofactoren, komen pas in het volgende hoofdstuk aan de orde.

2.1 Veldwerk en topiclijst

Binnen Amsterdam zijn voor de behoeftenverkenning zestien gesprekken gevoerd met:

- beleidsambtenaren OOV en Onderwijs Jeugd en Zorg (voormalig DMO);

- projectleiders radicalisering en polarisatie van alle stadsdelen (in het stadsdeeleverleg);
- projectleiders radicalisering en polarisatie van twee stadsdelen in Amsterdam;
- Samen Doen (aanpak multiprobleemgezinnen);
- woningcorporatie Alliantie;
- jongerenwerk Combiwel;
- projectcoördinator radicalisme & terrorisme binnen de Politie Eenheid Amsterdam;
- medewerker informatie-afdeling Politie Eenheid Amsterdam;
- chef basisteam van een stadsdeel in Amsterdam;
- medewerkers werkgroep Vrede (politie Amstelveen);
- directeur onderwijs kenniscentrum
- docente VMBO school Amsterdam;
- regiomanager en veldwerker Streetcornerwork.
- medewerker SAOA (Stichting Aanpak Overlast Amsterdam).

Buiten Amsterdam hebben nog zes aanvullende gesprekken plaatsgevonden met:

- medewerker directie veiligheid, gemeente Rotterdam;
- beleidsmedewerker gemeente Den Haag;
- wijkmanager gemeente Amersfoort;
- politie Noord-Holland-Noord;
- adviseur en medewerker TER-groep reclassering Nederland;
- districtschef politie Eenheid Den Haag.

De interviews zijn face-to-face afgenomen (uitgezonderd 1 interview dat telefonisch is gedaan). De topiclijst voor de interviews staat in bijlage 1.

2.2 Behoeftte aan een instrument dat voedingsbodem radicalisering signaleert?

Veel geïnterviewde organisaties zijn enthousiast over een instrument om de voedingsbodem voor radicalisering in wijken te signaleren, zoals geschetst in paragraaf 1.2: een kwantitatief en kwalitatief instrument dat op wijkniveau laat zien in hoeverre er risicofactoren aanwezig zijn die zorgen voor een voedingsbodem voor radicalisering. De respondenten zien het als een instrument dat interessante en relevante informatie op kan leveren en kan zorgen voor een focus in de eventuele inzet van maatregelen. Men verwacht overigens veelal niet dat het instrument veel verrassende of nieuwe informatie zal opleveren, het wordt eerder gezien als een check van het beeld dat men zelf al van de buurten heeft.

“Zo'n instrument kan interessant zijn, kan laten zien dat er concentratieplekken zijn, buurten waar voedingsbodems oververtegenwoordigd zijn. Er kan vroegtijdig hulp geboden worden. Het kan als een hulpmiddel gezien worden dat voor extra alertheid zorgt: blanco professionals meer bewust van het probleem maakt.”

Streetcornerwork

“Het instrument kan aantonen waar onrust kan ontstaan. Het kan gebruikt worden om de juiste wijkagenten toe te rusten en ervoor te zorgen dat de wijkagent in die wijk affiniteit heeft met de materie. Het instrument levert waarschijnlijk geen verrassende informatie op. Maar kan wel gezien worden als een soort check: kijken of de gedachtegang daarover nu juist is.”

De informatie-afdeling van de politie

“Het instrument kan de politie meer input geven waar ze de focus op moeten leggen: op welke wijk moet ik me nog meer richten, waar moet de wijkagent nog meer de verbinding maken?”

Politiechef van een lokaal basisteam

“Nuttig om de kennis over de wijken te verdiepen en/of een onderbouwing te krijgen van het beeld van de wijken zoals ze die nu hebben.”

De beleidsmedewerker radicalisering gemeente Den Haag

“Het is interessant om te weten waar de triggers voor radicalisering liggen. Het gebruik van het instrument ziet de corporatie vooral in de samenwerking met andere partijen. Alleen de corporatie zal en kan er niets mee doen. Het instrument en wat daaruit komt geeft handvatten over wat je als samenwerkingspartners kan doen om de voedingsbodems te verkleinen. In samenwerking en gezamenlijke actie ligt de kracht. Bijvoorbeeld in meer activiteiten voor

jongeren in een buurt. Hoe gaan we dat gezamenlijk doen? Hoe verdelen we het budget voor preventie? Het instrument zou periodiek een onderwerp van gesprek kunnen zijn tijdens een buurtoverleg. Dat overleg bestaat naast de corporatie uit de buurtregisseur van de politie, het stadsdeel, het jongerenwerk en zorg en welzijn.”

Woningcorporatie:

“Het lijkt ons een nuttig instrument, het geeft indicatie, houvast. Goed om te weten in welke wijken er meer kans is op radicalisering.”

Stadsdeel in Amsterdam

“Wij hebben zeker behoefte aan dit instrument. Het instrument is bruikbaar om gericht in te zetten op wijken waar een probleem is. Een soort thermometer. Op basis van de gegevens kan Amsterdam beslissen te kiezen voor bepaalde prioriteitsgebieden. De wijkteams kunnen op reguliere basis hierover praten.”

Onderwijs Kennis Centrum

“De samenleving heeft er belang bij om te kunnen inschatten in welke gebieden de risico's groter zijn. Het instrument moet er komen, want het kan wat toevoegen aan de veiligheidsindex. Vooral voor de overheid is het belangrijk. De vraag is wel of er een lijstje nodig is. Je kunt wel zien waar veel migranten uit moslimlanden wonen. De bevolkingssamenstelling is in beeld, gegevens zijn er. Je voelt wel snel aan waar mensen boos zijn op andere groepen.”

Medewerkers werkgroep Vrede

“We kunnen zeker wat hebben aan dit instrument. We kunnen het tij alleen keren als we starten bij de voedingsbodem, met repressie ga je het niet redden.”

Politie Haaglanden

Een aantal organisaties is minder positief over het instrument zoals wij het hen voorlegden, een kwantitatief en kwalitatief instrument dat op wijkniveau laat zien in hoeverre er een voedingsbodem voor radicalisering aanwezig is.

“Is dit instrument er al niet? Bijvoorbeeld door het risico op criminaliteit in beeld te brengen? Moet je wel zoveel middelen inzetten om een beeld te ontwikkelen, terwijl het misschien eenvoudig in kaart te brengen is. Je ziet aan de cijfers bijvoorbeeld al dat Noord en West pieken. Je volgt schakels.”

Wijkagent politie eenheid Amsterdam

“Wat moet je er als school mee? Met cijfers, kwantitatief of kwalitatief, over gebieden waar voedingsbodems aanwezig zijn. Als er 3 leerlingen uit die wijk in jouw klas zitten, dan kan je er als docent bovenop gaan zitten. Terwijl er nog niets aan de hand is. Je kunt zelfs gedrag zien wat

er helemaal niet is. En een leerling die niet uit dat gebied komt, zou dan minder aandacht krijgen. Terwijl met dat kind juist meer aan de hand zou kunnen zijn. Dat soort inzichten zijn niet relevant. Wel is er aandacht nodig als er daadwerkelijk iets met dat kind aan de hand is."

Onderwijzeres middelbare school

"Radicalisering is niet een wijkgerichte kwestie. Je moet ook oppassen voor de slechte naam die wijken kunnen krijgen."

Gemeente Amersfoort

Ook de Reclassering Nederland benoemt dat de wijken met een voedingsbodem voor radicalisering veelal al bekend zijn. Hiernaast plaatsen ze hun bedenkingen bij de wijkoriëntatie van het instrument.

In paragraaf 2.8 gaan we nader op deze en andere kanttekeningen in.

2.3 Voor wie is het instrument geschikt?

Veel van de geïnterviewden vinden dat het instrument vooral geschikt is voor de gemeente. Van de gemeente wordt verwacht dat ze preventief inzetten op radicalisering. Zo stelt de politiechef van een lokaal basisteam: *"De politie heeft wel een probleem in buurten met veel voedingsbodems, maar kan niet zoveel met de uitkomsten. Ze kan immers jongeren geen goede scholing bieden of een baan regelen. Maar als je radicalisering tegen wil gaan dan moet je op dit soort terreinen wel een programma hebben, vanuit stadsdeel of gemeente. Niet alleen focussen op radicalisering opsporen."*

En de projectcoördinator radicalisme en terrorisme Politie Eenheid Amsterdam: *"Iedereen kan vatbaar worden. Daar zit meer een verantwoordelijkheid bij de gemeente. De politie signaleert, maar de gemeente moet daar meer op acteren. Vooral de afdeling Jeugd, Welzijn en Zorg."*

De factoren die zorgen voor een voedingsbodem voor radicalisering, zoals jeugdwerkloosheid, discriminatie, worden als gemeentelijke thema's gezien. De geïnterviewden van de politie stellen bijvoorbeeld dat ze zich vooral op strafbare feiten richten, zij zitten dus op een later moment in het radicaliseringsproces. De informatie over deze factoren is voor hen wel interessant (zo kunnen ze bijvoorbeeld ervoor kiezen om de training van wijkagenten in bepaalde wijken voorrang te geven), maar zij zullen geen maatregelen kunnen nemen om de voedingsbodem tegen te gaan.

2.4 Hoe wordt inzet nu bepaald?

De geïnterviewde organisaties is gevraagd hoe ze hun inzet op het gebied van radicalisering nu bepalen: hoe worden de buurten gekozen waar men maatregelen gaat nemen om radicalisering tegen te gaan? Indien de gemeente, politie of andere betrokken organisatie inzetten op het tegengaan van radicalisering, dan gebeurt dat aldus de geïnterviewden vaak op basis van:

- Afzonderlijke gegevens die bekend zijn over een wijk (bijvoorbeeld over de bevolkingssamenstelling van de wijk, het aantal moskeeën, de mate van achterstand);
- Een gevoel over de wijk;
- Signalen uit bepaalde wijken (behoefte aan ondersteuning bijvoorbeeld);
- Gegevens over het aantal (potentiele) uitreizigers in buurten.

Zo focust de informatie-afdeling van de politie zich op de wijken waar veel Top600 jongeren wonen: de sociaal zwakkere wijken. Zij scoren ook hoog op bijvoorbeeld woninginbraken. De politiechef van een lokaal basisteam richt zich op de buurten waaruit jongeren zijn afgereisd. De gemeente Den Haag selecteert de stadsdelen met prioriteit op het gebied van radicalisering op basis van de kenmerken van de wijk (veel jongeren, moslims, moskeeën), signalen (bijvoorbeeld van professionals die ondersteuning zoeken, zoals onderwijzers), maar ook directe signalen over radicaliserende jongeren en uitreizigers. De gemeente Rotterdam stelt dat zeker op wijkniveau er al goed in beeld is waar er een voedingsbodem voor radicalisering is: wijken met veel moskeeën, moslims, meldingen, PVV stemmers, sociale zwakke wijken. Ze halen nu informatie op vanuit hun netwerk, signalen, wijkagenten en andere kanalen. Daarop baseren ze waar preventief in te zetten.

Kortom: er wordt bij het bepalen van de inzet van professionals of bepaalde beleidsmaatregelen op dit moment geen gebruik gemaakt van een instrument dat gestructureerd de (cumulatie van) factoren die zorgen voor een voedingsbodem voor radicalisering in wijken in beeld brengt.

2.5 Behoefte actualisatie

De respondenten is gevraagd hoe vaak ze een actualisatie zouden willen van een instrument dat de voedingsbodem voor radicalisering in wijken signaleert. Hieruit komt een wisselend beeld naar voren. Over het algemeen denken de organisaties dat

het zinvol is elk jaar of elke twee jaar een update van kwantitatieve gegevens uit bestaande bronnen te doen. Het gaat immers om cijfers die doorgaans niet heel snel zullen veranderen. Een update van actuele (en meer kwalitatieve) informatie uit wijken zou vaker mogen plaatsvinden, bijvoorbeeld twee keer per jaar of elk kwartaal (en eventueel na een incident).

2.6 Beoogde respondenten

De geïnterviewden is gevraagd welke respondenten er bevroegd zouden moeten worden indien er voor gekozen wordt kennis over de voedingsbodem voor radicalisering in de wijken te verzamelen. De volgende antwoorden werden gegeven:

- stadsdeel;
- woningbouw;
- scholen (mensen voor de klas, middelbaar, hoge school);
- UWV;
- leerplichtambtenaren;
- straatcoaches (of coördinatoren straatcoaches);
- eigenaar snackbar;
- bewoners;
- jongerenwerkers;
- projectleiders radicalisering en polarisatie;
- moskee;
- koepelmoskee;
- vrouwengroepen;
- zelforganisaties;
- stichtingen;
- wijkagenten
- burgerinitiatieven;
- deelnemers Buurt Bestuurt (Rotterdam);
- sportbuurtwerk;
- de buurtconciërge;
- speeltuinbeheerder;
- handhaving SAOA (Stichting Aanpak Overlast Amsterdam);
- politie;
- huisvaders;
- huismoeders;
- reclassering;
- asielzoekerscentra;
- GGZ;
- islamitische, joodse gemeenschap.

Wijkagent Politie Eenheid Amsterdam: *“De personen die het meest in contact komen met de doelgroep. Die gaan in gesprek met jongeren. Pikken signalen op. Herkennen de jongeren. Hebben een signaalfunctie. De politie natuurlijk ook.”*

Projectcoördinator Radicalisme & Terrorisme binnen de eenheid Amsterdam: *“Wijkagenten kunnen kwalitatieve informatie leveren over voedingsbodems op wijkniveau. We kunnen veronderstellen dat wijkagenten weten wat de atmosfeer en temperatuur is. En die wijkagenten signaleren ook afwijkingen in de wijk.”*

Een onderwijs kenniscentrum: *“De sleutelfiguren moeten dicht op de doelgroep staan en op verschillende niveaus werkzaam zijn. Van een directeur van een school tot een docent maatschappijleer, conciërge of vrijwilliger op die school. En buurtbeheerders, gebiedsregisseurs en de vrijwilliger in de speeltuin: die weten wat er leeft en speelt. En belangrijk hierbij is dat de basisschool meer heeft met de wijk dan het voortgezet onderwijs. Leerlingen op het VO wonen niet alleen maar in de wijk waarin de school is gevestigd.”*

2.7 Kanttekeningen

De geïnterviewden uitten enkele kanttekeningen over een instrument dat op wijkniveau de voedingsbodem voor radicalisering meet. Ten eerste dat radicalisering niet een wijkgegeven is, maar een individueel proces, waarbij sociale media een grote rol speelt. Ten tweede dat dit instrument tot ongewenste labeling en stigmatisering kan leiden. Ten derde dat het instrument niet breed genoeg is, beter in zou kunnen zetten op verschillende soorten van radicalisering of op sociale spanningen in buurten. Ten vierde dat men al wel weet welke wijken het meest risicovol zijn. Ten vijfde dat kwantitatieve gegevens niet goed bruikbaar zijn bij een complex fenomeen als radicalisering.

We lichten deze vijf kanttekeningen in onderstaande nader toe.

1. Wijkniveau – sociale media – individueel proces

Veel geïnterviewden merken op dat radicalisering meer een individueel proces is dan iets dat op wijkniveau plaatsvindt. Zo stelt een lerares: *“Moet het op wijkniveau zijn? Het is vaker een individueel proces. Dan kunnen ze jou afzonderen en meenemen in het gedachtegoed.”* En een deelnemer aan de Werkgroep Vrede: *“Als alle indicatoren rood zijn in een wijk, is de volgende stap dat je erheen gaat. Terreurplegers kunnen echter ook best in een oranje of groene wijk wonen. Als je je dan focust op de rode wijk, mis je dan niet veel mogelijke terreurplegers? Wat los je ermee op? Indicatoren zijn geen bewijzen. Het is de vraag is wat je ermee doet. Moelijk dat instrument per buurt kijkt en niet op individuele kenmerken. Een buurt pleegt geen aanslag, maar een*

individu. Het algemene risico moet lager worden, maar bepaalde gezinnen kunnen alsnog radicaliseren." Het belang van sociale media zou ook veel groter zijn dan het belang van de wijk. Zo stelt Reclassering Nederland: "Mensen bewegen zich ook niet binnen een wijk. Door internet bijvoorbeeld, is de wereld een klein dorp geworden."

2. Risico labels, stigmatisering

Een tweede kanttekening bij het instrument is dat men op moet passen voor het stigmatiseren van bepaalde wijken. Zo stelt een lerares: "Een Marokkaans kind voelt zich al gelabeld als crimineel, klaploper, etc. Dan zou zo'n label uit een wijk met voedingsbodems nog eens extra baggage zijn. Daar ben ik huiverig voor." En reclassering Nederland zegt tijdens het interview: "Jullie moeten erg oppassen met terminologie, bijvoorbeeld dat er sprake gaat zijn van een 'radicaliseringswijk', zoals er ooit Vogelaarwijken waren. Heel erg oppassen met labelen. Wijkaanpak is ook wel een heel sociologische benadering, het zegt niets over de individuen die je tegenkomt. Je komt toch weer snel bij casussen uit." De opmerking van de wijkmanager van de gemeente Amersfoort sluit hierbij aan: "Jullie moeten wel oppassen voor de slechte naam die scholen/wijken kunnen krijgen. Instrument voor intern gebruik houden?"

3. Instrument liever breder

Politie Noord Holland Noord vindt de focus op moslim-radicalisering een kwestie van 'tunnelen': "je hebt ook te maken met andere gevaarlijke groepen". Ze geven aan dat zo een instrument waarschijnlijk politiek ongewenst is, dat er risico is dat je gaat polariseren. Ook stellen ze dat het van belang is links- en rechts-extremisme ook in de gaten te houden.

De gemeente Rotterdam zou liever willen dat het instrument gebruikt zou worden om sociale spanningen te meten: "We hebben liever een breder instrument, dat ingaat op voedingsbodems voor maatschappelijke spanningen. De voedingsbodems voor radicalisering is te moeilijk vast te stellen: het gaat om kleine aantallen, met veel uiteenlopende oorzaken."

4. Wijken met een voedingsbodem al wel bekend

Zoals al eerder gezegd hebben veel respondenten aangegeven dat men al wel weet in welke wijken er een voedingsbodem voor radicalisering aanwezig is. In die zin zou een signaleringsinstrument geen meerwaarde hebben. Zo stelt reclassering Nederland: "Het is al wel duidelijk waar de meeste voedingsbodems zijn, zo is Schilderswijk al duidelijk en Nieuw-West bijvoorbeeld. Iedere gemeente kent ze eigenlijk als achterstandsbuur-

ten, waar er relatief meer risico is op jihadisme, bende-voorming, etcetera. Ook de politie weet wat de hoofdpijn-wijken zijn."

5. Voorkeur voor kwalitatieve gegevens

Een groot aantal respondenten geeft tijdens het interview aan de voorkeur te hebben voor de meer kwalitatieve gegevens, gegevens uit de wijken in plaats van cijfermatige gegevens. Ze stellen dat over veel risicofactoren die zorgen voor een voedingsbodem voor radicalisering geen cijfers beschikbaar zijn. Hiernaast geven de respondenten aan dat cijfers vaak niet actueel beschikbaar zijn: zo worden sommige bevolkingsmonitoren maar eens in de twee jaar afgenomen. En cijfers zijn vaak niet op het gewenste lage niveau van de wijk beschikbaar. Bijvoorbeeld in Amsterdam zijn veel gegevens slechts op het niveau van buurtcombinatie (meerdere buurten tezamen) te gebruiken.

2.8 Conclusie

In tweeëntwintig gesprekken met partijen die mogelijk een rol hebben in het tegengaan van radicalisering (bijvoorbeeld op het gebied van signalering, preventie en deradicalisering) is nagegaan wat professionals vinden van of zoeken in een instrument dat de voedingsbodem voor radicalisering in wijken inventariseert. Wat voor informatie zou er in zo'n instrument een plek moeten krijgen? Welke organisaties of personen hebben relevante informatie voor het instrument? Deze behoeftenverkenning heeft verschillende inzichten opgeleverd.

Ten eerste blijkt dat er bij het bepalen van de inzet van professionals of bepaalde beleidsmaatregelen op dit moment (nog) niet gebruik wordt gemaakt van een instrument dat gestructureerd de (cumulatie van) factoren in beeld brengt die zorgen voor een voedingsbodem voor radicalisering in wijken. Men gaat af op afzonderlijke gegevens die bekend zijn over een wijk, een gevoel over de wijk, signalen uit bepaalde wijken (behoefte aan ondersteuning bijvoorbeeld) en gegevens over het aantal (potentiele) uitreizigers in buurten.

Ten tweede is gebleken dat veel partijen het gevoel hebben dat een instrument om de voedingsbodem voor radicalisering op wijkniveau te meten interessante en relevante informatie op kan leveren. De informatie kan volgens de geïnterviewde professionals zorgen voor een gestructureerde check van het beeld dat men van de wijken heeft, het laat zien waar de risico's het hoogst zijn en zorgt daarmee voor een meer gefundeerde focus in de inzet van (eventuele) maatregelen.

Ten derde komt naar voren dat men denkt dat de informatie uit het instrument vooral geschikt is voor de gemeente, van hen wordt verwacht dat ze preventief inzetten tegen radicalisering. Input voor het instrument is volgens de geïnterviewden naast de cijfermatige gegevens op te halen bij veel verschillende organisaties en partijen in de wijk, zoals scholen, straatcoaches, jongerenwerkers, wijkagenten en het stadsdeel.

Ten vierde komen enkele kanttekeningen over het instrument aan de orde. Zo merken veel geïnterviewden op dat radicalisering eerder op individueel dan op wijkniveau plaatsvindt. Hiernaast is een aantal geïnterviewden bang dat wijken een label krijgen of gestigmatiseerd kunnen worden als ze door middel van een instrument vergeleken worden. Sommigen zien het instrument liever breder (ook kijken naar andere extreme groepen of naar sociale spanningen). Een aantal respondenten stelt al wel te weten in welke wijken een voedingsbodem voor radicalisering is. Ten slotte geeft een groot aantal partijen aan met name geïnteresseerd te zijn in meer actuele gegevens vanuit de wijk (en dus minder behoefte te hebben aan minder actuele kwantitatieve gegevens).

Naar aanleiding van de behoeftenverkenning besloten de onderzoekers in dit project een instrument te ontwikkelen dat actuele gegevens over de voedingsbodem voor radicalisering ophaalt bij sleutelfiguren in de wijk. We pretenderen met de opgehaalde informatie niet te kunnen voorspellen hoeveel of welke individuen radicaliseren, wel beogen we een eventueel verhoogd risico, een verhoogde vatbaarheid voor radicalisering te kunnen vaststellen. Beleidsmakers (van gemeenten) kunnen op basis van deze informatie zo nodig beslissen extra preventieve maatregelen in te zetten. Het instrument zoomt op enkele geselecteerde wijken in en (vooralsnog) is er geen sprake van dat alle buurten in een gemeente (cijfermatig) met elkaar vergeleken worden. Doordat een rangordering van buurten niet gemaakt wordt, is de kans kleiner dat een buurt een bepaald label krijgt. Hierdoor blijft het risico op stigmatisering beperkt.

In het volgende hoofdstuk verkennen we nader welke factoren in beeld moeten worden gebracht om goed zicht te krijgen op de voedingsbodem voor radicalisering in wijken.

3

Voedingsbodem radicalisering in wijken

Er zijn in eerder onderzoek verschillende niveaus van voedingsbodem voor radicalisering onderscheiden. Zo benoemen Veldhuis en Staun (2009)¹⁰ en Feddes e.a. (2015)¹¹ het microniveau (bijv. persoonlijke ervaringen), het mesoniveau (bijv. sociale identificatie, sociale interactie) en het macroniveau (politiek, economisch en cultureel). In hiernavolgend stuk besteden we geen nadrukkelijke aandacht aan deze niveaus, omdat alle factoren terug geredeneerd zullen worden naar wijkniveau. Het doel van dit project betreft immers het signaleren van de voedingsbodem voor radicalisering in wijken.

We gaan achtereenvolgens in op de volgende factoren die kunnen zorgen voor een voedingsbodem voor radicalisering in wijken:

- (ervaren) achterstelling en discriminatie;
- een slechte maatschappelijke positie, criminaliteit;
- niet thuis voelen, zoektocht naar identiteit;
- psychische problemen;
- weinig kennis en (religieuze) weerbaarheid;
- gezinsproblematiek;
- spanningen en een gebrek aan sociale cohesie.

We sluiten het hoofdstuk af met het bespreken van enkele triggerfactoren die op wijkniveau te constateren zijn, zoals de aanwezigheid van ronselaars of andere personen die extreme ideeën prediken.

3.1 Ervaren achterstelling en discriminatie

(Ervaren) achterstelling en discriminatie speelt bij jongeren met een migrantenachtergrond in Nederland een rol. Zo wijst onderzoek van het Sociaal en Cultureel Planbureau uit dat van de werkzoekenden met een migratieachtergrond die persoonlijk bij een uitzendbureau langsgaan om werk te vinden 28% kans heeft een baan aangeboden te krijgen, tegen 46% van de autochtoon Nederlandse werkzoekenden met precies hetzelfde cv. Discriminatie treft met name migranten jongeren en vaker mannen dan vrouwen, zo stelt het SCP (2012)¹². Islamitische jongeren ervaren hiernaast dat ze minder snel een stageplek of baan krijgen en dat de politie hen vaker controleert. Ze voelen zich hierdoor ook wel 'tweederangs burgers'. Zo stelt een van de respondenten: "Het kan een voedingsbodem zijn dat jongeren zich achtergesteld en gediscrimineerd voelen door de politie. Ze hebben het idee dat zij wel gepakt worden als ze met een scooter op de stoep rijden, terwijl dat niet geldt voor autochtonen."

Deze (gepercipieerde) achterstelling kan zijn oorsprong binnen, maar ook buiten de landsgrenzen hebben: moslimjongeren kunnen bijvoorbeeld het gevoel hebben dat er sprake is van onnodig lijden van moslims in oorlogsgebieden, dat 'het westen' te weinig bijdraagt aan het helpen van deze moslims, of sterker nog 'aan de verkeerde kant meevechten' (politieke ontevredenheid). Ook kunnen jongeren het gevoel hebben dat de media met twee maten meten. Ze zien op de sociale media en nieuwszenders zoals Al Jazeera hele andere beelden over de oorlog in het Midden Oosten dan dat de Nederlandse media laten zien.

Er kan sprake zijn van individuele relatieve deprivatie, een negatieve uitkomst van de vergelijking tussen de eigen situatie en de situatie

10 Veldhuis en Staun (2009) Islamist Radicalisation A Root Cause Model. Netherlands Institute of International Relations Clingendael

11 Feddes AR, Nickolson L en Doosje B (2015) Triggerfactoren in het Radicaliseringsproces. Expertise-unit Sociale Stabiliteit en Universiteit van Amsterdam.

12 Sociaal en Cultureel Planbureau (2012) Op achterstand. Discriminatie van niet-westerse migranten op de arbeidsmarkt van Iris Andriessen, Eline Nievers en Jaco Dagevos. Den Haag, Sociaal en Cultureel Planbureau.

van anderen, en van collectieve deprivatie, een negatieve uitkomst van de vergelijking van de eigen groep met andere groepen in de samenleving. Deze laatste vorm van achterstelling kan men als groepsdreiging ervaren; moslims kunnen het gevoel hebben dat ze bedreigd worden door andere groepen in de samenleving (niet-moslims; Bos et al. 2009¹³, Doosje et al. 2013¹⁴). Hun sociale identiteit staat onder druk, waardoor het lastiger wordt om door deze identiteit een positief zelfbeeld te genereren (sociale identiteit theorie: Tajfel en Turner 1979, 1986¹⁵). Deze jongeren hebben echter wel behoefte aan sociale erkenning of status. Hiernaast kunnen ze behoefte krijgen naar politieke rechtvaardigheid of wraak voor de (gepercipieerde) achterstelling (Handreiking aanpak van radicalisering en terrorismebestrijding op lokaal niveau, NCTV 2014). Radicale groepen kunnen aan deze behoeften tegemoet komen. Gevoelens van individuele of collectieve relatieve deprivatie kunnen hierdoor een voedingsbodem voor radicaliseringsprocessen vormen. Deze voedingsbodem sluit aan bij het type radicaliserende moslim die Feddes e.a. (2015) de 'rechtvaardigheidszoeker' noemen.¹⁶

Belangrijk om op te merken, is dat er bij jongeren die het zelf wel relatief goed doen, bijvoorbeeld een goede baan of opleiding hebben, alsnog sprake kan zijn van collectieve relatieve deprivatie. Zo hebben Marokkaanse en Turkse jongeren over het algemeen meer moeite met het vinden van een stageplek en baan. Jongeren die het zelf wel goed doen, maar om zich heen opmerken dat dit voor hun 'groepsgegoten' niet geldt, krijgen het gevoel dat de groep wordt achtergesteld.

De afgelopen jaren zijn moslims in Nederland steeds vaker gevraagd afstand te doen van (de acties van) radicale moslims. In het publieke debat worden radicalisme en islam steeds vaker vereenzelvigd. Moslims krijgen hierdoor steeds meer met negatieve stereotyperingen te maken.

Stigmatisering en ervaren discriminatie kan er toe leiden dat islamitische jongeren zich gaan afkeren van de maatschappij die hen niet accepteert. De ervaren groepsdreiging kan ook leiden

tot wij-zij denken, men gaat positiever denken over de eigen groep en minder positief over andere groepen. Deze processen kunnen een voedingsbodem vormen voor radicalisering.

3.2 Slechte maatschappelijke positie, criminaliteit

In de vorige paragraaf is ingegaan op de (ervaren) achterstelling van islamitische jongeren en het gevoel dat deze jongeren hebben dat ze minder kansen krijgen dan andere jongeren in de Nederlandse samenleving. Hierbij vindt veelal een vergelijking plaats met de situatie van autochtone jongeren. Ook zonder deze vergelijking kan een minder goede maatschappelijke positie een voedingsbodem voor radicalisering vormen. Bij jongeren die vroegtijdig school hebben verlaten of werkloos zijn kan door een gebrek aan een goed toekomstperspectief het gevoel aanwezig zijn 'niets te verliezen te hebben' bij een keuze voor de radicale islam. Voor hen zal het radicaliseren (met als summum het afreizen naar een oorlogsgebied of het plegen van terrorisme op eigen bodem) niet leiden tot verlies aan sociaal kapitaal (zoals een goed carrièreperspectief), maar een doel in het leven geven. Doordat ze geen (zinvolle) dagbesteding hebben, hebben deze jongeren ook veel tijd om zich in de islam te verdiepen, verbintenissen te zoeken met andere 'dolende' jongeren en internet te raadplegen.

Voor jongeren die crimineel actief zijn (geweest) kan de radicale islam een alternatieve levensinvulling vormen. Aan de ene kant biedt het de mogelijkheid uit de criminaliteit te gaan. Aan de andere kant geeft het ook de kans 'de zonden' van het criminele gedrag weg te wassen. De NCTV noemt dit **'een eenvoudige uitweg (een 'short cut') die snel leidt tot verlossing, boetedoening en een sterke sociale identiteit waaraan een nieuwe status ontleend kan worden'**¹⁷. Het 'wegspoelen' van zonden kan ook aan de orde zijn voor alcoholisten en drugsverslaafden (WODC 2011¹⁸). Een geïnterviewde stelt in aansluiting hierop: **'Soms hoor je dat jongeren uit een fout milieu, die aan de drank en drugs zitten, overstappen naar IS. Die denken dan dat ze alles verkloot hebben en als ze zich aansluiten bij IS toch nog alles goed maken en naar de hemel gaan'**.

Enkele geïnterviewden geven aan dat radicalisering als een andere uitkomst kan worden gezien van een proces dat ook naar criminaliteit of naar loverboys had kunnen leiden. Zo zouden veel

13 Bos van den K, Loseman A, Doosje B (2009) Waarom jongeren radicaliseren en sympathie krijgen voor terrorisme: onrechtvaardigheid, onzekerheid en bedreigde groepen. Universiteit Utrecht en Universiteit van Amsterdam.

14 Doosje B, Loseman A. and Bos van den K. (2013) Determinants of Radicalization of Islamic Youth in the Netherlands: Personal Uncertainty, Perceived Injustice, and Perceived Group Threat. *Journal of Social Issues*, Vol. 69, No. 3, pp 586-604/

15 Tajfel, H. & Turner, J. C. (1979). An Integrative Theory of Intergroup Conflict. In W. G. Austin & S. Worchel (Eds.), *The Social Psychology of Intergroup Relations*. Monterey, CA: Brooks-Cole. Tajfel, H. & Turner, J. C. (1986). The social identity theory of inter-group behavior. In S. Worchel & W. G. Austin (Eds.), *Psychology of Intergroup Relations*. Chicago: Nelson-Hall.

16 Andere typen zijn: de identiteitszoeker, de zingevingsoeker en de sensatiezoeker (Feddes e.a. 2015; pag 21).

17 NCTV (2014) Het mondiaal jihadisme: een fenomeenanalyse en een reflectie op radicalisering, bijlage II.

18 Poot, C.J. de, Sonnenschein, A., Soudijn, M.R.J., Bijen, J.G.M., Verkuyl, M.W. (2011) Jihadistisch terrorisme in Nederland WODC

risicofactoren voor criminaliteit ook overeenkomen met factoren die zorgen voor een voedingsbodem voor radicalisering. Zo stelt Reclassering Nederland: *“Radicalisering kan een uitkomst zijn, maar ook criminaliteit. Buitengesloten zijn en kwetsbaarheid zijn voedingsbodems die kunnen bijdragen aan radicalisering. Het zorgt voor een cognitieve opening om gevoelig te zijn voor dit soort personen (het kan dan gaan om een jeugdbende, salafistische oriëntatie, loverboys, ronselaar drugsimperium).”* en een onderwijs kenniscentrum: *“Misschien is het proces bij voetbalhooligans wel niet anders. Alleen is dit weer een andere uitingvorm/extrem gedrag. Wel kan het meer verstrekkende gevolgen hebben.”*

Onderzoek heeft hiernaast laten zien dat er interessante parallellen zijn tussen terrorisme en georganiseerde criminaliteit, bijvoorbeeld ‘de staat als vijand’, ‘de heimelijkheid van de operaties en de infrastructures, alsmede de netwerken van boven en onderwereld’ (Moors et al. 2010, pagina 36¹⁹). Maar ook de vergelijkbare achtergronden en motivaties van individuen die in criminele of extremistische organisaties actief worden (zoals relatieve deprivatie, hang naar avontuur) en de raakvlakken tussen processen van een criminele carrière en radicalisering van individuen zijn noemenswaardig. Hiernaast kan een gevangenis een plek zijn waar rekrutering plaats vindt (Silber and Bhatt 2007²⁰). Onderzoek van Weenink (2015) toont hierop aansluitend aan dat mannelijke uitreizigers tweemaal zo vaak van criminaliteit verdacht werden dan leeftijdgenoten²¹. Kortom: criminele activiteit kan een risicofactor voor radicaliseringsprocessen vormen.

Een zoektocht naar avontuur kan ook een oorzaak voor radicalisering zijn. Zo onderscheiden Feddes e.a. (2015) naast een identiteitszoeker, een rechtvaardigheidszoeker en een zingevingszoeker een ‘sensatiezoeker’, die op zoek is naar spanning en avontuur en gevoelig is voor triggers gerelateerd aan geweld, spanning, romantiek en sensatie. Hierop aansluitend brengt een medewerker van een onderwijs kenniscentrum naar voren: *“En we moeten ons niet vergissen: in de straatcultuur is IS soms heel hip en is het droombeeld van meisjes een man met een baard en kalasjnikov. Het doel van jongeren is vaak niet om de democratische orde te veranderen. Die jongeren gaan af op een plaatje en de reclamefilmpjes van IS.”*

3.3 Niet thuis voelen, zoektocht naar identiteit

Zoals eerder gesteld, is de groepsidentiteit belangrijk, omdat mensen zichzelf vaak definiëren door hun lidmaatschap in een of meerdere groepen. Een identiteitscrisis kan plaatsvinden als een jongere lid is van groepen met conflicterende waarden en normen. Buijs et al. (2006)²² lieten in hun studie zien dat Marokkaanse jongeren zowel op afstand staan van hun ouders als zich niet thuis voelen in de Nederlandse samenleving. Er is ook een afstand tot het land van herkomst: men gaat er een aantal weken per jaar op vakantie, maar is daar ook een buitenstaander. Ze voelen zich nergens echt thuis. Dit kan er toe leiden dat men nadrukkelijk voor een duidelijke islamitische identiteit kiest en afstand neemt van zowel hun ouders als van de Nederlandse maatschappij. In combinatie met de eerder genoemde ervaren groepsdreiging, wij-zij denken en het op dit soort jongeren afgestemde aanbod van de radicale islam, kan dit een voedingsbodem voor radicalisering vormen. Feddes e.a. (2015) onderscheiden in hun typologieën van radicaliserende moslimjongeren de ‘identiteitszoeker’: moslimjongeren die worstelen met een (hybride) identiteit en die zoeken naar sociale binding.

Het volgende citaat van een geïnterviewde onderwijzeres illustreert goed deze voedingsbodem: Jongeren spelen met de vraag ‘wie ben ik?’ en ‘waar hoor ik bij?’ Dat zijn vragen waar elke puber mee bezig is. Een islamitische puber heeft wel extra bagage. Bij hen spelen deze vragen in grotere mate en zij hebben ook nog extra vragen. Deze jongeren staan soms op een kruispunt: zij kunnen verschillende kanten op (geïnterviewde onderwijzeres). Een medewerker van een onderwijskennisinstelling stelt het volgende: *“Isolatie is de belangrijkste voedingsbodem. Hoort een jongere erbij op school, heeft iemand vrienden, etc. Een gebrek aan binding met school, de ouders, vrienden, Nederland etc. kan een probleem vormen. Als jongeren geïsoleerd zijn, dan zoeken zij een groep waarbij zij wel horen en aansluiting vinden”.*

19 Moors JA en den Reek Vermeulen E (2010) Voedingsbodem voor radicalisering bij kleine etnische groepen in Nederland. Een verkennend onderzoek in de Somalische, Pakistaanse, Koerdische en Molukse gemeenschappen. IVA

20 Silber, M. D. & A. Bhatt. (2007) ‘Radicalisation in the West: The Homegrown Threat’, The New York City Police Department.

21 Weenink (2015) Behavioral problems and disorders among radicals in police files. Perspectives on terrorism, vol. 9 no 2.

22 Buijs, F.J, Demant, F, Hamdy, A (2006) Strijders van eigen bodem: radicale en democratische moslims in Nederland. Amsterdam: Amsterdam University Press.

3.4 Psychische problemen en verslavingsproblematiek

Kleinmann (2012)²³ stelt in zijn studie van 'homegrown Sunni militants' in de Verenigde Staten dat 29% van hen te maken had met psychische gezondheidsproblemen, verslavingsproblematiek, weinig zelfvertrouwen en/of identiteitsproblemen. De VNG stelt aangaande de relatie tussen psychische gesteldheid en radicalisering ten eerste dat er jongeren zijn die kampen met psychische problemen die een negatieve invloed hebben op de beleving van de eigen plaats binnen de samenleving. Ten tweede benoemen ze dat er personen zijn die bang zijn voor de ontwikkelingen in de samenleving die hun idealen bedreigen, die zich vervolgens hiertegen verzetten.²⁴

De geïnterviewde medewerker van een onderwijs kenniscentrum stelt over deze risicofactor het volgende: *"De mentale gesteldheid en weerbaarheid van een jongere. Jongeren die psychisch labiel zijn, een laag IQ hebben of soms simpelweg gestoord zijn, zijn vatbaarder voor radicalisering."*

Ook verslavingsproblematiek kan ten grondslag liggen aan een radicaliseringsproces. Zoals het WODC in 2011 treffend verhaalt: *"In de jihadistische beweging, zoals die zich in de selectie van strafrechtelijke onderzoeken profileert, vinden we ook een opvallende groep extremisten met een verslavingsachtergrond of een crimineel verleden. Verklaringen en andere politiegegevens wijzen erop dat we in deze groep vaak te maken hebben met mensen die voor hun gevoel ooit op een tweesprong hebben gestaan: een zondig en schadelijk pad voortzetten óf een onbesmet en religieus toegewijd leven beginnen. Bovenal vinden deze mensen in de puriteinse beginselen van het jihadistisch salafisme een potentiële uitweg. De strakke en heldere richtlijnen waarin dit gedachtegoed voorziet vormen, in combinatie met groepsdruk en zelfdiscipline, een effectief regime dat houvast kan bieden aan delinquenten, alcoholisten en junks die zich proberen te ontworstelen aan hun problematische situatie."*²⁵

3.5 Weinig religieuze kennis en weerbaarheid

In veel interviews komt een gebrekkige religieuze weerbaarheid als voedingsbodempunt voor radicalisering naar voren. Jeugdige moslims hebben geregeld weinig kennis van de islam en kunnen met hun vragen moeilijk terecht in de moskee en bij hun ouders. Zo spreken imams vaak geen Nederlands en hebben weinig kennis van de Nederlandse samenleving en vooral oudere mannen zitten in moskeebesturen. Tussen islamitische jongeren en hun ouders is er soms sprake van een generatie- en een digitale kloof, waardoor jongeren niet het gevoel hebben dat hun ouders religieuze begeleiding kunnen bieden. Hierdoor zijn jongeren vatbaar voor de propaganda van radicale bewegingen, die (onder andere op sociale media) naadloos aansluiten op de behoefte aan kennis van de islamitische jongeren. Feddes e.a. (2015) onderscheiden in hun typologieën van radicaliserende jongeren de 'zingevingsoeiker' (pag. 21). Bij de zingevingsoeiker is er sprake van een crisis op persoonlijk vlak, een zoektocht naar houvast en zingeving. De zingevingsoeiker is gevoelig voor triggers op het persoonlijke vlak en triggers gerelateerd aan een ideologie die zingeving biedt.

In aansluiting hierop stelt de politiechef van een lokaal basisteam: *"Jongeren van 16 zoeken zingeving, ze zijn bezig met een zoektocht 'wat betekent het om moslim te zijn?' . De Imam, die vaak geen Nederlands spreekt, de maatschappelijke vraagstukken niet begrijpt; hij is geen aanspreekpunt voor vragen. De basiskennis over religie ontbreekt ook thuis, met ouders kan er hierover ook niet goed gesproken worden. De ronselaars liggen op de loer, zij spreken wel Nederlands, zijn charismatisch en komen wel met antwoorden. Jongeren zijn dus vooral vatbaar voor radicalisering als ze religieus niet weerbaar zijn (niet goed onderlegd), ze zijn hierdoor meer vatbaar voor extremistische opvattingen. Zeker als er ook nog sprake is van discriminatie, werkloosheid en schooluitval, het gevoel achtergesteld te worden"*

De beleidsmedewerker van de gemeente Den Haag stelt: *Het religieuze concept van Marokkanen is minder tolerant, 'enger' en meer kwetsbaar dan bij Turken en Surinamers. Zij krijgen weinig religieuze kennis mee van huis uit en er is minder bemoeienis vanuit het herkomstland. Dit zorgt ervoor dat zoekende Marokkaanse jongeren snel op dawa-salafistische/ orthodoxe teksten (op internet) stuiten. Zij prediken geen geweld, maar het gaat al wel om een desintegratieve boodschap, afzondering van andere groepen. Als er dan net een paar dingen gebeuren, dan kan een Marokkaanse jongere al doorslaan op het radicaliserende pad. Hiernaast worden Marokkaanse predikers vaak*

23 Kleinmann S.M. (2012) Radicalization of homegrown sunni militants in the United States: comparing converts and non-converts. *Studies in Conflict & Terrorism*, 35: 278-297.

24 VNG (2008) Tools voor gemeenten. Zelfdiagnose en samenwerken met partners. Deel 2: tegengaan radicalisering. Den Haag: VNG.

25 WODC (2011) Jihadistisch terrorisme in Nederland, pagina 142-143.

opgeleid in Saoedi-Arabië, salafistische leer (met studiegeld, reiskostenvergoeding etcetera)."

Reclassering Nederland: "Theologie wordt meer als legitimatie gebruikt dan dat het echt een aanleiding lijkt te zijn voor het gedrag. Het gaat vaak om religieuze analfabeten (die daardoor ook makkelijk te beïnvloeden zijn). Buitengesloten zijn en kwetsbaarheid zijn voedingsbodems die kunnen bijdragen aan radicalisering."

Gemeente Amersfoort: *Er zijn weinig Nederlandse vertalingen van islamitische teksten, die er zijn, die zijn salafistisch. Dyanet stuurt elke 2 jaar nieuwe Imam, maar steeds Turks sprekend. Deze Imam heeft weinig tot geen aansluiting bij Nederlandse jongeren.*"

3.6 Gezinsproblematiek

Het gezin kan op verschillende manieren een voedingsbodem voor radicalisering vormen. We gaan in onderstaande in op het generatieconflict, handelingsverlegenheid en een negatieve houding van ouders.

Ten eerste kan er sprake zijn van een generatieconflict met ouders. Zoals de NCTV stelt: *'Generatieconflicten, die vorm krijgen in het gevoel niet terecht te kunnen bij ouders of gevestigde moskeeën, kunnen jonge moslims op zoek doen gaan naar een eigen, onafhankelijke invulling van het geloof en gelijkgestemden bij wie men zich thuis voelt'* (NCTV 2014)²⁶ Ouders bieden hun kinderen soms onvoldoende steun bij het ontwikkelen van hun religieuze/culturele identiteit. Ouders ontbreekt het hiervoor aan adequate hulpbronnen. Jongeren kunnen hierdoor meer vatbaar zijn voor en eerder in aanraking komen met het radicale gedachtegoed bijvoorbeeld via sociale media, of meer openstaan voor directe persoonlijke beïnvloeding. Ook de migratiegeschiedenis speelt een rol, zo stelt de beleidsmedewerker van de gemeente Den Haag: *"Er was vaak sprake van een ontwrichte gezinssituatie, vaders die al jaren eerder dan hun gezin naar Nederland vertrokken. Na gezinshereniging was het moeilijk voor de kinderen om te zien dat hun vader het in Nederland meestal helemaal niet meer zo goed deed, bijvoorbeeld werkloos was of in ziektewet. De integratie was ook veelal moeilijk verlopen, ze spraken vaak niet de Nederlandse taal, gingen naar eigen moskee, slager etcetera"*. Bovenkerk (2013) stelt hierop aansluitend dat de tweede generatie veel vrijheid geniet en dat dit voor hun ouders niet te begrijp

pen is. Deze ouders kunnen het voorbeeld van hun eigen ouders (in Marokko) niet meer gebruiken en staan onwennig tegen de eisen van Nederland. En het is moeilijk voor Marokkaanse jongeren dat hun vaders (die identificatiefiguren zouden moeten zijn) in Nederland weinig aanzien genieten en weinig participeren in de Nederlandse maatschappij (Bovenkerk 2013)²⁷.

Ten tweede kan het moeilijk zijn voor ouders om op een open wijze met hun kinderen het gesprek aan te gaan, bijvoorbeeld als hun kinderen met een religieuze of identiteit-zoektocht bezig zijn en bijvoorbeeld bepaalde extreme uitingen doen of vragen stellen over de islam in relatie tot een leven in een westerse samenleving. Marokkaanse en Turkse ouders blijken vaak een autoritaire reactie te geven, ze gaan in de tegenaanval/geven straf of kijken weg/reageren helemaal niet. In 'Idealen op drift. Een pedagogische kijk op radicaliserende jongeren' stellen van San en anderen ook dat er weinig tegengeluid komt van ouders, weinig inmenging in de levens van de jongeren. Het is volgens hen van belang de handelingsverlegenheid van ouders te overwinnen: dat ze leren werkelijk in contact te komen met de jongeren. Maar ook, indien nodig dat ze hun weg weten te vinden naar professionele zorg (Van Sann, Sieckelink, de Winter, 2010)²⁸. Ook uit onderzoek van Pels e.a. komt naar voren dat jongeren van Marokkaanse en Turkse afkomst nogal eens moeite hebben met het eenrichtingsverkeer in de communicatie en het taboe op 'waarom'- en dat ouders daarover opvoedingsonzekerheid ervaren (Pels, De Gruijter & Lahri 2008)²⁹.

Ten derde kan een negatieve houding van ouders ten opzichte van de Nederlandse maatschappij en wij-zij denken een risicofactor vormen. Indien een jongere hiermee opgroeit, dan is de kans groter dat hij/zij op den duur ook wantrouwend tegenover de samenleving komt te staan. Dit kan bijvoorbeeld gevoelens van achterstelling in de hand werken. Deze processen kunnen een voedingsbodem voor radicalisering van jongeren vormen (Van Bergen & Pels 2013; Van San, Sieckelink & De Winter 2010)³⁰.

27 Bovenkerk (2013) Training Diamant. Een persoonlijke impressie. Themanummer Interventies en de-radicalisering: evaluaties en ethische aspecten. Tijdschrift voor Veiligheid 2013 (12) 4 (red. Bovenkerk H, van Hemert D en Quint H)

28 Van San, M., Sieckelink, S. en De Winter, M. (2010) Idealen op drift. Een pedagogische kijk op radicaliserende jongeren. Den Haag: Boom Lemma.

29 Pels, T., De Gruijter, M., & Lahri, F. (2008). Jongeren en hun islam: Jongeren over hun ondersteuning als moslim in Nederland. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut/FORUM.

30 Van Bergen, D., & Pels, T. (2013). Essay: Invloed op radicale jeugd. Goed contact met ouders maakt mild. Jeugdenco, 7(4), 22-24.

26 NCTV (2014) Mondiaal jihadisme een fenomeenanalyse (p. 21).

3.7 Spanningen en een (gebrekkige) sociale cohesie in wijken

Tot dusverre is met name in gegaan op de rol van jongeren in de voedingsbodem voor radicalisering in wijken. In deze paragraaf gaan we in op de 'ontvangende samenleving', op de wijze waarop autochtonen en migranten samenleven in de buurt.

SPANNINGEN TUSSEN BEVOLKINGSGROEPEN IN DE BUURT

Radicalisering en polarisatie hebben een wederzijds effect op elkaar. Polarisation, zich bijvoorbeeld uitende in spanningen tussen bevolkingsgroepen in buurten, kan er toe leiden dat jongeren zich niet thuis voelen in de buurt of in Nederland en kan daarmee de vatbaarheid voor het radicalisme vergroten. Radicalisering, zeker wanneer dit zich uit in een extremistische daad, kan andersom (bijvoorbeeld door middel van angst) tot stigmatisering en stereotypering leiden, wat naast meer radicalisering ook polarisatie in de hand werkt (COT 2011)³¹. Omdat dit project zich richt op de voedingsbodem voor radicalisering, nemen we spanningen tussen bevolkingsgroepen in wijken als mogelijke risicofactor voor radicalisering mee.

GEBREKKEGIE SOCIALE COHESIE IN DE BUURT

Het waarborgen van sociale cohesie in buurten is een belangrijk thema in lokaal beleid. Het wordt van belang geacht dat burgers zich in hun buurt thuis voelen en elkaar kennen, al hoeft er geen intensief contact te zijn. Als bewoners met elkaar vertrouwd zijn en als er sprake is van 'publieke familiariteit' (Blokland 2009)³², dan is de kans groter dat informele sociale controle wordt uitgeoefend. Tevens bieden contacten in de wijk de mogelijkheid onderlinge angst tegen te gaan. Sociale cohesie in een buurt kan er ook toe leiden dat jongeren zich meer thuis voelen in de Nederlandse samenleving. Een gebrekkige sociale cohesie kan het omgekeerde effect hebben. Dit zien we daarom als een mogelijke factor die bijdraagt aan een voedingsbodem voor radicalisering.

3.8 Triggerfactoren

Een radicaliseringsproces kan ingezet, dan wel bespoedigd of geïntensiveerd worden door zogenaamde triggerfactoren. We

onderscheiden in onderstaande twee vormen van triggers. Ten eerste nationale en internationale ontwikkelingen, zogenoemde 'trigger events' op macroniveau (Crenshaw 1981)³³. Ten tweede propaganda en rekrutering, zogenoemde 'pullfactoren'. Trigger events op individueel niveau, zoals het verliezen van een baan of het overlijden van een naaste (Christmann 2012)³⁴ of het aangaan van een huwelijk of het volgen van een training (Feddes et al. 2015)³⁵ laten we in dit project buiten beschouwing, omdat het onmogelijk is om deze op wijkniveau vast te stellen.

NATIONALE EN INTERNATIONALE ONTWIKKELINGEN

Een voedingsbodem voor radicalisering kan vormen dat islamitische jongeren vinden dat het lijden van moslimbroeders in de wereld (bijvoorbeeld in Irak, Afghanistan, Palestina of Syrië) veroorzaakt wordt of in ieder geval niet wordt tegen gegaan door westerse overheden. Militaire acties waar moslims het slachtoffer worden en/of het ontijdig ingrijpen door middel van interventies kunnen voor moslims een trigger voor radicalisering vormen (Feddes e.a. 2015). Datzelfde geldt voor 'trigger events' waarin de islam volgens jongeren wordt aangevallen, bijvoorbeeld in de anti-islam film FITNA of door Deense Cartoons³⁶.

De boosheid van sommige jongeren over het geweld tegen de 'in-groep' wordt aangewakkerd door de volgens hen eenzijdige berichtgeving in de media. De jongeren krijgen via sociale media of Arabische zenders als Al Jazeera een ander beeld te zien dan in de Nederlandse media. Zo stelt een wijkagent in Amsterdam: *"Een belangrijke rol speelt de Nederlandse media. Die is de ogen van de jongeren Pro-Israël. Die jongeren vinden dat een verkeerd beeld wordt geschetst. Zij kiezen de kant van de Palestijnen. En hebben het gevoel het daarvoor op te moeten nemen."* En recent kregen jongeren het gevoel 'dat er met twee maten gemeten wordt', doordat de aanslagen in Parijs veel meer aandacht kregen dan de aanslag die kort ervoor in Beiroet was gepleegd.

De stigmatisering van moslims ten gevolge van (inter)nationale terroristische acties kan ook een trigger voor een (versneld) radicaliseringsproces vormen. Moslims worden (onterecht) op deze acties aangesproken, hen wordt gevraagd hiervan afstand

31 COT (2011) Kennissynthese polarisatie en radicalisering. Mogelijkheden voor preventie van polarisatie en radicalisering onder migranten jeugd door professionals in de jeugdsector.

32 Blokland, TV (2009). Het belang van publieke familiariteit in de openbare ruimte. B en M: tijdschrift voor beleid, politiek en maatschappij, 3(36), 183-191.

33 Crenshaw M. (1981) The Roots of Terrorism. Comparative Politics, vol. 13, 379-99.

34 Christmann K. (2012) Preventing Religious Radicalisation and Violent Extremism. A systematic Review of the Research Evidence. Youth Justice Board. Weggemans D, Bakker E and Grol P (2014) Who are they and why do they go? The radicalization and preparatory processes of dutch jihadist foreign fighters. Perspectives on terrorism. Volume 8, issue 4, 100-110.

35 Feddes AR, Nickolson L en Doosje B (2015) Triggerfactoren in het Radicaliseringsproces. Expertise-unit Sociale Stabiliteit en Universiteit van Amsterdam

36 Veldhuis en Staun (2009) Islamist Radicalisation A Root Cause Model. Netherlands Institute of International Relations Clingendael

te nemen. Ook zijn er jongeren die geloven in complottheorieën, die bijvoorbeeld na Charlie Hebdo en de gijzeling in de Joodse supermarkt in Parijs denken dat er helemaal geen aanslag of gijzeling is geweest.

REKRUTERING EN PROPAGANDA

Op het meso-niveau vormt het ontmoeten van een radicaal persoon een belangrijke trigger in een radicaliseringsproces. Dit persoon kan een ronselaar of radicale imam zijn, maar het kan ook gaan om een kennis, familielid of vriend (Feddes et al. 2015). Kleinmann (2012) onderscheidt drie vormen van rekrutering ('group-level radicalization'): top-down rekrutering face to face door ronselaars van de radicale organisatie, top down rekrutering door online intermediairs en horizontale rekrutering middels het sociale netwerk.

Op de sociale media is veel propaganda aanwezig van radicale islamitische bewegingen, zoals Al Qaeda en IS en is het mogelijk gerekruteerd te worden. Het is echter ook mogelijk dat beïnvloeding in de directe omgeving offline plaatsvindt, bijvoorbeeld in de buurt, bij huiskamerbijeenkomsten of in de moskee. Deze beïnvloeding kan plaatsvinden door personen die in de buurt aanwezig zijn die extremistische opvattingen verkondigen, bijvoorbeeld uit Syrië/Irak teruggekeerde jongeren en ronselaars.

Ronselaars kunnen deel uit maken van een radicale groepering romantiseren om aan te sluiten bij de behoefte van 'de avontuurzoeker'. Ronselaars kunnen inspelen op de behoefte naar sociale binding van de 'identiteitzoeker'. Bij de 'rechtvaardigheidzoeker' kan de ronselaar het gevoel van onrecht proberen te versterken (benadrukken dat de groep als geheel wordt aangevallen) en bij

de 'zingevingszoeker' kan de ronselaar aansluiting zoeken door de nadruk te leggen op de jihadistische ideologie (Feddes e.a. 2015).

De geïnterviewde woningcorporatie benoemt het volgende over de aanwezigheid van ronselaars: *"De aanwezigheid van personen zoals een imam of oorspronkelijke Nederlanders die de boel opzweepen. Iemand met kwade intenties, die je uit de anonimiteit moet halen."* Een geïnterviewde uit het onderwijs stelt: *"Er is veel indoctrinatie door het materiaal van IS. Indrukwekkend zoals Lord of the Rings. Het is een hele happening en daar kan jij deel van uitmaken. En de inhoud is schrikwekkend. Precies de juiste passages zijn uit de Koran genomen, die plekken aangeven waar het zou gebeuren. Dat maakt nogal indruk op iemand die zoekende is en plots met 'de waarheid' in aanraking komt."*

3.9 Model

In paragraaf 1.2 hebben we reeds besproken dat we de focus in deze verkenning leggen op de voedingsbodem voor radicalisering. Hiernaast besteedt het te ontwikkelen signaleringsinstrument aandacht aan triggerfactoren en katalysatoren voor radicalisering en de verschillende fasen van radicalisering waarin jongeren zich kunnen bevinden. Met behulp van alle in dit hoofdstuk vergaarde informatie kunnen we het eerder in paragraaf 1.2 opgestelde model invullen met relevante factoren. Dit leidt tot het model zoals weergegeven in figuur 2.

Figuur 3.1 Model voor radicaliseringsproces

4

Bestaande cijfermatige gegevens

We kijken in dit hoofdstuk allereerst naar de beschikbaarheid van de gegevens per voedingsbodem (paragraaf 4.1), vervolgens gaan we in op de selectiemogelijkheden (4.2), de mogelijke rekenmethodes (4.3) en de verificatiemogelijkheid (4.4). Het blijft in dit hoofdstuk slechts bij het doordenken van de te gebruiken gegevens, selectie en rekenmethode, aangezien er bij de behoeftenverkenning vooral interesse was voor (actuele) gegevens die direct uit de wijken komen. De meeste tijd en aandacht is in dit project daarom komen te liggen op de pilot in de wijken (hoofdstuk 6 en verder). In een vervolproject kan ervoor gekozen worden dit cijfermatige deel wel nader uit te werken, door gegevens op te vragen en op cijfermatige wijze een beeld te schetsen van de voedingsbodem voor radicalisering in de (Amsterdamse) wijken.

4.1 Beschikbare gegevens

Tabel 4.1 laat voor de factoren die kunnen zorgen voor een voedingsbodem voor radicalisering in wijken (zoals besproken in hoofdstuk 3) zien welke cijfermatige gegevens er voor de gemeente Amsterdam beschikbaar zijn.

Er kan geconcludeerd worden dat in reeds bestaande registraties en monitoren al veel bruikbare informatie aangaande deze factoren beschikbaar is. Alleen voor de factoren 'weinig religieuze kennis en weerbaarheid', 'handelings- en opvoedingsverlegenheid' en de 'invloed van (inter)nationale ontwikkelingen en ronse-laars' op jongeren in de buurt zijn helemaal geen gegevens voorhanden. En er is een aantal factoren waar de indicator wat verder van de inhoud af ligt, zoals het % tweede generatie Marokkaanse en Turkse jongeren bij de voedingsbodem 'generatieconflict'.

Bij ongeveer de helft van de factoren gaat het om enquêtegegevens (Veiligheidsmonitor, Burgermonitor, Staat van de Stad), bij de andere helft om registratiegegevens (politie, basis, verkiezingen, gemeentelijk).

Voor een deel van de factoren kunnen elk kwartaal nieuwe cijfers beschikbaar komen (bijvoorbeeld bij de bron Veiligheidsmonitor), en voor een deel elke twee jaar (bijvoorbeeld bij de bronnen Staat van de Stad en de Burgermonitor).

Tabel 4.1 Beschikbare gegevens factoren die kunnen zorgen voor een voedingsbodem voor radicalisering in wijken

Factor	Indicator	Bron	Actualiteit
Ervaren achterstelling en discriminatie	% ervaren discriminatie (vanwege herkomst/geloof)	Veiligheidsmonitor	Kwartaal
Slechte maatschappelijke positie	% jongeren in een minimahuishouden, % jeugdwerkloosheid, % vroegtijdig schoolverlaten	RIO/OIS, EBB CBS / REB OIS, bewerking OIS, Erisa	Jaarlijks, Jaarlijks, Jaarlijks
Criminaliteit	% jeugdige verdachten	Politieregistratie BVH	Kwartaal
Niet thuis voelen, zoektocht naar identiteit	% niet thuis voelen in de buurt	Veiligheidsmonitor	Kwartaal
Psychische problemen en verslavingsproblematiek	Aantal trajecten jeugdzorg jongeren tot 18 jaar per 1000 Amsterdammers tot 18 jaar, schatting aantal behandelingen JGGZ per 100 Amsterdammers tot 18 jaar	DMO	Jaarlijks
Weinig religieuze kennis en weerbaarheid	---	---	---
Gezinsproblematiek: generatieconflict	% 2e generatie Marokkaanse en Turkse jongeren	Basisregistratie OIS	Jaarlijks
Gezinsproblematiek: handelings-, opvoedingsverlegenheid	---	---	---
Gezinsproblematiek: negatieve houding ouders t.o.v. overheid(sinstanties)	% met weinig vertrouwen in politiek, gemeente, politie	Staat van de Stad	Tweejaarlijks
Sociale spanningen	Spanningenindex, % bewoners dat spanningen ervaart met bevolkingsgroepen andere cultuur in de buurt	Veiligheidsmonitor	Kwartaal
(Gebrekkige) sociale cohesie	% weinig contact burens, Rapportcijfer sociale cohesie	Staat van de stad, Veiligheidsmonitor	Tweejaarlijks, jaarlijks
Invloed (inter)nationale ontwikkelingen, ronselaars	---	---	---

4.2 Selectiemogelijkheden

SELECTIE POPULATIE

Per factor moet goed nagedacht worden welke populatie geselecteerd moet worden. Bij sommige factoren is het raadzaam de hele populatie te bekijken (ongeacht herkomst, leeftijd), bij andere factoren is het beter in te zoomen op jongeren. Bij de gebrekkige acceptatie van moslims door autochtonen (bijvoorbeeld het % dat niet positief denkt over moslims of het % PVV stemmers) kunnen bijvoorbeeld de autochtone respondenten geselecteerd worden, bij sociale spanningen alle bewoners en bij ervaren discriminatie alleen islamitische jongeren. Bij het maken van een selectie moet wel goed gekeken worden of er bij monitoren nog voldoende respondenten beschikbaar zijn. Indien dit namelijk niet het geval is, dan is er meer risico op onbetrouwbare gegevens.

SELECTIE ANALYSENIVEAU

Er moet ook goed nagedacht worden wat het niveau van analyse wordt: moet het instrument inzoomen tot het niveau van de buurt, een combinatie van buurten of een stadsdeel? Hier spelen twee zaken een rol: 1. Op welk niveau is de informatie nog relevant voor het doel: het inventariseren van factoren die zorgen voor een voedingsbodem voor radicalisering? Een stadsdeel kan bijvoorbeeld te groot zijn, en 2. Op welk niveau zijn er nog voldoende betrouwbare gegevens beschikbaar? Zo is inzoomen tot buurtniveau niet mogelijk als er dan nog maar 20 Marokkaanse/Turkse respondenten in een monitor beschikbaar zijn. Dan is de informatie, zoals ook gesteld bij de selectie van de populatie, immers niet meer betrouwbaar te noemen.

Het is aannemelijk dat het analyiseniveau van de bestaande cijfermatige gegevens hoger is (bijvoorbeeld buurtcombinatieniveau) dan voor de wijken waarop nader wordt ingezoomd (zoals

in de pilot, zie hoofdstuk 5). Het is belangrijk goed na te denken of en hoe beide gegevensbronnen toch met elkaar verbonden kunnen worden.

SELECTIE PEILDATUM

De meest ideale peildata voor de gegevens moet bepaald worden, bijvoorbeeld de laatste drie jaar: 2013, 2014, 2015. Sommige gegevens zullen wel, andere niet elk jaar beschikbaar zijn of actueel beschikbaar zijn. Dat kan er toe leiden dat bijvoorbeeld in 2015 nog gebruik gemaakt wordt van enkele gegevens uit 2014 als er geen recentere data beschikbaar zijn.

4.3 Rekenmethode

Indien er met bestaande cijfermatige gegevens een instrument ontwikkeld gaat worden, dan is het de vraag op welke wijze dat gaat plaatsvinden. Een goede mogelijkheid is een index te berekenen, waarbij een score van een buurt vergeleken wordt met de gemiddelde buurt in een stad (vergelijkbaar met de Amsterdamse veiligheidsindex)³⁷. Deze index zou kunnen bestaan uit drie deelindexen: een deelindex ervaren discriminatie, achterstelling en een slechte maatschappelijke positie, een deelindex over de rol van het gezin en een deelindex over het niet thuis voelen, een gebrek aan sociale cohesie en sociale spanningen.

4.4 Verificatie

Zoals eerder gezegd wordt er niet gepretendeerd dat we met een (cijfermatig) signaleringsinstrument voor de voedingsbodem voor radicalisering in wijken kunnen stellen in welke wijken er meer of minder radicaliserende jongeren zijn of bijvoorbeeld uitreizende jongeren. Desalniettemin is het wel redelijk te verwachten dat het aantal radicale jongeren in wijken met een voedingsbodem voor radicalisering wel relatief hoog ligt. Om dit te verifiëren is het mogelijk de wijkcores van het berekende instrument (zie 4.3) te leggen naast de informatie van geregistreerde geradicaliseerde jongeren (signalen, uitreizigers, terugkeerders) van een gemeente. Belangrijke kanttekening bij deze 'toetsing' betreft het zogenaamde 'dark number' (veel jongeren zullen niet bekend zijn bij de gemeente), en het beperkte aantal geregistreerde geradicaliseerde jongeren (hoe kleiner het aantal, des te groter de kans op toevalligheden).

4.5 Conclusie

In dit verkennende project is ervoor gekozen een instrument te ontwikkelen dat actuele kennis over de voedingsbodem voor radicalisering uit de wijken ophaalt. Het huidige hoofdstuk laat zien dat er ook veel relevante (cijfermatige) informatie beschikbaar is uit bestaande registraties en onderzoeken. Het is met deze gegevens mogelijk om per buurt in kaart te brengen in hoeverre er een voedingsbodem voor radicalisering is. Het is bijvoorbeeld mogelijk enkele indexen berekenen, waarmee buurten met elkaar vergeleken kunnen worden. Er zijn hierbij wel enkele kanttekeningen: ten eerste dat deze cijfermatige gegevens vaak niet heel actueel zijn (sommige data worden bijvoorbeeld maar eens per jaar geactualiseerd), ten tweede dat niet voor alle relevante risicofactoren informatie beschikbaar is en ten derde dat het risico bestaat dat sommige wijken een negatieve en stigmatiserende stempel krijgen.

³⁷ <https://www.amsterdam.nl/wonen-leefomgeving/veiligheid/openbare-orde/veiligheid-cijfers/>

5

Ontwikkeling signaleringsinstrument

Er wordt gekozen voor een gestructureerde vragenlijst om de informatie uit de buurten op te halen. Dit heeft als voordeel dat als het instrument in meerdere wijken en/of gemeenten afgenomen wordt de bevindingen uit het instrument met elkaar vergeleken kunnen worden: dat er referentiegegevens beschikbaar zijn. Een ander voordeel is dat ontwikkelingen waargenomen kunnen worden indien het instrument op meerdere momenten in de tijd in dezelfde wijk wordt afgenomen.

5.1 Ontwikkeling vragenlijst

Op basis van de besproken literatuur en de interviews is een lijst opgesteld van factoren die zorgen voor een voedingsbodem voor radicalisering en triggerfactoren voor radicalisering. Deze lijst vormt het uitgangspunt voor de gestructureerde vragenlijst. Voor elke risico- en triggerfactor zijn één of meer items en of vragen opgesteld. Tijdens de eerste ontwikkelingsfase is de vragenlijst steeds bijgesteld in overleg tussen de verschillende onderzoekers.

Een concept vragenlijst is in de tweede ontwikkelingsfase getest in interviews met vijf verschillende professionals. Deze professionals waren aangedragen door de betrokken lokale beleidsambtenaar waar het instrument in een pilot getest zal worden (zie hoofdstuk 6), waarbij is gevraagd te letten op de volgende punten:

- Dat de respondenten een breed overzicht hebben van de wijk en de bewoners.
- Dat de respondenten verschillende achtergronden/taken hebben.
- Dat de respondenten vanuit het perspectief van andere actoren in de wijk kunnen denken.

Met twee professionals, een wijkagent en een medewerker van de gemeente, is de vragenlijst inhoudelijk afgenomen. De interviewer las hierbij de vragen voor, waarop de respondent deze

beantwoordde. De respondent gaf indien gewenst inhoudelijke toelichting bij de vragen. Daarnaast was de respondent gevraagd het aan te geven als een vraag onduidelijk was.

Met de drie andere professionals, twee medewerkers van Streetcornerwork en een gezinsbegeleider, is niet inhoudelijk over de situatie in de buurt gesproken, maar over de vragenlijst zelf. De interviewer las hierbij de vragen voor, waarop de respondent aangaf of de vraagstelling goed te begrijpen was en of het een relevante vraag was. Daarnaast kon de respondent opmerkingen over de vraagstelling maken en eventuele missende vragen benoemen.

Na deze interviews is een afspraak gemaakt met de betrokken lokale beleidsambtenaar, waarin de bevindingen uit de interviews en de vragenlijst zijn besproken. Op basis van de vier interviews en het gesprek met de betrokken lokale beleidsambtenaar is de vragenlijst bijgesteld. Tot slot is de vragenlijst bekeken door een medewerker van Onderzoek, Informatie en Statistiek van de Gemeente Amsterdam, geselecteerd wegens haar ruime ervaring met het construeren van vragenlijsten, waarbij haar specifiek is gevraagd te letten op de begrijpelijkheid van de vragen. Op basis van haar commentaar is de vragenlijst weer bijgesteld.

5.2 Operationalisatie factoren die zorgen voor een voedingsbodem voor radicalisering

Onderstaande toont per factor de stellingen die aan de respondenten in de uiteindelijke pilot zijn voorgelegd. De vraag die werd gesteld, betreft: Op hoeveel jongeren in de buurt denkt u dat deze stellingen van toepassing zijn? De volgende antwoordcategorieën zijn hierbij gehanteerd: (bijna) alle jongeren, veel jongeren, sommige jongeren, weinig jongeren, geen jongeren, weet ik niet. Voor alle stellingen is vervolgens gevraagd of er sprake is van een ontwikkeling in het afgelopen jaar.

Ervaren achterstelling en discriminatie

Jongeren ³⁸ voelen zich achtergesteld in de Nederlandse samenleving
Jongeren voelen zich gediscrimineerd vanwege hun afkomst of religie
Jongeren hebben te maken met discriminatie bij het vinden van werk of stage
Jongeren denken dat de politie hen ongelijk behandelt (bijvoorbeeld hen vaker controleert)

Een slechte maatschappelijke positie, criminaliteit

Jongeren hebben geen zinvolle dagbesteding, zoals school of (vrijwilligers)werk
Jongeren hebben slechte kansen op een goede toekomst
Jongeren maken deel uit van een straatcultuur, waarin het 'stoer' is om radicale uitspraken te doen

Niet thuis voelen, zoektocht naar identiteit

Jongeren voelen zich niet 'thuis' in Nederland
Jongeren voelen zich niet geaccepteerd in Nederland

Psychische problemen en verslavingsproblematiek

Jongeren hebben last van psychische problemen (zoals depressie, agressie of persoonlijkheidsproblemen)
Jongeren gebruiken overmatig drank en/of drugs

Weinig kennis en (religieuze) weerbaarheid

Jongeren hebben weinig kennis van de islam
Jongeren zijn weinig weerbaar tegen radicale interpretaties van de islam
Jongeren zijn onzeker hoe te leven als moslim
Jongeren zoeken veel op internet naar informatie over de islam
Jongeren kunnen niet goed terecht bij hun ouders met vragen over de islam
Jongeren kunnen niet goed terecht (of ze willen dit zelf niet) bij de moskee of islamgeleerden met vragen over de islam

Gezinsproblematiek

Jongeren kunnen goed met hun ouders over problemen praten
Jongeren hebben ouders die niet goed begrijpen waar hun kinderen mee bezig zijn
Jongeren hebben ouders die niet goed zicht hebben op waar hun kinderen mee bezig zijn

Jongeren hebben ouders die in staat zijn om hun kinderen tot de orde te roepen als die zichzelf in de problemen brengen
Jongeren kunnen niet goed terecht bij hun ouders met vragen over de islam
Jongeren kunnen niet goed terecht (of ze willen dit zelf niet) bij de moskee of islamgeleerden met vragen over de islam

Bij de volgende twee blokken stellingen worden de respondenten gevraagd in hoeverre respondenten het met deze stellingen eens zijn³⁹. Dit wijkt af van de vraagstelling van de andere factoren, waar men aan kon geven op hoeveel islamitische jongeren in de wijk een bepaalde stelling betrekking heeft. Dit komt, doordat deze voedingsbodem niet alleen over jongeren gaat, maar over de relatie tussen autochtonen en moslims in de wijk.

Spanningen in de wijk en (een gebrekkige) sociale cohesie

In deze buurt denken autochtone buurtbewoners niet positief over buurtbewoners die afkomstig zijn uit een andere cultuur
In deze buurt denken autochtone buurtbewoners positief over moslims
In deze buurt gaan autochtone buurtbewoners en moslims goed met elkaar om
In deze buurt vermijden autochtone buurtbewoners het contact met moslims
In deze buurt zijn spanningen tussen autochtone buurtbewoners en moslims
In deze buurt nemen de spanningen tussen autochtone buurtbewoners en moslims toe
Op scholen in deze buurt gaan autochtone jongeren en moslimjongeren goed met elkaar om

Oorzaken van spanningen tussen autochtone buurtbewoners en moslims

Autochtone bewoners ervaren overlast (bv door jongeren met een islamitische achtergrond)
Autochtone bewoners voelen zich niet meer thuis in hun eigen wijk
Autochtone bewoners denken negatief over de islam
Moslims voelen zich gediscrimineerd door autochtone bewoners
Moslims voelen zich niet geaccepteerd door autochtone bewoners
Autochtone en islamitische bewoners hebben botsende levensstijlen
Autochtone en islamitische bewoners hebben botsende normen en waarden
Autochtonen kunnen niet wennen aan veranderingen of andere culturen
Autochtone bewoners voelen zich onveilig of geïntimideerd

38 Moslimjongeren

39 Zeer mee oneens, mee oneens, eens noch oneens, mee eens, zeer mee eens.

Negatieve berichtgeving in de media over Marokkanen, Turken of andere bevolkingsgroepen

Internationale gebeurtenissen (zoals de conflicten Israël-Palestijnen en Syrië)

5.3 Operationalisatie fasen van radicalisering en triggers voor radicalisering

De respondenten is ook gevraagd naar de triggers voor radicalisering en de mate van radicalisering in de wijk.

Triggers voor radicalisering

1. Zijn er volgens u gebeurtenissen of ontwikkelingen (nationaal en internationaal) waarop moslimjongeren in de buurt heftig reageren? Kunt u aangeven wat nu actueel / 'hot' is onder moslimjongeren?

2. Welke rol spelen volgens u sociale media als informatiebron voor moslimjongeren hierbij? Welke sociale media gebruiken moslimjongeren als informatiebron over gebeurtenissen of ontwikkelingen, en om informatie met elkaar te delen?

3. Hoort u wel eens over (complot)verhalen, bijvoorbeeld over Amerika of Israël, die onder moslimjongeren de ronde doen in de buurt? Zo ja: kunt u toelichten welke verhalen thans de ronde doen?

4. Zijn er ronselaars actief in de buurt? Met ronselaars bedoelen we personen die jongeren rekruteren voor deelname aan extremistische groepen in Nederland of in het buitenland.

5. Zijn er personen in de buurt die een podium hebben voor het verkondigen van extremistische opvattingen?

6. Zijn er in de buurt ontwikkelingen die kunnen bijdragen aan het acceptabeler worden van extremistisch gedachtegoed? Zo ja: kunt u dit toelichten?

We hebben de respondenten de volgende definitie van radicalisering meegegeven: een proces waarin een jongere zich in toenemende mate afkeert van de samenleving, er steeds extremere ideeën op nahoudt en uiteindelijk bereid is om ondemocratische middelen en/of geweld te gebruiken om zijn of haar idealen te verwezenlijken. In de vragenlijst kon de respondent aangeven of hij zich in deze definitie kon vinden en zo niet, wat volgens hem een betere definitie zou zijn.

Fasen van radicalisering

Jongeren zijn boos op de Nederlandse samenleving

Jongeren keren zich af van de Nederlandse samenleving

Jongeren zijn gevoelig voor extreme ideeën

Jongeren ondersteunen extreme ideeën

Jongeren verspreiden extreme ideeën

Jongeren zijn bereid om ondemocratische middelen of geweld te gebruiken om hun idealen te verwezenlijken

5.4 Achtergrondkenmerken en evaluatieve vragen

Om zicht te krijgen op de onderzoeksgroep (wie zijn er wel of niet met het instrument bereikt) stellen we enkele vragen over de achtergrondkenmerken van de respondent in het instrument.

Achtergrondkenmerken respondent

wonen en/of werken in de onderzoeksbuurt (en voor hoe lang)

actief in de buurt

welk beroep in de buurt

seks

leeftijd

etnische achtergrond

Omdat het huidige onderzoek een pilot betreft, zijn er in de vragenlijst ook enkele vragen opgenomen waarmee het instrument geëvalueerd kan worden. Een deel van deze vragen ging over de mate van kennis, een deel over de inhoud van de vragenlijst op zich.

Mate van kennis

Ik weet goed wat er leeft onder moslimjongeren in de buurt

Kunt u aangeven welke van de onderstaande groepen moslimjongeren in de buurt u in uw beleving goed kent? Turkse jongeren, Marokkaanse jongeren, Moslimjongeren met een andere achtergrond, bekeerlingen

Kunt u aangeven welke van de onderstaande groepen moslimjongeren in de buurt u in uw beleving goed kent? Moslimjongeren met een zinvolle dagbesteding, zoals school of (vrijwilligers)werk, Moslimjongeren die veel buiten op straat zijn en/of rondhangen, Moslimjongeren die problemen hebben (zoals op school, met schulden, of met de politie)

Ik weet goed wat er leeft onder autochtone bewoners in de buurt

Evaluatie vragenlijst

De vragenlijst was goed te begrijpen

Het invullen van de vragenlijst kostte niet te veel tijd

Ik kon mijn mening over het afkeren van de Nederlandse samenleving door moslimjongeren in de buurt goed kwijt

Ontbraken er volgens u vragen in de vragenlijst?

6

Pilot in de wijk: opzet pilot

In de pilot in twee buurten in Amsterdam hebben we het volgende verkend:

1. Welke personen en organisaties in de wijken beschikken over de meest relevante kwalitatieve informatie over factoren die zorgen voor een voedingsbodem voor radicalisering in wijken? Met andere woorden: welke personen en organisaties kunnen het beste input kunnen geven aan het instrument?
2. Wat is de beste manier om deze personen en organisaties te benaderen? Op welke manier kan een zo hoog mogelijke respons behaald worden?
3. Welke informatie over de voedingsbodem voor radicalisering is bij de sleutelfiguren in de wijken beschikbaar en wat weet men over triggerfactoren voor radicalisering en de mate waarin jongeren zich in verschillende fasen van radicalisering bevinden?
4. Op welke punten kan het instrument nog verbeterd worden? Zijn er bijvoorbeeld factoren die bijdragen aan de voedingsbodem voor radicalisering die nog onvoldoende aandacht krijgen? Zijn de vragen voldoende te begrijpen? Is de vragenlijst goed qua lengte?
5. In hoeverre vinden de professionals en het de betrokken lokale beleidsambtenaar de informatie die de pilot oplevert bruikbaar? Wat kunnen ze ermee en wat gaan ze er mee doen?

6.1 Selectie buurten en respondenten

SELECTIE BUURTEN

De keuze van de buurten voor het pilotonderzoek is gemaakt in overleg met de betrokken lokale beleidsambtenaar. Beide buurten staan binnen de gemeente bekend als buurten die extra aandacht nodig hebben. Om deze reden is er in deze buurten een bestaand netwerk van professionals en bewoners dat samenwerkt, wat het naar verwachting mogelijk maakte om in korte tijd

veel respondenten te werven. Daarnaast wonen er volgens de betrokken lokale beleidsambtenaar in beide buurten relatief veel jongeren met een migrantenachtergrond vergeleken met andere buurten. Bovendien zijn er in deze buurten relatief veel spanningen tussen bevolkingsgroepen. In deze rapportage noemen we de onderzoeksbuurten buurt A en buurt B. De betrokken beleidsambtenaar heeft de resultaten van het instrument wel met buurtnamen van ons ontvangen.

SELECTIE RESPONDENTEN

De personen en organisaties die zijn uitgekozen om voor het onderzoek te benaderen zijn (met name)⁴⁰ aangedragen door het betrokken lokale beleidsambtenaar als zijnde sleutelfiguren die waarschijnlijk over de meest relevante informatie over de voedingsbodem voor moslimradicalisering in wijken beschikken. In totaal zijn 87 professionals, ondernemers en bewoners benaderd om mee te werken aan het onderzoek: 48 in buurt A, 29 in buurt B, en 10 respondenten werkten/woonden in beide buurten (dus zij mochten kiezen voor welke buurten ze de vragenlijst wilden invullen). Het gaat ten eerste om professionals: medewerkers van het de gemeente, de politie, zorg en welzijn, jongerenwerk, Streetcornerwork, het onderwijs en zelforganisaties. Ten tweede om ondernemers en jongeren uit de wijken. In de buurt B zijn minder sleutelfiguren benaderd dan in de Gulden Winckelbuurt omdat daar minder ondernemers zitten en wat minder professionals actief zijn. Voor meer informatie over de benaderde sleutelfiguren, zie bijlage 2.

6.2 Veldwerk enquête

ONLINE

De meeste respondenten (56) zijn online benaderd, zij ontvingen een e-mail vanuit het Verwey-Jonker Instituut met uitleg over het

40 Buiten de betrokken lokale beleidsambtenaar hebben ook respondenten andere sleutelfiguren voor het onderzoek aangedragen

onderzoek en een link naar de online enquête. Anderhalve week later ontvingen respondenten een herinneringse-mail vanuit het Verwey-Jonker Instituut. Twee weken na het versturen van de eerste e-mail is gestart met het nabellen van respondenten die de vragenlijst nog niet of niet volledig hadden ingevuld en waarvan een telefoonnummer bekend was. Bij respondenten zonder bekend telefoonnummer is aan de betrokken lokale beleidsambtenaar gevraagd ze te herinneren aan het onderzoek. Daarnaast heeft de betrokken lokale beleidsambtenaar tweemaal een herinneringsmail gestuurd aan de respondenten die op dat moment de enquête (nog) niet hadden ingevuld, met het verzoek deel te nemen aan het onderzoek.

F2F

Daarnaast zijn er respondenten (31) face to face benaderd. Het gaat met name om ondernemers in beide onderzoeksbuurten. Er is gekozen om alleen ondernemingen te benaderen met (onder andere) een islamitische doelgroep, en met een wat persoonlijker karakter, zoals een islamitische slagerij, een groentewinkel of een kapper. Plekken waarvan het de verwachting is dat veel Islamitische jongeren hiervan gebruikmaken of zich er ophouden. De onderzoekers gaven uitleg over het onderzoek en vroegen de ondernemer of deze de vragenlijst online zou willen invullen. Wanneer de ondernemer aangaf online invullen niet handig of prettig te vinden, stelden de onderzoekers voor een afspraak te maken op een rustig moment voor face to face afname. Met vier ondernemers is een afspraak gemaakt, bij twee van deze ondernemers is ook daadwerkelijk een vragenlijst afgenomen. Bij de andere twee ondernemers was er op de tijd van de afspraak niemand beschikbaar om de vragenlijst in te vullen. Sommige benaderde ondernemers vielen af voor deelname aan het onderzoek, omdat ze vrijwel geen Nederlands spraken. Onderzoekers zijn verder bij een overleg van professionals in een van de twee buurten geweest om uitleg over het onderzoek te geven. Vanuit dit overleg zijn nog vijf respondenten f2f bevestigd.

JONGEREN

Professionals van jongerenorganisaties die zelf al benaderd waren om de online enquête voor het onderzoek in te vullen, zijn gevraagd of zij jongeren uit de wijk voor het onderzoek konden benaderen. Voor jongeren die deelnamen aan het onderzoek werd een vergoeding beschikbaar gesteld van €10,-.

Via het jongerenwerk hebben negen jongeren de online enquête ingevuld. De jongerenwerker was door de onderzoekers geïnstrueerd om ervoor te zorgen dat de antwoorden van jongeren zo min mogelijk door hem werden beïnvloed. Zo was de jongerenwerker verzocht geen uitleg te geven bij begrippen, maar jongeren te vragen de optie 'weet ik niet' te gebruiken als ze een vraag niet begrepen. Ook was de jongerenwerker gevraagd er

voor te zorgen dat jongeren de vragenlijst individueel invulden. Daarnaast is met sportbuurtwerk een afspraak gemaakt bij een sportactiviteit. Hier hebben twee jongeren de vragenlijst face to face ingevuld.

RESPONS EN KENMERKEN ONDERZOEKSGROEP

Het veldwerk heeft geleid tot 49 ingevulde enquêtes: 29 voor buurt A, 20 voor buurt B, een totaalrespons van 56%. Dit zijn beperkte aantallen. Het gaat echter wel om vragenlijsten van sleutelfiguren uit de wijk, geselecteerd voor hun vermeende kennis van moslimjongeren in de wijk. Uit de enquête blijkt dat ongeveer de helft van de respondenten het (zeer) eens is met de stelling dat ze goed weten wat er speelt onder moslimjongeren in de buurt. Slecht een enkeling geeft aan dat ze niet goed weten wat er leeft.

De respondenten in beide buurten zijn relatief jong, de gemiddelde leeftijd ligt respectievelijk op 32 en 34 jaar. De respondenten zijn redelijk gelijkmatig over de leeftijdscategorieën 13-23 jaar, 24-40 jaar en 41-60 jaar verdeeld. In beide buurten geven de meeste respondenten aan dat ze een Nederlandse achtergrond hebben, een Marokkaanse of een Nederlands-Marokkaanse achtergrond. Er is maar een enkele respondent met een Turkse of Surinaamse achtergrond. In beide buurten hebben meer mannen dan vrouwen aan het onderzoek deelgenomen. Een groot deel van de respondenten werkt in de onderzoeksbuurt (de professionals), maar ook een redelijk aantal woont er (bewoners en jongeren). In buurt A hebben wat meer ondernemers aan het onderzoek deelgenomen dan in buurt B. Dit komt met name omdat er in buurt A meer ondernemers zijn (benaderd).

6.3 Duidings- en evaluatiebijeenkomsten

Er zijn naar aanleiding van de bevindingen van het signaleringsinstrument in de twee buurten drie duidings- en evaluatiebijeenkomsten gehouden:

1. Een sessie met jongeren uit de twee buurten

De doelstelling van de bijeenkomst met jongeren was het duiden van de resultaten uit de enquête. De jongeren zijn in de bijeenkomst de bevindingen aangaande de voedingsbodem voor radicalisering in buurten voorgelegd. Hen is gevraagd of ze zich herkennen in het beeld van de buurt zoals wij dat schetsen. Ook is de jongeren gevraagd bepaalde factoren die zorgen voor een voedingsbodem nader toe te lichten met anekdotes. Ten slotte is de jongeren gevraagd of er volgens hen nog relevante informatie over de voedingsbodem voor radi-

calisernig 'gemist' is in het onderzoek en wat zou kunnen helpen om jongeren te stimuleren aan het onderzoek deel te nemen.

2. Een sessie met professionals uit de twee buurten

De doelstelling van de bijeenkomst met de professionals is drieledig: ten eerste het duiden van de resultaten, vragen om herkenning, toelichting, ten tweede bespreken wat ze met de bevindingen kunnen in hun eigen (dagelijkse) praktijk, ten derde het evalueren van het instrument en de wijze van onderzoek

3. Een sessie met de lokale beleidsambtenaar

De bijeenkomst met lokale beleidsambtenaar heeft meerdere doelen. Ten eerste het duiden van de resultaten van de enquête in beide buurten. Kan de ambtenaar zich vinden in de bevindingen, zitten er 'verrassingen' bij, bijvoorbeeld in de gevonden verschillen tussen de twee buurten. Ten tweede het evalueren van het ontwikkelde instrument. Wat vindt de ambtenaar van de inhoud van het instrument en de opbrengst en. Ten derde is besproken in hoeverre de ambtenaar de informatie in hun dagelijkse praktijk kan gebruiken en op welke manier.

7

Pilot in de wijk: samenvatting resultaten

In dit hoofdstuk worden de resultaten van het signaleringsinstrument in de twee buurten besproken. In paragraaf 7.1 staat de eerste buurt centraal, in paragraaf 7.2 de tweede buurt. In paragraaf 7.3 bespreken we wat jongeren in de evaluatiebijeenkomst voorstellen om de voedingsbodem voor radicalisering tegen te gaan. Paragraaf 7.4 beschrijft de verschillen tussen buurten A en B.

Voordat we de resultaten van het instrument bespreken, is het goed om te benadrukken dat deze resultaten met enige voorzichtigheid betracht moeten worden vanwege het lage aantal respondenten. Dit geldt met name voor buurt B en voor de vergelijking tussen buurt A en B.

7.1 Buurt A

Onderzoeksbuurt A heeft een groot winkelgebied en plein waar vijf dagen per week een markt is. Meer dan de helft van de bewoners heeft een migrantenachtergrond. De sociaaleconomische positie van de bewoners is zwak: er zijn veel minimahuishoudens en bewoners met een bijstandsuitkering.

VELDWERK

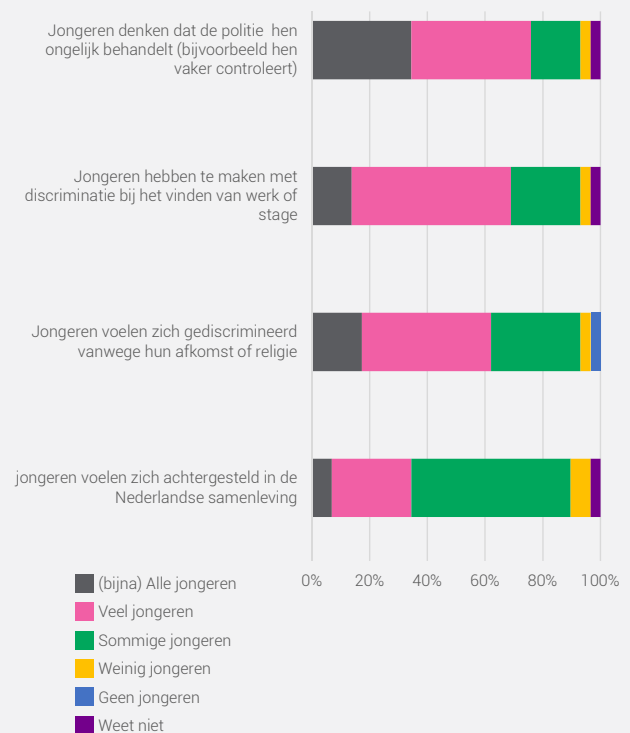
In deze buurt zijn 58 sleutelfiguren benaderd, 48 die alleen voor deze buurt zijn benaderd, tien die ook over buurt B kunnen spreken. Uiteindelijk hebben 29 respondenten de vragenlijst ingevuld. Het gaat om iets meer mannen dan vrouwen, de gemiddelde leeftijd is 34 jaar, zeven respondenten zijn jonger dan 24 jaar. De meeste respondenten geven aan een Nederlandse, Marokkaanse of Nederlands en Marokkaanse achtergrond te hebben. Tien respondenten wonen in de buurt, twintig werken er.

VOEDINGSBODEM

In buurt A is de factor 'achterstelling en discriminatie' het meest aanwezig. Drie kwart van de respondenten stelt dat veel of (bijna) alle moslimjongeren in de buurt vinden dat de politie hen ongelijk behandelt, zeven op de tien respondenten dat moslim-

jongeren te maken hebben met discriminatie bij het vinden van werk of stage en zes op de tien dat moslimjongeren zich gediscrimineerd voelen vanwege hun afkomst of religie.

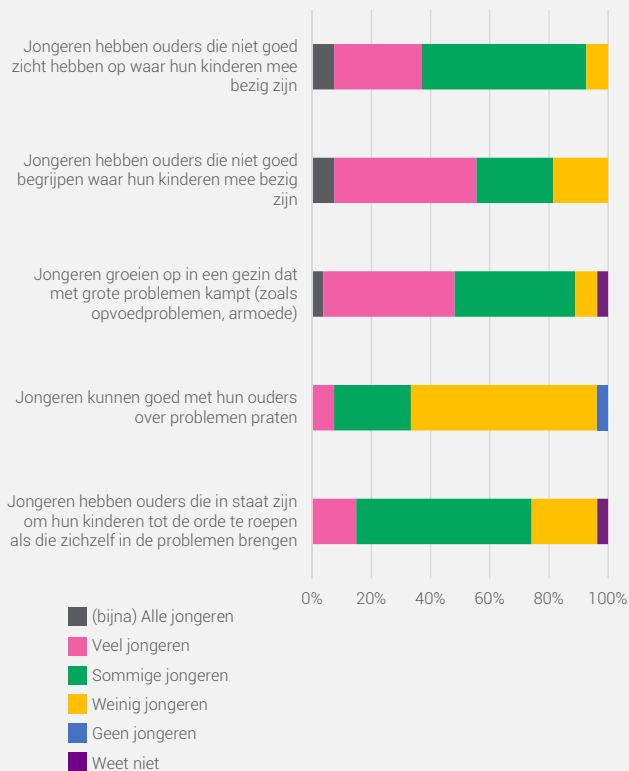
Figuur 7.1 (Gevoelens van) achterstelling en discriminatie van moslimjongeren, aldus respondenten (N=29)

Ook de factor 'gezinsproblematiek' is in buurt A geregeld aanwezig. Volgens meer dan de helft van de respondenten hebben de moslimjongeren uit de buurt ouders die niet goed begrijpen waar hun kinderen mee bezig zijn en bijna de helft stelt dat moslimjongeren opgroeien in een gezin dat met grote problemen kampt (zoals opvoedproblemen en armoede). Hiernaast kunnen moslimjongeren zelden goed met hun ouders goed over hun problemen praten.

Figuur 7.2 Gezinsproblematiek moslimjongeren, aldus respondenten (n=27)

De factor 'niet thuis voelen' speelt ook geregeld in buurt A. Iets meer dan de helft van de respondenten denkt dat veel of (bijna) alle moslimjongeren uit buurt A zich niet geaccepteerd voelen in Nederland en drie op de tien respondenten denkt dat moslimjongeren zich niet thuis voelen in Nederland.

Als we naar de overige factoren kijken die kunnen bijdragen aan de voedingsbodem voor radicalisering, zien we dat een redelijk deel van de respondenten (rond de drie op de tien) aangeeft dat veel of (bijna) alle moslimjongeren in buurt A last hebben van psychische problemen (zoals depressie, agressie of persoonlijkheidsproblemen), dat moslimjongeren weinig kennis hebben van de islam en onzeker zijn hoe te leven als moslim (weinig religieus weerbaar zijn) en dat moslimjongeren weinig kans op een goede toekomst hebben. Tenslotte stelt een kwart van de respondenten dat autochtone buurtbewoners niet positief over buurtbewoners denken die afkomstig zijn uit een andere cultuur.

Kijken we naar de ontwikkeling van factoren die kunnen zorgen voor een voedingsbodem voor radicalisering in het afgelopen jaar, dan zien respondenten in buurt A vooral een toename van:

- moslimjongeren die veel op internet naar informatie over de islam zoeken, een gebrek aan weerbaarheid tegen radicale interpretaties van de islam en het hebben van

weinig kennis van de islam (voedingsbodem 'gebrekkige religieuze weerbaarheid'),

- het aantal jongeren dat opgroeit in een gezin dat met grote problemen kampt,
- gevoelens van discriminatie en achterstelling onder moslimjongeren (alle vormen),
- de mate waarin moslimjongeren zich niet geaccepteerd voelen in Nederland, zich niet "thuis" voelen in Nederland,
- de mate waarin jongeren slechte kansen hebben op een goede toekomst,
- en de mate waarin jongeren last hebben van psychische problemen.

TRIGGERFACTOREN

De respondenten geven desgevraagd aan dat moslimjongeren in deze buurt heftig reageren op internationale ontwikkelingen zoals aanslagen in Europa (bijv. Charlie Hebdo) en de huidige situatie in het Midden Oosten. Nationaal speelt vooral de ervaren achterstelling. De meeste respondenten geven aan dat sociale media erg belangrijk zijn voor moslimjongeren om informatie te vergaren. De helft van de respondenten horen in buurt A wel eens over (complot)verhalen die onder moslimjongeren de ronde doen, zoals dat ISIS verzonnen is door de Amerikanen. Veel respondenten weten niet of er ronselaars in de buurt zijn of personen die een podium hebben voor het verkondigen van extremistische opvattingen. Slechts een enkeling stelt dat dit soort personen in de buurt actief zijn/waren.

Dat de aanslag op Charlie Hebdo een groot complot was. Dat ISIS gecreëerd is door het Westen. Dat de joden heersen over de wereld. De ene complottheorie is hardnekkiger dan de ander.

SIGNALEN VERSCHILLENDE FASEN RADICALISERING

Zoals logischerwijze verwacht, komen de meer ernstige vormen van radicalisering volgens de respondenten relatief minder vaak voor in de buurt dan de meer ernstige vormen. Het meest denken respondenten dat moslimjongeren in deze buurt boos zijn op de Nederlandse maatschappij: volgens 9 van de 27 respondenten is dit het geval bij sommige jongeren, volgens 10 respondenten bij veel jongeren. Een minder groot, maar toch redelijk aantal respondenten geeft aan dat sommige of veel jongeren uit de buurt zich afkeren van de Nederlandse samenleving of gevoelig zijn voor extreme ideeën. Relatief weinig respondenten geven aan dat moslimjongeren extreme ideeën ondersteunen of verspreiden of bereid zijn om

Moslimjongeren zijn boos op de Nederlandse samenleving omdat ze zich niet begrepen en geaccepteerd voelen. Er wordt niet naar hen geluisterd. Ze hebben het gevoel tweederangs burgers te zijn, dat ze er niet echt bij horen.

ondemocratische middelen of geweld te gebruiken. Vooral bij deze laatste drie meer ernstige vormen van radicalisering geven respondenten vaak aan niet te weten hoe vaak dit voorkomt.

7.2 Buurt B

Onderzoeksbuurt B betreft een woonbuurt met aan de rand een industrieterrein. Iets meer dan een derde van de bewoners heeft een migrantenachtergrond. Wat de bevolkingssamenstelling betreft zit de buurt in een transitie: steeds meer autochtone en hoogopgeleide burgers betrekken een woning in de buurt. De sociaaleconomische positie van de bewoners is in het algemeen (nog wel) iets zwakker dan gemiddeld in de gemeente. De buurt heeft relatief veel minimumhuishoudens (wel iets minder dan in buurt A) en er zijn relatief veel bewoners die een bijstandsuitkering ontvangen.

VELDWERK

In deze buurt zijn 39 sleutelfiguren benaderd, 29 die alleen voor deze buurt zijn benaderd, tien die ook over buurt A kunnen

Jongeren denken dat ze vaker gecontroleerd worden door de politie omdat ze Marokkaans zijn, of dat ze niet worden aangenomen omdat ze Marokkaans zijn als ze werk zoeken

spreken. Uiteindelijk hebben 20 respondenten de vragenlijst ingevuld. Het gaat om veel meer mannen dan vrouwen, de gemiddelde leeftijd is 32 jaar, vier respondenten zijn jonger dan 24 jaar. De respondenten geven aan

een Nederlandse, Marokkaanse of Nederlands en Marokkaanse achtergrond te hebben. Zeven respondenten wonen in de buurt, vijftien werken er.

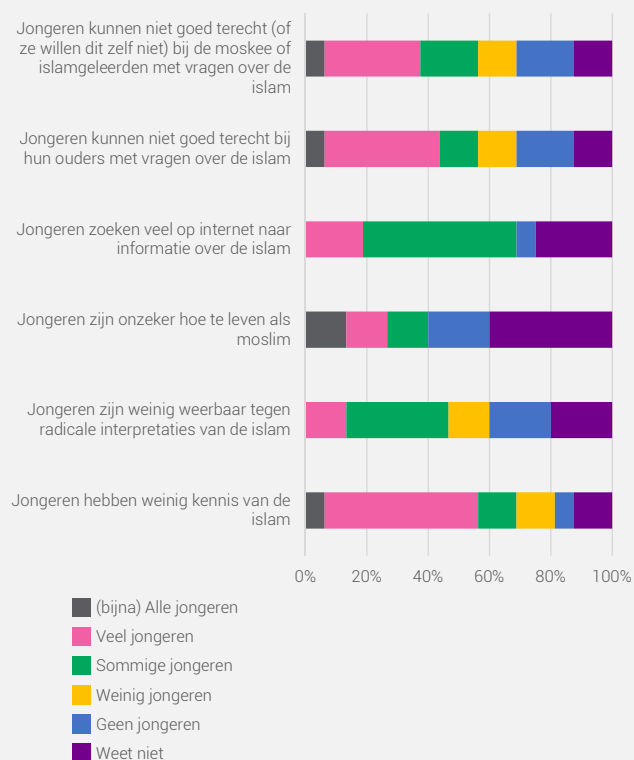
VOEDINGSBODEM

De factoren 'weinig (religieuze) weerbaarheid', 'straatcultuur', 'gezinsproblematiek' en 'discriminatie en achterstelling' zijn relatief het meest aanwezig in buurt B:

- Meer dan de helft van de respondenten stelt dat moslimjongeren in buurt B weinig kennis van de islam hebben en vier op de tien dat veel of (bijna) alle jongeren niet goed bij hun ouders terecht kunnen met vragen over de islam.
- Eveneens vier op de tien respondenten stelt dat er sprake is van een straatcultuur waarin het 'stoer' is om radicale uitspraken te doen.
- Hiernaast hebben moslimjongeren volgens vier op de tien respondenten ouders die niet goed begrijpen waar hun kinderen mee bezig zijn en groeien moslimjongeren volgens eveneens vier op de tien respondenten op in een gezin dat met grote problemen kampt (zoals opvoedproblemen en armoede).

- Iets meer dan vier op de tien respondenten stelt dat moslimjongeren uit buurt B zich achtergesteld voelen in de Nederlandse samenleving en vier op de tien dat moslimjongeren denken dat de politie hen ongelijk behandelt (bijvoorbeeld hen vaker controleert).

Figuur 7.3 Religieuze kennis en weerbaarheid moslimjongeren, aldus respondenten (N=15-16)

In een iets mindere, maar toch redelijke mate lijkt er sprake van moslimjongeren met psychische problemen (zoals depressie, agressie of persoonlijkheidsproblemen), autochtone buurtbewoners die niet positief denken over buurtbewoners die afkomstig zijn uit een andere cultuur en moslimjongeren zich niet thuis voelen in Nederland en dat ze zich niet geaccepteerd voelen.

Bij de factor 'religieuze kennis en weerbaarheid' zien de respondenten weinig ontwikkeling in het afgelopen jaar. Kijken we naar de factor 'diverse problemen', dan zien vier op de tien respondenten een toename van drank/drugsgebruik, psychoproblematiek en het niet geaccepteerd voelen. Bij gezinnen zien we een divers beeld: Aan de ene kant signaleren redelijk veel respondenten een toename van de mate waarin moslimjongeren goed met hun ouders over problemen kunnen praten en moslimjongeren ouders hebben die in staat zijn om hun kinderen tot de orde te roepen. Aan de andere kant vinden redelijk veel respondenten dat de mate waarin moslimjongeren ouders hebben die niet goed zicht hebben op waar hun kinderen mee bezig zijn is toegenomen. Ook constateren ongeveer drie op de tien

respondenten een toename van moslimjongeren met ouders die niet goed begrijpen waar hun kinderen mee bezig zijn en een toename van moslimjongeren die in een probleemgezin opgroeien. Tenslotte denkt tussen de drie en vier tiende van de respondenten dat verschillende vormen van gevoelens van discriminatie en achterstelling onder moslimjongeren het afgelopen jaar (enigszins) zijn toegenomen.

TRIGGERFACTOREN

Respondenten stellen desgevraagd dat moslimjongeren in buurt B heftig reageren op internationale ontwikkelingen zoals de huidige situatie in het Midden-Oosten. De helft van de respondenten horen in buurt B wel eens over (complot)verhalen die onder moslimjongeren de ronde doen. Veel respondenten weten niet of er ronselaars in de buurt zijn of personen die een podium hebben voor het verkondigen van extremistische opvattingen. Slechts een enkeling stelt dat dit soort personen in de buurt actief zijn/waren.

SIGNALEN VERSCHILLENDE FASEN RADICALISERING

Vergelijkbaar met buurt A, denken respondenten het meest dat moslimjongeren in buurt B boos zijn op de Nederlandse maatschappij (een mogelijke eerste fase van een radicaliseringsproces). Volgens respondenten komt het ook wel eens voor dat moslimjongeren zich van de samenleving afkeren en gevoelig zijn voor extreme ideeën. Respondenten denken veel minder vaak dat moslimjongeren in buurt B extreme ideeën ondersteunen of verspreiden en bereid zijn om ondemocratische actie te ondernemen. Kortom hoe ernstiger de fase van radicalisering, des te minder ze door onze respondenten waargenomen worden (en ook des te groter het aandeel respondenten dat zegt niet te weten hoe vaak dit voorkomt).

7.3 Wat moet er gebeuren volgens jongeren?

In de duidings- en evaluatiesessie met jongeren naar aanleiding van de afname van het instrument is onder andere ingegaan op hetgeen zou moeten gebeuren om de voedingsbodemp voor radicalisering tegen te gaan. De jongeren benoemen direct dat de media een eenzijdig beeld geeft. Ze stellen dat voor sommige nieuwsberichten een minuut stilte wordt gehouden, terwijl er voor andere gebeurtenissen geen aandacht is (Beiroet of Palestina). Ze vinden dat er met twee maten gemeten wordt en dat wekt boosheid op. Volgens de jongeren kan de ene persoon deze boosheid goed verwoorden, terwijl een ander waar dit minder voor geldt een minuut stilte verstoort. Ook wordt genoemd dat in de media een negatief beeld van moslims wordt

gegeven: "Henk en Ingrid geloven dit allemaal, en behandelen dan elk meisje met een hoofddoek als radicaal. Ook krijg je als moslim dan het gevoel dat iedereen zo naar je kijkt." De jongeren stellen dat er meer voorlichting op scholen moeten zijn, en meer aandacht op scholen voor ook ander nieuws, en ook voorlichting over dat moslims niet allemaal van ISIS zijn. De overheid zou hier volgens jongeren ook iets aan moeten doen.

7.4 Verschillen tussen de twee buurten

In de pilot is ook kort gekeken naar verschillen in bevindingen tussen de twee onderzoeksbuurten. Het is interessant om naar verschillen te kijken, zodat we iets meer een gevoel bij de gegevens in een buurt kunnen krijgen, een soort van referentiekader. In het kader van de pilot is het relevant om naar verschillen te kijken om inzicht te krijgen in de mate waarin het instrument kan differentiëren tussen verschillende buurten. Aangezien het aantal respondenten in beide buurten beperkt is, de buurten niet dezelfde respondenten hebben en er ook nog enkele verschillen zijn in de 'typen respondenten'⁴¹, hebben we alleen naar de grote verschillen gekeken, verschillen waarbij de kans relatief klein is dat ze door toevalligheden of door de verschillen in respondenten veroorzaakt zijn. Desalniettemin moeten de gevonden verschillen tussen buurt A en B enigszins met voorzichtigheid betracht worden.

In buurt A is meer sprake dan in buurt B van de volgende factoren die zorgen voor een voedingsbodemp voor radicalisering: gezinsproblematiek, discriminatie en achterstelling en het zich niet thuis voelen in de Nederlandse samenleving. Deze factoren zijn in het afgelopen jaar ook meer toegenomen in buurt A dan in buurt B. En datzelfde geldt ook voor signalen van verschillende fasen van radicalisering. De factoren gebrek aan religieuze kennis en weerbaarheid, straatcultuur en polarisatie zijn juist meer aanwezig in buurt B dan in buurt A. In deze buurt is de straatcultuur ook relatief veel toegenomen.

41 Zo zijn bijvoorbeeld in buurt A relatief meer ondernemers ondervraagd. Overigens komen er uit enkele eerste analyses op achtergrondkenmerken geen duidelijke en/of consistente verschillen in antwoorden naar voren tussen verschillende 'typen' respondenten, bijvoorbeeld tussen man en vrouw, leeftijdsgroepen, professionals en bewoners (jongeren en ondernemers).

Tabel 7.4 Buurt waarin factor het meest voorkomt

	aanwezigheid factor	ontwikkeling factor
gezinsproblematiek	A > B	A > B
(ervaren) discriminatie en achterstelling	A > B	A > B
zich niet thuis voelen	A > B	A > B
gebrek aan religieuze kennis en weerbaarheid	B > A	A > B
straatcultuur	B > A	B > A
spanningen en een gebrekkige sociale cohesie	B > A	geen verschil
verslaving en psychische problemen	geen verschil	geen verschil
triggerfactoren radicalisering	geen verschil	geen verschil
fasen radicalisering	geen verschil	A > B

Dat religieuze kennis en weerbaarheid meer ontbreekt in buurt B verklaart de betrokken lokale beleidsambtenaar doordat er in buurt B geen moskee staat en in buurt A wel. De ambtenaar geeft aan dat jongeren uit B wel naar deze moskee gaan, maar beduidend minder vaak dan de jongeren uit buurt A ('alleen voor het vrijdaggebed'). Ook voor de bevinding dat een straatcultuur waarin het stoer is om radicale uitspraken te doen meer een rol speelt in buurt B dan in buurt A geeft de ambtenaar een verklaring: "In buurt B zijn relatief veel Top600 jongeren aanwezig, harde kern criminele jongeren. Zij flirten af en toe met het geloof en zijn wat grover dan de jongeren in buurt A. Er is in buurt B wel het risico op gangsterterrorisme".

Voor de andere verschillen tussen buurt A en B weet de beleidsambtenaar geen verklaring. Het is mogelijk dat verschillen toch (deels) veroorzaakt worden door het lagere aantal respondenten, met name in buurt B. Dat hierover twijfel blijft bestaan, zowel bij professionals, de betrokken beleidsambtenaar en de onderzoekers leert ons dat in de toekomst een minimum aantal respondenten bepaald moet worden (waarover meer in paragraaf 8.1)

8

Pilot in de wijk: evaluatie

In dit hoofdstuk gaan we op de bevindingen van de evaluatie in aan de hand van de vijf eerder weergegeven onderzoeksvragen (zie begin hoofdstuk 6).

We gebruiken hiervoor verschillende bronnen:

- Bevindingen uit drie duidings- en evaluatiebijeenkomsten. Een sessie met jongeren uit de onderzoeksbuurten, een sessie met professionals uit de onderzoeksbuurten en een sessie met de betrokken lokale beleidsambtenaar.
- Bevindingen van de onderzoekers tijdens het veldwerk.
- Bevindingen uit enkele vragen uit de enquête.
- Een kleine belronde onder professionals en ondernemers die niet aan het onderzoek wilden meewerken.

De bevindingen uit de evaluatie nemen we mee in de doorontwikkeling van het instrument in 2016. Meer hierover in hoofdstuk 9.

8.1 Belangrijkste sleutelfiguren voor input instrument en behaalde respons

Welke personen en organisaties in de wijken beschikken over de meest relevante kwalitatieve informatie over factoren die zorgen voor een voedingsbodemp voor radicalisering in wijken? Met andere woorden: welke personen en organisaties kunnen het beste input kunnen geven aan het instrument? En: hebben we deze bereikt in de pilot?

In het project zijn de volgende 'typen' respondenten geïdentificeerd als relevante sleutelfiguren:

- Wijkagenten
- Basisscholen (docenten, conciërge, schoolleider)
- Scholen voortgezet onderwijs (docenten, conciërge, zorgteam)

- Leerplichtambtenaar
- Jongerenwerkers
- Streetcornerwork
- Straatcoaches
- Sportbuurtwerkers
- Woningcorporaties bv sociaal beheerder, buurtconciërge,
- Zorg en welzijn (maatschappelijk werk, wijkteams, GGZ, thuiszorg, opvoedondersteuners, OKC)
- Gebiedsregisseurs
- Religieuze instellingen (met name moskeeën)
- Zelforganisaties
- Informele netwerken (bewoners, winkeliers, sportschoolhouder, kapper, buurtvaders),
- Sleutelpersonen in gemeenschappen (Marokkaans, Turks, andere nationaliteiten),
- Actieve autochtone bewoners, jongeren, moeders, vaders.

Aan het onderzoek hebben veel van deze onderscheiden organisaties en sleutelfiguren deelgenomen. Met name professionals zijn goed bereikt, zoals medewerkers van sociaal cultureel werk, jongerenwerkers, agenten en medewerkers van de gemeente. Via het jongerenwerk is ook een redelijk aantal jongeren bereikt. Voor de hele lijst, zie bijlage 2. Ondernemers waren moeilijker te bereiken (hieronder meer hierover). Medewerkers van de moskee, leerplicht en informele sleutelfiguren hebben we niet voor het onderzoek weten te bereiken. Echt informele sleutelfiguren zijn weinig door onze contactpersoon aangeleverd.

Bereiken lokale ondernemers, sleutelfiguren uit lokale gemeenschappen en van de moskee. In het veldwerk is behoorlijk veel tijd geïnvesteerd in de deelname van ondernemers uit de buurt, een groep waarvan verwacht wordt dat ze kennis uit de haarvaten van de samenleving hebben. Dit heeft helaas maar weinig opgeleverd: geen enkele ondernemer heeft uiteindelijk online een vragenlijst ingevuld en bij twee van de vier gemaakte afspraken was niemand beschikbaar. Uiteindelijk zijn slechts twee vragenlijsten ingevuld door ondernemers. Ook sleutelfiguren uit lokale

gemeenschappen hebben weinig aan het onderzoek deelgenomen en er zijn ook geen respondenten vanuit een moskee. In paragraaf 8.2 gaan we in op mogelijkheden ter verbetering van de respons bij deze groepen.

Diversiteit in etniciteit, leeftijd en sekse. Het streven was zoveel mogelijk diversiteit in de onderzoeksgroep te krijgen, ook op het gebied van etnische herkomst, leeftijd en sekse. Analyse van de respondenten wees uit dat de Marokkaanse gemeenschap goed bereikt is en dat respondenten van verschillende leeftijden hebben deelgenomen aan het onderzoek. Daarentegen zijn er slechts enkele respondenten met een Turkse of Surinaamse achtergrond. Een mogelijke verklaring hiervoor is het Motivaction onderzoek. Vooral de Turkse gemeenschap heeft veel last gehad van de (enigszins kort door de bocht getrokken) conclusies uit dit onderzoek. Bij een volgende afname van het instrument is het aan te raden te streven naar meer diversiteit hierin. Hiernaast is in een van de onderzoeksbuurten het merendeel van de respondenten man. In de toekomst dient dus nog meer de nadruk op diversiteit in de onderzoeksgroep komen te liggen.

Minimaal aantal respondenten. In de pilot in de twee wijken zijn respectievelijk 20 en 29 sleutelfiguren bevestigd. Zij hebben echter niet altijd alle vragen beantwoord, zodat er geregeld van +- 15 en 27 respondenten antwoorden beschikbaar zijn. Vanwege de positie die de respondenten innemen in de wijk en hun kennis van deze wijk is het niet direct problematisch dat er geen honderd(en) vragenlijsten beschikbaar zijn (hetgeen je wel zou willen bij bijvoorbeeld een bewonersonderzoek). Desalniettemin is het wel verstandig een minimum aantal respondenten per wijk na te streven. Uit de evaluatiebijeenkomsten bleek dat het door de respondenten geschetste beeld van de wijk vrij goed overeen kwam met het beeld van jongeren, professionals en de betrokken lokale beleidsambtenaar. Daarentegen waren de verschillen tussen de twee onderzoeksbuurten wel enigszins een verrassing. Door het lage aantal respondenten in de ene onderzoeksbuurt ontstaat er nu toch wel enige twijfel, zowel bij de bevestigde professionals als bij de onderzoekers of het verschil in resultaten komt door (toevallige) verschillen in de onderzoeksgroep.

Als het instrument als doel heeft of blijft behouden om bevindingen tussen buurten met elkaar te kunnen vergelijken is het raadzaam in de toekomst een minimum aantal respondenten vast te stellen, bijvoorbeeld twintig. Ook is het dan goed na te denken of het zinvol is meer te gaan sturen op een vergelijkbare groep respondenten (dus niet in de ene buurt veel meer jongerenwerkers of veel minder jongeren etc).

Minimumleeftijd. Bij de huidige pilot is geen minimum gesteld aan de leeftijd van de respondenten. Hierdoor is ook bij een

13-jarige een vragenlijst afgenomen. Er wordt echter een hoop verwacht van een respondent: namelijk dat hij/zij goed zicht heeft op de moslimjongeren in de wijk. Het is twijfelachtig of dit van een 13-jarige verwacht kan worden, de 13-jarige respondent gaf dan ook relatief vaak aan het antwoord op onze vragen niet te weten. De vraag is ook of we een 13-jarige willen 'belasten' met de gevoelige onderwerpen in deze vragenlijst. Kortom: het is wellicht goed een minimumleeftijd voor het signaleringsinstrument in te stellen, bijvoorbeeld 16 jaar.

8.2 Benadering respondenten.

Wat is de beste manier om deze personen en organisaties te benaderen? Op welke manier kan een zo hoog mogelijke respons behaald worden?

Goede introductietekst om weerstand vooraf te voorkomen.

We hebben door de pilot geleerd dat het belangrijk is om te benadrukken en uit te leggen wat het doel is van het instrument en waar het instrument voor wordt gebruikt. Namelijk dat het instrument (zoals nu ontwikkeld) beoogt om lokale overheden te helpen inzicht te krijgen in de voedingsbodem voor radicalisering in wijken. Om daar meer inzicht te krijgen vraagt het instrument bijvoorbeeld of jongeren zich achtergesteld voelen, of er problemen zijn binnen het gezin en in hoeverre psychische problemen een rol spelen. Het benoemen van problemen is nodig is om de mate van deze problemen aan de orde te stellen, juist om (moslim)jongeren verder te kunnen helpen. Het is belangrijk om goed uit te leggen wat het doel is van het onderzoek en waar het onderzoek voor wordt gebruikt, omdat onderzoek naar de voedingsbodem van radicalisering anders misverstanden oproept bij de doelgroep (zo wees de pilot uit), waardoor bij sommige (potentiele) respondenten wantrouwen en weerstand ontstaat. In de pilot werden bijvoorbeeld de volgende vragen gesteld: 'Waarom islamitische jongeren, het zijn toch Nederlandse jongeren, waarom onderscheid maken?' 'Wat levert dit de wijk op?' en 'Wordt er wel wat gedaan met de resultaten?'. In de pilot zijn deze reacties zover nog mogelijk ter harte genomen: ten eerste is de tekst van de herinneringse-mail hierop aangepast, ten tweede zijn de onderzoekers bij een professionele organisatie langs geweest om alle vragen over het onderzoek te beantwoorden.

Openbaarheid bevindingen instrument. De professionals geven in de duidings- en evaluatiesessie aan dat ze liever niet hebben dat alle resultaten van het onderzoek naar buiten komen. Ze zijn bang voor het stempel dat een wijk kan krijgen. Er is daarom voor gekozen in dit openbare rapport alleen een samenvatting van de bevindingen op te nemen. De betrokken lokale beleids-

ambtenaar heeft alle resultaten met de desbetreffende buurt-naam ontvangen. In de pilot is hier gaandeweg een beslissing over genomen. Bij de toekomstige afname van het instrument is het goed van te voren te bepalen wat er met de resultaten gaat gebeuren. Dit kan dan ook met potentiële respondenten gedeeld worden.

Persoonlijke benadering. In de nabelronde van professionals en ondernemers kwam naar voren dat professionals al heel vaak voor onderzoek worden uitgenodigd. Enkele professionals geven daarom aan dat ze ofwel helemaal niet meer aan onderzoek meewerken ofwel hierbij prioriteiten stellen. Een persoonlijke benadering zou bij enkele van hen kunnen meewerken het onderzoek hoger op de prioriteitenlijst te krijgen.

Benaderen jongeren. Een redelijk aantal jongeren heeft aan het onderzoek deelgenomen. Dit werd ten eerste gerealiseerd doordat jongerenwerkers zich hier positief voor inzetten. Dit is dus een goede manier om jongeren te benaderen. Ten tweede bleek dat een vergoeding voor de jongeren een positieve invloed op de deelname had. De jongeren in dit onderzoek kregen tien euro voor hun deelname. Tegelijkertijd worden in de duidings- en evaluatiesessies door professionals en de betrokken lokale beleidsambtenaar aangegeven dat ze nog wel wat meer jongeren bevraagd hadden willen hebben. Een punt van aandacht voor de doorontwikkeling van het instrument in 2016.

Benaderen lokale ondernemers en gemeenschappen en de moskee. De achterblijvende respons bij lokale ondernemers en gemeenschappen en de moskee roept de vraag op of het huidige instrument, met een vrij lange vragenlijst, wel geschikt is om af te nemen onder deze groepen. Mogelijk zou een zogenaamde 'light' variant beter bruikbaar zijn om onder deze groepen af te nemen (hierover in paragraaf 8.4 meer). Hiernaast heeft niet elke wijk een moskee. Het is de overweging waard ook moskeeën in het onderzoek te betrekken die jongeren aantrekken vanuit de wijken die onderzocht worden. Hiernaast kan het slim zijn iemand die goede ingang heeft tot de moskee het onderzoek te laten introduceren. Vervolgens kan de moskee dan bezocht worden, indien mogelijk met de contactpersoon.

Wat betreft de sleutelfiguren uit lokale gemeenschappen, is het wellicht mogelijk de zogenaamde sneeuwbalmethode te gebruiken. Reeds benaderde respondenten kan gevraagd worden naar namen en gegevens van deze sleutelfiguren in de wijk.

SETTING AFNAME VRAGENLIJST

Online versus face to face afname. In dit onderzoek is gebruik gemaakt van zowel online als het face to face afnemen van het signaleringsinstrument. Beide methoden van dataverzameling hebben bij dit instrument voor- en nadelen, zo laat de pilot zien.

Het voordeel van het face to face afnemen van het instrument is dat de mogelijkheid bestaat moeilijke termen toe te lichten of bijvoorbeeld toe te lichten waar de grenzen van de buurt liggen (dit wisten sommige respondenten niet precies)⁴². Hiernaast is het mogelijk eventuele onprettige gevoelens weg te nemen bij bepaalde gevoelige vragen, door toe te lichten waarom deze vragen in het onderzoek worden gesteld. Het face to face afnemen van de vragenlijst vergroot de kans dat ondernemers, bewoners en vrijwilligers aan het onderzoek deelnemen en respondenten die de Nederlandse taal minder goed beheersen. Ten slotte hebben respondenten bij het face to face afnemen van de vragenlijst de mogelijkheid toelichtingen te geven op hun antwoorden, ook waar dat niet gevraagd wordt. Dit kan interessante extra informatie opleveren.

Het voordeel van het online afnemen van het instrument is dat het veel minder tijdsinvestering vergt (geen reistijd, afname en verwerkingstijd bij de onderzoekers), waardoor met een vergelijkbaar budget een grotere groep respondenten bereikt kan worden. Professionals zijn online beter te bereiken omdat ze het instrument dan in hun eigen tijd kunnen invullen. En het is mogelijk een grote groep mensen in een keer aan het onderzoek te herinneren die nog niet hebben meegewerkt. Ten slotte is er bij het online afnemen van het instrument minder (onbewuste) beïnvloeding vanuit de aanwezige onderzoeker, bijvoorbeeld doordat respondenten gewenste antwoorden gaan geven, maar ook doordat de aanwezige onderzoeker in toelichtingen zijn eigen interpretatie geeft aan de vragen in de vragenlijst.

Gebruik maken bestaande overlegstructuren. Een manier waarop zowel een deel van de voordelen van het online afnemen als een deel van de voordelen van het face to face afnemen van het instrument behaald kan worden is door tijdens een reguliere bijeenkomst tijd vrij te laten maken om de vragenlijst in te vullen. Ten eerste levert dit in eenmaal veel respondenten op, ten tweede kan het (gevoelige) onderzoek nog eens goed toegelicht worden door de onderzoekers en kunnen vragen direct worden beantwoord. Deze methode lijkt vooral toepasbaar bij de doelgroepen jongeren en professionals. Bij ondernemers, bewoners

42 Het is ook een optie om door een plattegrond te laten zien hoe de buurtgrenzen lopen.

en vrijwilligers kan deze methode alleen werken als deze in groepsverband bijeenkomen.

Meertalige enquêteurs. Het is het overwegen waard om meertalige enquêteurs in te zetten indien het instrument face to face wordt afgenomen. Ten eerste omdat dit kan als meer vertrouwd kan voelen voor de respondent. Dit kan er voor zorgen dat respondenten eerder aan het onderzoek meewerken en wellicht ook eerlijker antwoorden geven.⁴³ Ten tweede omdat een enquêteur indien nodig Nederlandse woorden kan vertalen.⁴⁴

8.3 Bij respondenten aanwezige kennis

Welke informatie over de voedingsbodem voor radicalisering is bij de sleutelfiguren in de wijken beschikbaar, wat weet men over triggerfactoren voor radicalisering en de mate waarin jongeren zich in verschillende fasen van radicalisering bevinden en op welke 'groepen' in de buurt hebben ze het beste zicht?

Kennis over de voedingsbodem voor radicalisering. Respondenten is in het signaleringsinstrument gevraagd naar de mate waarin de verschillende factoren aanwezig zijn die (gezamenlijk) een voedingsbodem kunnen vormen voor radicalisering en wat hierin de ontwikkeling was in het afgelopen jaar. Indien respondenten niet weten in hoeverre een risicofactor aanwezig is of in hoeverre deze factor veranderd is in het afgelopen jaar, dan heeft de respondent de mogelijkheid aan te geven het antwoord niet te weten. Analyse van de antwoorden 'weet ik niet' wijst uit dat de meeste respondenten wel een gevoel hebben over het wel of niet aanwezig zijn van risicofactoren in de wijken. Wel zijn er enkele verschillen die we in onderstaande toelichten.

Allereerst valt op dat respondenten meer op de hoogte zijn van de aanwezigheid van de risicofactoren dan van de ontwikkeling van deze factoren. Gemiddeld weet 13% van de respondenten niet hoe vaak de verschillende risicofactoren voorkomen. Op de ontwikkeling van deze factoren in het afgelopen jaar heeft 28% van de respondenten geen zicht.

Vervolgens merken we op dat er variatie is in de kennis over verschillende factoren die (gezamenlijk) een voedingsbodem voor radicalisering kunnen zijn. Bij de risicofactor 'religieuze kennis en weerbaarheid' weten respondenten duidelijk het

vaakst geen antwoord te geven op de aan hen voorgelegde stellingen. Tussen de 12% en 29% van de respondenten geven aan geen zicht te hebben op de verschillende stellingen die aan hen voorgelegd zijn. De stellingen 'Jongeren zijn onzeker hoe te leven als moslim' en 'Jongeren zoeken veel op internet naar informatie over de islam' zijn het moeilijkst te beantwoorden voor respondenten. Respondenten zijn het beste op de hoogte van de in de buurt aanwezige gezinsproblematiek. Slechts 0 tot 2% van de respondenten geeft aan het antwoord op de verschillende stellingen niet te weten.

Nadere analyse van verschillen tussen de antwoorden van jongeren en professionals wijst uit dat jongeren beter dan professionals op de hoogte zijn van de aanwezigheid van risicofactoren voor een voedingsbodem voor radicalisering die moslimjongeren kunnen betreffen, zoals ervaren achterstelling, religieuze weerbaarheid en gezinsproblematiek (zij gebruiken minder vaak de 'weet niet' categorie). Professionals zijn juist beter dan jongeren op de hoogte van de factoren die de relatie tussen autochtone bewoners en bewoners met een andere herkomst in buurt betreft.

Kennis over triggerfactoren. Aangaande de vragen over triggerfactoren valt op dat het voor veel respondenten lastig is om aan te geven in hoeverre er ronselaars actief zijn in de buurt, er personen zijn die een podium hebben voor het verkondigen van extremistische opvattingen of dat ontwikkelingen tot het acceptabeler worden van extremistisch gedachtegoed kunnen bijdragen. Dat weten respectievelijk 63%, 61% en 58% van de respondenten niet. Beter zicht heeft men op complottheorieën die er in de buurt bij jongeren rondgaan, daar geeft slechts 20% aan het antwoord niet te weten. Hierin zijn weinig verschillen tussen verschillende 'soorten' respondenten.

Kennis over fasen radicalisering. Wanneer we kijken in hoeverre de respondenten op de hoogte zijn van de mate waarin moslimjongeren zich in de diverse fasen van het radicaliseringsproces bevinden, dan valt op dat de kennis met name beperkt is wanneer het de meer ernstige fasen van radicalisering betreft. Zo weet een derde van de respondenten niet of moslimjongeren extreme ideeën ondersteunen of verspreiden en of zij bereid zijn om ondemocratische middelen of geweld te gebruiken om hun idealen te verwezenlijken.

43 Het omgekeerde is overigens ook mogelijk, dat het 'gewenst antwoord geven' juist toeneemt bij een enquêteur met een zelfde achtergrond.

44 Het is dan wel belangrijk om van te voren deze vertaling te maken, zodat deze voor eenieder hetzelfde is.

Tabel 8.1 Mate waarin respondenten zeggen het antwoord niet te weten op stellingen over fasen van radicalisering

Moslimjongeren	% weet niet
... zijn boos op de Nederlandse samenleving	17
... keren zich af van de Nederlandse samenleving	20
... zijn gevoelig voor extreme ideeën	24
... ondersteunen extreme ideeën	37
... verspreiden extreme ideeën	35
... zijn bereid om ondemocratische middelen of geweld te gebruiken om hun idealen te verwezenlijken	34

Jongeren zijn hiervan beter op de hoogte dan professionals: zij geven beduidend minder vaak aan niet te weten in hoeverre dit bij moslimjongeren speelt.

Kennis over de jongeren in de buurt en over autochtone bewoners.

In de evaluatie- en duidingssessies is geregeld naar voren gebracht dat men het lastig vindt om een uitspraak te doen over 'de moslimjongeren in de buurt'. Professionals geven aan geen zicht te hebben op alle jongeren, veelal hebben zij vooral contact met de meer kwetsbare jongeren. Ook wordt benoemd dat veel vragen beantwoord worden vanuit een onderbuikgevoel, omdat men niet zeker weet wat er bij deze jongeren speelt. Een aantal respondenten geeft aan het lastig te hebben gevonden om vragen te beantwoorden over anderen en dat ze liever vragen over hun eigen rol of beeld willen beantwoorden. Een professional stelt de volgende vragen voor: Heeft u wel eens te maken gehad met radicalisering? Komen bij u in uw werk jongeren die zich afkeren tegen de Nederlandse samenleving? Kent u jongeren die zich willen aansluiten bij een terroristische groepering? Andere professionals raden aan om vooral ook jongeren zelf te bevragen en dan niet alleen jongeren die bij het jongerenwerk komen (zoals nu gebeurd is), aangezien zij niet representatief zijn voor alle moslimjongeren. De jongeren sluiten hier in hun evaluatiebijeenkomst op aan: *"als je echt wil spreken over moslimjongeren, dan moet je op zoek naar de moslimjongeren zelf"*. Tegelijkertijd stellen ze zelf ook geen zicht te hebben op alle moslimjongeren.

Om te achterhalen in hoeverre respondenten zicht hebben op de verschillende factoren die kunnen zorgen voor een voedingsbodem voor radicalisering is respondenten in het signaleringsinstrument gevraagd aan te geven of zij denken goed te weten wat er leeft onder moslimjongeren en autochtone bewoners in de buurt. Dit zijn namelijk de groepen waarover de meeste vragen gesteld worden. De helft van de respondenten is het (helemaal) eens met de stelling 'ik weet goed wat er leeft onder

moslimjongeren in de buurt'. Ruim vier op de tien respondenten is het hiermee eens noch oneens. Slechts 3 van de 49 respondenten zeggen niet goed te weten wat er onder moslimjongeren leeft. Vergelijkbare antwoorden geven de respondenten op de stelling 'ik weet goed wat er leeft onder autochtone bewoners in de buurt'. Iets minder dan de helft van de respondenten is het hiermee (helemaal) eens. Ruim een derde is het hiermee eens noch oneens. Iets meer respondenten weten niet goed wat leeft onder autochtone bewoners (7 van de 41) ten opzichte van moslimjongeren (3 van de 49).

Nadere analyse van verschillende 'typen' respondenten wijst uit dat professionals en ondernemers vaker aangeven goed op de hoogte te zijn van wat er speelt bij moslimjongeren en autochtone bewoners dan jongeren, actieve bewoners en vrijwilligers/zelforganisaties.

Kennis over verschillende 'groepen' jongeren. In het instrument is de respondenten vervolgens gevraagd in hoeverre ze op de hoogte zijn van verschillende jongeren in de buurt: jongeren die veel op straat zijn, jongeren met problemen en jongeren met (vrijwilligers)werk of een opleiding ('een zinvolle dagbesteding'). Uit de antwoorden van de respondenten komt, aansluitend op de opmerkingen van professionals tijdens de evaluatiebijeenkomst, naar voren dat een deel van de jongeren zich buiten het gezichtsveld van de respondenten bevindt. Jongeren die veel buiten op straat zijn en/of rondhangen zijn het best bekend bij de respondenten, bijna drie kwart kent deze groep in hun beleving goed. De helft van de respondenten denken de jongeren met een zinvolle dagbesteding, zoals school of (vrijwilligers)werk goed te kennen en hetzelfde geldt voor de jongeren met problemen (zoals op school, met schulden, of met de politie).

Kijken we hier weer naar verschillende 'typen' respondenten, dan blijkt dat vooral de bevroegde jongeren zicht hebben op jongeren met (vrijwilligers)werk of een opleiding (67% kent hen goed). De verschillende soorten respondenten blijken in een vergelijkbare mate zicht te hebben op jongeren die veel buiten op straat zijn (rond de 70% kent hen goed). En vooral de professionals hebben goed zicht op jongeren in de buurt met problemen (62% kent hen goed).

Kennis over jongeren met een verschillende herkomst.

Respondenten zeggen naar aanleiding van vragen in het signaleringsinstrument dat ze Marokkaanse jongeren het best kennen. 92% van de ondervraagden (45 van de 49) kent deze jongeren in hun beleving goed. Bij Turkse jongeren ligt dit percentage lager (57%). Dit komt mogelijk doordat respondenten beduidend vaker van Marokkaanse herkomst zijn dan van Turkse herkomst, zoals eerder gesteld. Ten slotte kent slechts een op de tien responden-

ten bekeerlingen goed. Dit kan veroorzaakt worden doordat er relatief weinig bekeerlingen zijn.

8.4 Verbetering instrument

Op welke punten kan het instrument nog verbeterd worden? Zijn er bijvoorbeeld factoren die bijdragen aan de voedingsbodems voor radicalisering die nog onvoldoende aandacht krijgen? Zijn de vragen voldoende te begrijpen? Is de vragenlijst goed qua lengte?

Inhoud instrument. Instrument breder insteken: hele wijk (niet alleen richten op moslimjongeren). In verschillende evaluatiesessies wordt geadviseerd het onderzoek breder in te steken, door bijvoorbeeld ook veel meer aandacht te besteden aan de rol van autochtone bewoners, de zogenaamde 'ontvangende samenleving' en bepaalde andere kenmerken van de wijk die een rol kunnen spelen bij de vatbaarheid van jongeren voor radicalisering. De focus van het instrument komt hiermee breder te liggen dan het 'wel en wee' van moslimjongeren. Hierdoor wordt het probleem (vatbaarheid voor radicalisering) ook breder getrokken: het is aan de gehele wijk (of samenleving) om hier mee bezig te gaan. Tevens voorkomt dit gevoelens van stigmatisering, die (zo bleek uit de evaluatiesessies) opspeelden bij professionals en jongeren die aan het onderzoek deelnamen.

Instrument breder inzetten: ook naar beschermende factoren vragen. Het is ook goed om vragen over mogelijke beschermende factoren in de wijken aan het instrument toe te voegen, zoals een goed contact met de wijkagent of veel sociale cohesie in de wijk of een sterk gemeenschapsgevoel. Behalve dat dit interessante en relevante informatie kan opleveren, zorgt het er ook voor dat de vragenlijst minder negatief is. Uit de evaluatiesessie van zowel de professionals als de jongeren bleek dat de focus van het instrument negatief is. Dit roept weerstand op. Zo stelt een jongere: *"De focus is altijd negatief. Er worden alleen dingen aan ons gevraagd wanneer we slecht in beeld zijn, maar nooit bij iets positiefs."*

In het doorontwikkelde instrument (voor meer informatie zie het volgende hoofdstuk) kunnen meer negatieve en positieve vraagblokken afgewisseld worden. Datzelfde geldt voor vraagblokken die zich meer op de moslimjongeren in de buurt richten of op andere (autochtone) bewoners.

Volledig beeld voedingsbodems radicalisering. De betrokken lokale beleidsambtenaar geeft aan dat de factoren in de vragenlijst een goed beeld geven van de voedingsbodems voor radicalisering in wijken: *"de lijst is goed, gebaseerd op literatuur en veel*

diversiteit in de vragen". Deze ambtenaar vindt het belangrijk dat er naar triggerfactoren gekeken wordt. Tegelijkertijd vindt hij het beter niet te vragen naar de aanwezigheid van ronselaren in de buurt, maar alleen naar personen die extreme ideeën prediken: *"De vragen over ronselars zijn (te) ingewikkeld. Wat is namelijk een ronselaar, dit ligt juridisch bijvoorbeeld heel ingewikkeld. Vraag over iemand die extreme ideeën predikt is beter en kan wel in vragenlijst blijven. Belangrijk om ook aanbodkant mee te nemen."*

Het beeld van de jongeren sluit hier op aan: ze herkennen dat de factoren waarnaar wij gevraagd hebben een rol spelen in de voedingsbodems voor radicalisering. Jongeren kunnen zich voorstellen dat als een opeenstapeling van deze dingen bij je speelt, dat je dan boos wordt op de samenleving of kwetsbaar bent voor iemand met een radicale boodschap.

Tegelijkertijd geven jongeren wel aan moeite te hebben een relatie te zien tussen radicalisering en psychische problemen en een zinvolle dagbesteding. Deze vragen roepen dan ook weerstand bij hen op. Zo stelt een jongere: *"Waarom wordt er een vraag gesteld naar psychische problemen, waarom wordt dit op het geloof betrokken, iedereen kan toch psychische problemen hebben?"* Deze weerstand bestaat niet wanneer vragen worden gesteld over discriminatie en je thuis voelen in Nederland, daarvan begrijpen de jongeren beter dat dit specifiek gevraagd wordt over moslimjongeren: *"Omdat veel moslimjongeren naast Nederland ook een ander thuisland hebben."*

De respondenten is in de vragenlijst gevraagd in hoeverre ze het eens zijn met de volgende stelling die tot doel heeft de vragenlijst te evalueren: *"ik kon mijn mening over het afkeren van de Nederlandse samenleving door islamitische jongeren in deze buurt goed kwijt"*. Iets meer dan de helft van de respondenten is het eens met deze stelling (22 van de 40), twaalf zijn het eens noch oneens en vier zijn het er niet mee eens (twee respondenten zeggen het niet te weten).

VRAAGSTELLING

Vragen in plaats van stellingen. In het instrument zoals getest in de pilot is gewerkt met stellingen. Alhoewel de onderzoekers geenszins de intentie hadden om de respondenten het gevoel te geven dat dit alles ook daadwerkelijk met jongeren aan de hand is, bijvoorbeeld het ervaren van achterstelling of weinig kennis van de islam hebben, kan dit wel anders overkomen, zo bleek met name uit de evaluatiesessie met jongeren. Jongeren geven aan de stellingen erg negatief te vinden en zich er niet in te herkennen *"dit gaat toch helemaal niet over mij"*. Dit probleem kan ten dele voorkomen worden door over te stappen op vragen in plaats van stellingen. Nu zijn de respondenten op de volgende wijze

bevraagd: Voor hoeveel jongeren in de buurt geldt: *“Jongeren voelen zich achtergesteld in de Nederlandse samenleving”*. In een volgende versie van het instrument kan dit als volgt worden: *“In hoeverre voelen jongeren zich in deze buurt achtergesteld in de Nederlandse samenleving?”*

Meer kwalitatieve informatie. Zowel de professionals, de jongeren en de betrokken lokale beleidsambtenaar raden aan meer open vragen aan het instrument toe te voegen, zodat meer kwalitatieve informatie wordt opgehaald en er *‘meer diepgang’* komt. Bijvoorbeeld door respondenten vaker te vragen een toelichting te geven op hun antwoorden.

Ingewikkelde terminologie. Bij het face to face afnemen van de vragenlijsten gaven respondenten soms reacties of stelden ze vragen over de vragenlijst. Zo wist een respondent bijvoorbeeld niet wat bepaalde termen in de vragenlijst betekenen (achtergesteld, weinig weerbaar, terecht kunnen, tot de orde roepen, spanningen) en een andere respondent begreep niet wat *‘afkeren van de Nederlandse samenleving’* inhoudt. De term *‘weinig weerbaar’* vond ook een andere respondent lastig. De jongerenwerker liet weten dat de jongeren die de vragenlijst bij hem hadden ingevuld, de vragenlijst *“pittig”* vonden en bepaalde vragen lastig vonden. Zo wisten sommige jongeren niet wat *“radicalisering”* betekent. Enkele respondenten gaven aan de vragen moeilijk te vinden. Ook de betrokken beleidsambtenaar raadt aan meer *‘Jip en Janneketaal’* te gebruiken.

De respondenten is in de vragenlijst de stelling voorgelegd *‘de vragenlijst wat goed te begrijpen’*. Het merendeel van de respondenten (19 van de 40 die antwoord gaven) stelt dat ze het hier (zeer) mee eens waren. Slechts vijf respondenten zijn het oneens (zes eens noch oneens). Ondanks enkele moeilijke termen was de vragenlijst voor het merendeel van de respondenten toch goed te begrijpen.

Betrouwbaarheid schalen. Per factor zijn verschillende stellingen gebruikt om de prevalentie en ontwikkeling van de voedingsbodem in de wijk te meten. De stellingen gezamenlijk vormen een zogenaamde ‘schaal’. Door middel van het berekenen van een Cronbach’s alfa kan gekeken worden of deze schaal betrouwbaar is, of de verschillende stellingen hetzelfde meten. Dit blijkt veelal het geval te zijn. Twee schalen uitgezonderd zijn alle alfa’s hoger dan .70 en de meeste liggen zelfs boven .80, wat aangeeft dat er sprake is van zeer betrouwbare schalen. De schalen die een minder hoge betrouwbaarheid hebben, zijn de voedingsbodem ‘gezinsproblematiek’ en ‘gezinsproblematiek ontwikkeling’. Dit zijn schalen die zowel positief als negatief geformuleerde stellingen hebben. Dat de respondenten dit moeilijk te beantwoorden vinden, blijkt ten eerste uit de sterke verbetering van

de alfa’s als de positief geformuleerde items buiten beschouwing worden gelaten: de betrouwbaarheid van de schaal neemt dan sterk toe. Ten tweede is dit ook een verklaring voor de diffuse beantwoording van stellingen bij deze voedingsbodem. Zo kwam het geregeld voor dat men tegelijkertijd een toename zag van positieve elementen van het gezin als een toename van negatieve elementen. In de doorontwikkeling van het instrument zal gekeken wat de beste oplossing is om deze inconsistente antwoorden te voorkomen. Zo is het bijvoorbeeld mogelijk om alle stellingen positief of negatief te formuleren of om positieve en negatieve stellingen te groeperen.

Lengte vragenlijst. De vragenlijst is op dit moment vrij lang, zo leert de pilot in de twee buurten ons. Gemiddeld deed men 45 minuten over de afname van het gehele instrument. Enkele respondenten gaven in een toelichting aan de vragenlijst te lang te vinden. En slechts 14 van de 40 respondenten zijn het eens met de stelling: *‘het invullen van de vragenlijst kostte niet teveel tijd’*. Van de 40 respondenten zijn 13 het oneens met deze stelling en 13 zijn het eens noch oneens.

Voor het vervolg zijn er meerdere mogelijkheden om de vragenlijst in te korten. Ten eerste is het mogelijk wat overlappende stellingen weg te laten (stellingen die ongeveer hetzelfde lijken te meten). Ten tweede is het mogelijk stellingen weg te laten die een negatieve invloed op de betrouwbaarheid van ‘de schaal’ hebben. Ten derde is het mogelijk bepaalde thema’s in de vragenlijst niet of minder uitgebreid uit te vragen. Ten vierde is het mogelijk de vragen over ontwikkelingen niet over elk subthema uit te vragen, maar alleen op hoofdlijnen en in een open vraag.

VERSCHILLENDE VARIANTEN INSTRUMENT.

Verschillende varianten instrument voor verschillende doelgroepen. Zoals eerder opgemerkt hebben minder ondernemers en sleutelfiguren uit gemeenschappen deelgenomen aan het onderzoek. Behalve de gevoeligheid van het thema, is de lengte van de vragenlijst hier een logische verklaring voor. Zo is het voor een ondernemer lastig om drie kwartier vrij te maken om een vragenlijst in te vullen. Het is daarom een optie in het doorontwikkelingstraject een zogenaamde light variant van het instrument te maken, mogelijk met maar een aantal open vragen. Deze lijst is mogelijk beter bruikbaar om onder de groepen af te nemen die we tot dusverre moeilijk bereikt hebben: de ondernemers en sleutelfiguren uit gemeenschappen. Ook is het mogelijk dat zo’n light instrument gebruikt kan worden om snel in een wijk af te nemen nadat er een lokaal/nationaal/internationaal incident heeft plaatsgevonden.

Instrument voor verschillende schaalniveaus. In de pilot is gekozen de voedingsbodem voor radicalisering in twee buurten

in kaart te brengen. Het is in principe ook mogelijk een ander schaalniveau te kiezen, bijvoorbeeld een stadsdeel of een (kleinere) gemeente. Het instrument behoeft dan wel enige aanpassing.

8.5 Opbrengst instrument

E. In hoeverre vinden professionals en de betrokken lokale beleidsambtenaar de informatie die de pilot oplevert bruikbaar? Wat kunnen ze ermee en wat gaan ze er mee doen? Wat zou de bruikbaarheid kunnen vergroten?

Focus in beleid. In de duidings- en evaluatiesessie geven enkele professionals aan dat het instrument nuttig is voor het beleid, om bijvoorbeeld urgentie te kunnen creëren bij de politiek voor ander beleid. Enkele professionals stellen dat het instrument helpt om focus te krijgen, erachter te komen waar je als professional meer bewust van moet zijn (zoals discriminatie door politie in de buurt A). Zo stelt een professional: "Aanscherping aanpak polarisatie en radicalisering. Extra focus op zaken/resultaten die zijn genoemd" en een andere professional: *"De bevestiging van de voedingsbodems die aanwezig kunnen zijn in de wijk, waardoor men weet welke preventieve maatregelen te ontwikkelen"*

Ook de betrokken lokale beleidsambtenaar stelt dat het instrument voor gemeenten een manier is om in te schatten waar de risico's liggen. De ambtenaar gaat naar aanleiding van de resultaten van het instrument de twee wijken meer prioriteit geven in de aanpak van polarisatie en radicalisering. Zo gaat hij bijvoorbeeld aan het jongerenwerk meegeven over bijvoorbeeld achterstelling met jongeren te praten. De acties die de beleidsambtenaar in gaat zetten kan hij onderbouwen met de bevindingen die het instrument oplevert (richting het lokale bestuur en de centrale stad) en het biedt de verantwoording voor reeds ingezet beleid. Ook denkt hij de resultaten te gebruiken voor het aanvragen van middelen.

Gesprek aangaan. De betrokken beleidsambtenaar stelt in het evaluatiegesprek dat hij niet als doel heeft aan de jongeren over te brengen dat de gemeente de voedingsbodems voor radicalisering weg kan nemen/op kan lossen. Wel wil hij er met hen het gesprek over aangaan. De ambtenaar geeft aan dat het belangrijk is om jongeren hiervoor weerbaar te maken. Ook enkele professionals benoemen dat er aan de hand van de bevindingen van het instrument in gesprek kan worden gegaan met vaders, moeders, jongeren en de netwerken in de wijken.

Behoeft aan handvaten voor beleid. De beleidsambtenaar geeft aan geïnteresseerd te zijn in handvatten voor beleid: wat

voor maatregelen kunnen ingezet worden naar aanleiding van de gevonden voedingsbodems voor radicalisering in de twee wijken. Dit zou de bruikbaarheid van de bevindingen uit het instrument vergroten, zo stelt de ambtenaar.

Behoeft aan nieuwe informatie. Enkele professionals naar voren dat het instrument in deze vorm weinig nieuwe informatie oplevert. Vanuit hun werk in de wijken en de gegevens van de gemeentelijke onderzoeksdienst weten ze al hoe het in elkaar steekt. Het instrument zou met andere woorden meer bruikbaar zijn voor hen als het ook echt nieuwe informatie op zou leveren.

Behoeft aan beperkt houden negatieve neveneffecten afname instrument. Hiernaast zijn de professionals wel kritisch over de mogelijke neveneffecten van de afname het instrument in de vorm zoals gebruikt in de pilot. Ze benoemen het stigmatiserende effect van het instrument, zo stelt een respondent bijvoorbeeld: "de vragenlijst polariseert meer dan dat het verbindt". Deze kritiek is al in eerdere paragrafen van dit hoofdstuk aan de orde gekomen. Dit vormt dus een belangrijk punt van aandacht voor het doorontwikkeltraject in 2016, waarover meer in hoofdstuk 9.

Tijdsinvestering stad(sdeel). Tenslotte de leert de pilot ons dat bij de betrokken lokale beleidsambtenaar de belangrijke taak ligt om sleutelfiguren voor het onderzoek aan te leveren. Dit kan weinig tijd kosten als er al een goed netwerk van sleutelfiguren bestaat (zoals in de huidige pilot), maar kan meer tijd kosten als dit er nog niet is. Tevens vraagt de afname van het instrument een inspanning van de ambtenaar bij het stimuleren van de respons (bijvoorbeeld door het aanspreken van sleutelfiguren en het versturen van een herinneringse-mail). Een stad of stadsdeel dat met het instrument aan de slag wil, moet dus bereid zijn hier zelf ook tijd in te steken. Het is van belang hierover voorafgaand aan het onderzoek verwachtingen uit te spreken.

9

Doorontwikkeling instrument in 2016

De huidige verkenning, uitgevoerd binnen het werkprogramma 2015 van het Kennisplatform Integratie en Samenleving (KIS), krijgt in 2016 een vervolg binnen KIS. Met alle kennis die we in deze verkenning hebben opgedaan krijgen we hierdoor de mogelijkheid het instrument te verbeteren. In 2016 staan de volgende doelstellingen centraal:

- het door ontwikkelen van het instrument met de lessen uit de pilot van 2015,
- (indien mogelijk) het uitvoeren van een pilot met het nieuwe instrument,
- disseminatie van het nieuwe instrument.

9.1 Doorontwikkeling

Allereerst zal het instrument in 2016 doorontwikkeld worden naar aanleiding van alle waardevolle lessen die we geleerd hebben uit de evaluatie van het in de pilot gehanteerde instrument. Deze verbeteringslag vindt op verschillende onderdelen plaats. In onderstaande benoemen we de belangrijkste verbeterpunten.

Verbreden onderwerp vragenlijst. Het instrument zal zoveel mogelijk verbreed worden door meer de gehele dynamiek in de wijk als onderwerp te nemen, bijvoorbeeld door meer aandacht aan de 'de ontvangende samenleving' te besteden (bijvoorbeeld aan de houding van autochtone bewoners) en aan eventuele beschermende factoren. Oftewel, niet meer alleen de focus te leggen op problematiek bij moslimjongeren in de wijk.

We zullen de definitieve versie van het instrument voor een check voorleggen aan enkele Nederlandse experts op het gebied van radicalisering. Maar het betreft ook een interessante optie om professionals uit de pilot te vragen vanuit het oogpunt van hun eerdere kritische opmerkingen, bijvoorbeeld over stigmatisering, hun mening te laten geven over het doorontwikkelde instrument.

Vraagstelling en lengte vragenlijst. Er zal gekeken worden of er mogelijkheden zijn de vraagstelling in het instrument te verbeteren door terminologie te vergemakkelijken, door vragen te stellen in plaats van stellingen te gebruiken en door meer open vragen te stellen. Ook zal gekeken worden naar mogelijkheden om de lijst korter te maken (bijvoorbeeld door minder vragen over ontwikkelingen te stellen).

Introductie verbeteren. In de doorontwikkeling van het instrument vindt ook een verbetering van de introductie op het instrument plaats. Het is van belang dat het voor potentiële respondenten (van te voren) duidelijk is wat het instrument inhoudt, wat voor doel het heeft en in hoeverre resultaten openbaar zullen worden gemaakt't. Hiermee roept het onderzoek hopelijk zo min mogelijk weerstand op en een hoge respons.

Veldwerk. In de doorontwikkelingsfase zal aandacht worden besteed aan de veldwerkstrategie: hoe kunnen we ervoor zorgen dat de respons verbetert, met name onder groepen die in de pilot onvoldoende bereikt zijn. Hierbij wordt tevens goed aandacht besteed aan de diversiteit van de onderzoeksgroep: of er bijvoorbeeld een voldoende aantal jongeren, professionals, (actieve) bewoners, vrijwilligers en (zelf)organisaties hebben deelgenomen en of er voldoende diversiteit in herkomstgroep aanwezig is.

Varianten instrument. In het doorontwikkelingstraject gaat gekeken worden naar het idee dat uit de pilot naar voren kwam om meerdere varianten van de vragenlijst te ontwikkelen. Professionals zouden bijvoorbeeld een ander instrument kunnen krijgen dan ondernemers, bewoners en vrijwilligers, waar een mogelijke light variant beter zou kunnen werken.

Ook zal in enkele gesprekken met 'het veld', zoals kleinere gemeenten, de politie en de Expertise-unit Sociale Stabieleit (ESS) nagegaan worden of er nog andere contexten zijn waar men het signaleringsinstrument in zou willen afnemen. Is er

bijvoorbeeld interesse in afname in kleinere gemeente, op een ander schaalniveau en onder autochtone jongeren? Naar aanleiding van deze kleine behoeftenverkenning zal gekeken worden of en op welke wijze het instrument aanpassing behoeft. Dit zal (mogelijk) resulteren in nog enkele varianten op het signaleringsinstrument.

9.2 Testen in een nieuwe pilot

Het doorontwikkelde instrument testen we idealiter uit in een nieuwe pilot in enkele buurten. Of dit haalbaar is binnen het huidige project zal afhangen van de inspanningen die nodig zijn om het instrument verder te ontwikkelen.

9.3 Samenwerking en disseminatie

In het derde deel van het project gaan we na hoe we het instrument het beste onder de aandacht kunnen brengen van relevante partijen en hoe we het gebruik kunnen faciliteren en stimuleren. Allereerst zullen enkele gesprekken plaatsvinden met potentiële gebruikers van het instrument en mogelijke 'verspreiders' van het instrument (Movisie, CCV, ESS, VNG).

Naar aanleiding van de bevindingen zal een korte handleiding gemaakt worden om het gebruik van het instrument door anderen mogelijk te maken (hier staan bijvoorbeeld adviezen in over de wijze waarop men het veldwerk in kan richten). Hiernaast komt er een plan(netje) om het instrument nader onder de aandacht te brengen.

In de laatste fase van het project zal de focus liggen op het op hoogte brengen van het veld van het bestaan van het instrument. Dit kan afhankelijk van de gesignaleerde interesse in eerdere gesprekken op verschillende manieren plaatsvinden. Te denken valt aan een bijeenkomst voor potentiële gebruikers (mini-conferentie), een artikel in een (vak)tijdschrift, bijvoorbeeld de *Secondant* en gesprekken met enkele potentiële 'grote' afnemers (grote gemeenten, de Nederlandse Politie).

Bijlagen

Topiclijst interviews

Benaderde en bereikte sleutelfiguren in twee onderzoeksbuurten

Bijlage 1: Topiclijst interviews

1. Introductie: kennismaken (wie zijn wij, wie zijn zij), bedankt voor de tijd etcetera. Wat doen ze op het gebied van radicalisering?
2. Korte uitleg KIS programma, benoemen 3 projecten op het gebied van sociale stabiliteit: handleiding sociale spanningen, inventarisatie interventies en het huidige project. Benoemen vraagbaakfunctie.
3. Nader toelichten van het huidige project. Het gaat om een verkenning van een instrument op wijkniveau voor het in kaart brengen van voedingsbodems voor moslim-radicalisering. Het gaat om een collectief gegeven, niet om het signaleren van radicaliserende individuen (qua attitude of gedrag). Preventief op ingrijpen, voordat attitudes ontwikkeld worden die tot mogelijk problematisch gedrag leiden. Op basis van de kennis die het instrument genereert wordt duidelijk waar in steden, stadsdelen de meeste voedingsbodems zijn; oftewel waar men extra aandacht aan zou moeten besteden (bijvoorbeeld meer investeren in goede contacten met de moslimgemeenschappen, een relatief uitgebreid netwerk aan sleutelfiguren opzetten, onderwijsprojecten inzetten). Door periodiek volgen wordt ook duidelijk hoe voedingsbodems zich ontwikkelen.
 - » multiprobleemgezinnen, opvoedproblematiek, generatie-kloof
 - » marginalisering:
 - » % PVV stemmers, % bewoners dat negatief denkt over Marokkanen/Turken/moslams
 - » sociale spanningen, gebrek aan sociale cohesie:
 - » spanningen ervaren tussen bevolkingsgroepen in buurten, weinig contacten tussen bewoners met een verschillende herkomst, woon- en schoolsegregatie, weinig sociale cohesie
 - » weinig 'bescherming' vanuit moslimgemeenschap
 - » geen hechte gemeenschap(pen) in de buurt, een moskee met een kloof tussen de oudere en jongere generatie, een Imam die de jongeren onvoldoende aanspreekt
 - » katalyserende factoren in de wijk: aanwezigheid radicaliserende jongeren, uit Syrië/Irak teruggekeerde jongeren, mensen aanwezig die radicalisme promoten (bijvoorbeeld in de moskee), weerslag internationale ontwikkelingen (aanslagen of gebeurtenissen in oorlogsgebieden)
4. De volgende kenmerken die in het instrument opgenomen zouden kunnen worden leggen we als voorbeeld aan de respondent voor:
 - » relatieve deprivatie, slechte maatschappelijke positie, discriminatie:
 - » jeugdwerkloosheid, jongeren in een minimahuishouden, vroegtijdig schoolverlaten jeugdcriminaliteit, ervaren discriminatie
 - » problematiek in gezinnen:
 - » We gaven hierbij aan dat het niet zo is dat dit soort voedingsbodems altijd tot radicaliserende jongeren leidt. Het kan de kans echter wel vergroten. Met het instrument schatten we het risico op wijkniveau in, zodat er algemene preventieve maatregelen genomen kunnen worden. Vervolgens vertellen we dat er waarschijnlijk een kwantitatief onderdeel komt (beschikbare data en cijfers) en een kwalitatief onderdeel (inzichten gemeente, professionals, eerstelijns werkers, migrantenorganisatie, politie, m.a.w. sleutelfiguren in de samenleving).
5. De volgende vragen stellen we vervolgens aan de respondent:
 - a. Is er bij de organisatie al zo'n instrument? Welke wijze hanteren ze nu om te bepalen hoe en waar algemene preventieve projecten tegen (voedingsbodems van)

radicalisering het beste kunnen worden ingezet? Welke informatie gebruiken ze hier bijvoorbeeld voor?

- b. Behoeftte van de organisatie, zien zij het nut van zo'n instrument? Hoe zouden ze het instrument kunnen/ gaan/willen gebruiken? Aan welke voorwaarden moet het instrument voldoen om het te gaan gebruiken? Hoe vaak zouden ze een update willen (hier wel verwachtingsmanagement: elk kwartaal lijkt hoogst haalbaar)?
- c. Welke soorten voedingsbodems/ gegevens/informatie zijn onmisbaar in zo'n instrument? Zijn deze gegevens ook beschikbaar zover zij weten?
- d. Welke sleutelfiguren of organisaties zouden zeker bevraagd moeten worden voor het kwalitatieve onderdeel? Zou dit online kunnen of alleen f2f?
- e. Hebben ze nog andere informatiebehoefte op het gebied van radicalisering?

Bijlage 2: Benaderde en bereikte sleutelfiguren in twee onderzoeksbuurtten

BENADERD IN BUURT A

- Gemeente: Projectleider veiligheidsnetwerk, wijkcoördinator, projectleider radicalisering en polarisatie
- Politie: Wijkagent (2x), teamleider wijkteam
- Zorg en welzijn: Opbouwwerker, teamlid wijkzorgteam, teamlid wijkjeugdteam
- Jongerenwerk: Jongerenwerker (4x)
- Straathoekwerk: Ondersteuner ouders/gezinnen
- Zelforganisaties: Vrijwilliger kerk, bestuurslid moskee, medewerker stichting (2x)
- Overlastpreventie: coördinator straatcoaches
- Scholen: Directeur basisschool, adjunct directeur basisschool
- Woningcorporatie: Medewerker woningcorporatie (2x)
- Bewoners: Actieve bewoners (3x), Jongeren (5x), Jongeren/sportbuurtwerkers (2x)
- Ondernemers: Horeca (6x), boekhandel, bakkerij (3x), kapper (2x), slagerij, belwinkel, groentewinkel

BENADERD IN BUURT B

- Gemeente: Projectleider veiligheidsnetwerk, wijkcoördinator
- Politie: Wijkagent (2x)
- Zorg en welzijn: Opbouwwerker, teamlid wijkzorgteam
- Jongerenwerk: Jongerenwerker, loopbaancoach
- Straathoekwerk: Teamleider, veldwerker, projectcoördinator
- Overlastpreventie: Gezinsbezoeker, straatcoach
- Zelforganisaties: Vrijwilliger
- Scholen: Directeur basisschool
- Bewoners: Actieve bewoners (4x), Jongeren (3x)
- Ondernemers: Horeca, groentewinkel, bakkerij, snackbar, belwinkel (2x), viswinkel
- Beide buurten
- Zorg en welzijn: teamlid wijkjeugdteam
- Leerplicht: Leerplichtambtenaar
- Sportbuurtwerk: Sportmedewerker (3x)
- Straathoekwerk: Veldwerker (2x)
- Zelforganisaties: Bestuurslid moskee
- Bewoners: Jongeren (2x)

DEELNAME IN BUURT A

- Directeur basisschool
- Veldwerker sociaal cultureel werk
- Veldwerker sociaal cultureel werk
- Jongerenwerker

- Adjunct directeur basisschool
- Ondersteuner ouders/gezinnen sociaal cultureel werk
- Teamleider netwerksamenwerking veiligheid
- Wijkagent
- Jongerenwerker
- Gebiedsmakelaar
- Medewerker Jongeren Service Punt
- Medewerker stichting
- Teamlid wijkjeugdteam
- Teamleider wijkteam
- Projectleider radicalisering en polarisatie
- Betrokken bewoner
- Betrokken bewoner
- Betrokken bewoner
- Ondernemer
- Ondernemer
- Medewerker woningcorporatie
- Medewerker stichting
- Medewerker Sportbuurtwerk + jongere
- Medewerker Sportbuurtwerk + jongere
- jongere via jongerenwerk
- jongere via jongerenwerk
- jongere via jongerenwerk
- jongere via jongerenwerk
- jongere via jongerenwerk
- jongere via jongerenwerk

DEELNAME IN BUURT B

- Teamleider sociaal cultureel werk
- Gebiedsmakelaar
- Medewerker sportbuurtwerk
- Wijkagent
- Teamlid wijkzorgteam
- Betrokken bewoner
- Jongerenwerker
- Wijkagent
- Gezinsbezoeker straatcoaches
- Teamleider straathoekwerk
- Coördinator zakgeldproject Sociaal cultureel werk
- Jongerenwerker
- Betrokken bewoner
- Veldwerker sociaal cultureel werk
- Vrijwilliger
- Jongere via jongerenwerk
- Jongere via jongerenwerk
- Jongere via jongerenwerk
- Jongere via jongerenwerk
- Jongere via jongerenwerk

Colofon

Financier: Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid

Auteurs: Drs. J. Broekhuizen
F. J. Hermens, BSc
M. van Kapel, MSc
Drs. A.W. van Wonderen

Ontwerp: Design Effects

Uitgave: Kennisplatform Integratie & Samenleving
P/a Kromme Nieuwegracht 6
3512 HG Utrecht
T (030) 230 3260

De publicatie kan gedownload worden via de website van het Kennisplatform Integratie & Samenleving: <http://www.kis.nl>.

ISBN 978-90-5830-719-4

© Verwey-Jonker Instituut, Utrecht 2016.

Het auteursrecht van deze publicatie berust bij het Verwey-Jonker Instituut. Gedeeltelijke overname van teksten is toegestaan, mits daarbij de bron wordt vermeld.

The copyright of this publication rests with the Verwey-Jonker Institute. Partial reproduction of the text is allowed, on condition that the source is mentioned.

kennis en aanpak van
sociale vraagstukken

KENNISPLATFORM INTEGRATIE & SAMENLEVING

Kennisplatform Integratie & Samenleving doet onderzoek, adviseert en biedt praktische tips en instrumenten over vraagstukken rond integratie, migratie en diversiteit. Daarnaast staat het platform open voor vragen, signalen en meningen en formuleert daar naar beste vermogen een antwoord op.

Deze kennisuitwisseling is bedoeld om een fundamentele bijdrage te leveren aan een pluriforme en stabiele samenleving. Blijf op de hoogte van alle projecten, vragen en antwoorden en andere kennisuitwisseling via www.kis.nl, de [nieuwsbrief](#), [Twitter](#) en [LinkedIn](#).

